

**Έντυπο Προσωρινό Υλικό στα
Θρησκευτικά Β' Λυκείου**

Θρησκεία και Κοινωνία

Τόμος 1ος

Έντυπο Προσωρινό Υλικό στα Θρησκευτικά Β΄ Λυκείου Θρησκεία και Κοινωνία

Το έντυπο προσωρινό υλικό στα Θρησκευτικά δημιουργήθηκε με την ευθύνη της Επιτροπής Εμπειρογνομών του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής στο πλαίσιο υλοποίησης του Υποέργου «Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και Οδηγών για τον Εκπαιδευτικό «Εργαλεία Διδακτικών Προσεγγίσεων» της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) - Νέο Πρόγραμμα Σπουδών. Το παρόν υλικό συνοδεύει το αντίστοιχο Πρόγραμμα Σπουδών και τον Οδηγό Εκπαιδευτικού.

Στη σύνταξη και επιμέλεια του έντυπου προσωρινού υλικού για τα Θρησκευτικά Β΄ Λυκείου συνεργάστηκαν τα μέλη της Επιτροπής Εμπειρογνομών Λυκείου. Η παρούσα έκδοση στηρίζεται στην εργασία της Επιτροπής Εμπειρογνομών, που έχει ήδη αναρτηθεί στην ιστοσελίδα του ΙΕΠ. Για το νέο υλικό που περιλαμβάνεται στην παρούσα έκδοση και για την επιμέλεια του υπάρχοντος συνεργάστηκαν με την **Εύη Βουλγαράκη**, μέλος της Επιτροπής Εμπειρογνομών, οι παρακάτω θεολόγοι εκπαιδευτικοί:

Σουλτάνα Γκαργκάνα

Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
Έφη Ψαρογιώργου

Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Επιμέλεια | Σχεδιασμός και μορφοποίηση φακέλου |
Τεχνική επεξεργασία φωτογραφιών:
Εύη Βουλγαράκη, Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτερο-
βάθμιας Εκπαίδευσης
Γεώργιος Στριλιγκάς, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

Εικόνα Εξωφύλλου και Οπισθοφύλλου: Γραφιστική
σύνθεση που περιλαμβάνει λεπτομέρεια του έργου της
Ολυμπιάδος Κελαϊδή, Η Κιβωτός του Νώε.

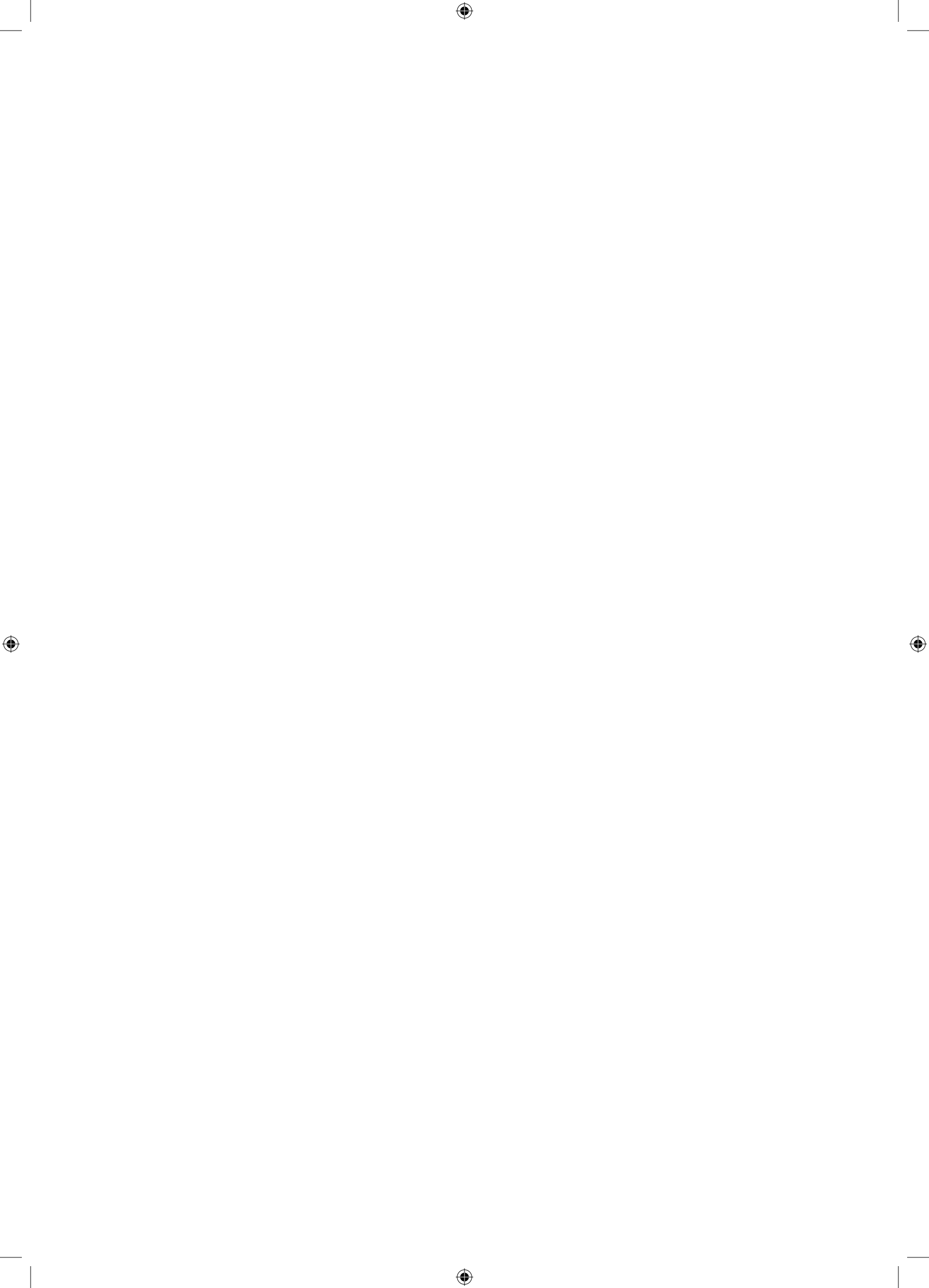
Στο βιβλίο οι μεταφράσεις των κειμένων της Αγίας Γρα-
φής είναι της Βιβλικής Εταιρίας. Η μετάφραση του Κορα-
νίου στα ελληνικά, όπου δεν σημειώνεται διαφορετικά,
είναι της έκδοσης του βασιλιά Φαντχ μπιν Αμπντουλα-
ζίζ αλ Σαούντ, Μεδίνα.

Η αξιολόγηση, η κρίση των προσαρμογών και
η επιστημονική επιμέλεια του προσαρμοσμένου
βιβλίου πραγματοποιείται από τη Μονάδα Ειδικής
Αγωγής του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Η προσαρμογή του βιβλίου για μαθητές με μειωμένη
όραση από το ΙΤΥΕ – ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ πραγματοποιείται
με βάση τις προδιαγραφές που έχουν αναπτυχθεί
από ειδικούς εμπειρογνώμονες για το ΙΕΠ.

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΦΑΚΕΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

ΕΝΤΥΠΟ ΠΡΟΣΩΡΙΝΟ ΥΛΙΚΟ ΣΤΑ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ Β' ΛΥΚΕΙΟΥ

Θρησκεία και Κοινωνία

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΑΘΗΝΑ

Πρόλογος

Αγαπητοί μαθητές, αγαπητές μαθήτριες,

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας είναι στην πραγματικότητα ένας φάκελος υλικού, φτιαγμένος με αγάπη και μεράκι. Πρόκειται για μια ανθολογία ποικίλων κειμένων (επιλεγμένα από παλαιότερη αλλά και σύγχρονη βιβλιογραφία) και εικαστικού υλικού: φωτογραφίες αλλά και έργα τέχνης παλαιότερων και σύγχρονων καλλιτεχνών.

Το υλικό δομήθηκε σύμφωνα με τη φιλοσοφία του νέου Προγράμματος Σπουδών, τις παιδαγωγικές προϋποθέσεις του, τα καινοτομικά χαρακτηριστικά του, τις μεθόδους διδασκαλίας και το πλαίσιο αξιολόγησης που προβλέπει. Επιχειρήθηκε μια ανανέωση και αναβάθμιση του μαθήματος των Θρησκευτικών με βάση τις δικές σας ανάγκες στη σύγχρονη κοινωνία όπου ζείτε, λαμβάνοντας υπόψη τόσο τη γειτονιά σας και το περιβάλλον του σχολείου σας, τη χώρα μας αλλά και τον μεγάλο και ποικιλόμορφο κόσμο μας. Στο μάθημα αυτό δε θα είστε παθητικοί δέκτες· μέσα από την ενεργή σας στάση και συμμετοχή στη μαθησιακή διαδικασία, θα κατακτάτε γνώσεις χρήσιμες και αναγκαίες στο πλαίσιο του θρησκευτικού γραμματισμού, δεξιότητες επικοινωνίας, κατανόησης και συνεργασίας μεταξύ σας, αλλά και θα εμβαθύνετε στην προσωπική σας αυτογνωσία και την προσωπική τοποθέτηση απέναντι σε όψεις του θρησκευτικού φαινομένου.

Καθώς θα ξεφυλλίζετε σιγά σιγά το βιβλίο, θα ανακαλύψετε πως φέτος θα έχετε την ευκαιρία να έρθετε σε επαφή με έννοιες όπως «Θεός», «Θρησκεία», «Κοινωνία», «Πολιτισμός», «Ηθική», και τις επιμέρους έννοιες για την καθεμιά απ' αυτές. Αυτή η επαφή θα έχει αξία αλλά και νόημα όταν ξεκινήσει πρώτα από την ήδη υπάρχουσα δική σας εμπειρία και γνώση, αυτή που έχετε αποκτήσει όχι μόνο από το μάθημα των Θρησκευτικών αλλά και απ' όλη την παιδεία και κουλτούρα που έχετε αποκτήσει εντός και εκτός σχολείου μέχρι τώρα. Τα Θρησκευτικά δεν θα είναι για σας ένα μάθημα που πρέπει να απομνημονεύσετε –κάθε άλλο–, αλλά μια γλώσσα, στην οποία θα κινείστε με όλο και μεγαλύτερη άνεση.

Το υλικό αυτό είναι ένα κίνητρο κι ένα ερέθισμα, μια αφορμή ώστε, σε συνεργασία με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριάς σας καθώς και με τον καθηγητή σας, να ανακαλύψετε, να διερευνήσετε, να οικοδομήσετε, να αναλύσετε, να ερμηνεύσετε, να βιώσετε, να μοιραστείτε, να πλουτίσετε και να αξιολογήσετε κριτικά αυτή τη γνώση και εμπειρία.

Αυτό θα επιτευχθεί μόνο μέσα από τη δική σας ενεργή δράση, αξιοποιώντας εκτός από τον προφορικό και γραπτό λόγο, τις νέες τεχνολογίες και την καλλιτεχνική έκφραση. Η διαδικασία ας γίνει αφορμή για να μπορείτε μόνοι σας να παίρνετε θέση πάνω στα θεμελιώδη θέματα που θα σας απασχολήσουν φέτος, σεβόμενοι την ελευθερία αλλά και τη διαφορετικότητα άλλων θέσεων και απόψεων, έτσι όπως εκφράζονται μέσα από μια μεγάλη ποικιλία

αναφορών. Εμείς, δεν απομένει παρά να σας ευχηθούμε καλό ταξίδι σ'αυτή τη νέα σας εξερεύνηση και καλή επιτυχία στους στόχους που θα θέτετε σε κάθε σταθμό εμπειρίας και γνώσης! Άλλωστε τίποτε δεν χαρίζεται, όλα κατακτιώνται στην παιδεία όπως και στη ζωή!

Ο Παντοκράτωρ. Φορητή εικόνα διά χειρός Φωτεινής Παπαντωνίου. Διαστάσεις 1 x 1 μ.

ΘΕΟΣ
ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ
ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ
ΒΙΩΜΑ
ΛΥΤΡΩΣΗ
ΑΘΕΪΑ

1.1. ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ

Αποκαλύψεις στη ζωή των ανθρώπων

Η αποκάλυψη του Θεού στον Χριστιανισμό και στις άλλες θρησκευτικές παραδόσεις

Η Κλήση του Μωυσή

¹Ο Μωυσής έβασκε τα πρόβατα του Ιοθόρ, του πεθερού του, ιερέα της Μαδιάμ. Κάποτε, οδηγώντας τα πρόβατα πέρα από την έρημο, έφτασε στο βουνό του Θεού, το Χωρήβ. ²Τότε του φανερώθηκε ο άγγελος του Κυρίου μέσα σε πύρινη φλόγα που έβγαινε από μια βάτο. Ο Μωυσής είδε πως ενώ η βάτος είχε πάρει φωτιά κι ήταν μέσα στις φλόγες, δεν καιγόταν να γίνει στάχτη. ³Είπε, λοιπόν: «Ας πάω, να δω αυτό το παράδοξο θέαμα: γιατί δεν καίγεται η βάτος;». ⁴Όταν ο Κύριος είδε ότι ο Μωυσής πλησίαζε για να παρατηρήσει, του φώναξε μέσα από τη βάτο: «Μωυσή, Μωυσή». Αυτός απάντησε: «Ορίστε».

⁵«Μην πλησιάσεις εδώ», είπε ο Κύριος. «Βγάλε τα σανδάλια σου από τα πόδια σου, γιατί ο τόπος όπου στέκεσαι είναι τόπος άγιος. ⁶Εγώ», του λέει, «είμαι ο Θεός των προγόνων σου, ο Θεός του Αβραάμ, ο Θεός του Ισαάκ και ο Θεός του Ιακώβ». Τότε ο Μωυσής σκέπασε το πρόσωπό του, γιατί φοβόταν να κοιτάξει τον Θεό.

⁷Ο Κύριος συνέχισε: «Είδα τη δυστυχία του λαού μου στην Αίγυπτο, και άκουσα την κραυγή τους εξαιτίας των καταπιεστών τους. Ξέρω τα βάσανά τους. ⁸Γι' αυτό κατέβηκα να τους γλιτώσω από τους Αιγύπτιους και να τους φέρω από αυτή τη χώρα, σε μια χώρα μεγάλη και εύφορη, στη χώρα όπου ρέει γάλα και μέλι, εκεί που τώρα κατοικούν οι Χαναναίοι, οι Χετταίοι, οι Αμορραίοι, οι Φερεζαίοι, οι Ευαίοι και οι Ιεβουσαίοι. ⁹Και τώρα που η κραυγή των Ισραηλιτών έφτασε ως εμένα, και είδα πώς

τους καταπιέζουν οι Αιγύπτιοι, ¹⁰τώρα εγώ σε στέλνω στον Φαραώ, να βγάλεις τον λαό μου, τους Ισραηλίτες, από την Αίγυπτο».

¹¹Ο Μωυσής είπε στον Θεό: «Ποιος είμαι εγώ, για να πάω στον Φαραώ και να βγάλω τους Ισραηλίτες από την Αίγυπτο;».

¹²«Εγώ θα είμαι μαζί σου», του απάντησε ο Θεός. «Και να ποιο θα είναι το σημείο ότι εγώ σε έστειλα: Όταν θα βγάλεις τον λαό από την Αίγυπτο, θα λατρεύσετε τον Θεό σ' αυτό εδώ το βουνό».

¹³Αλλά ο Μωυσής είπε πάλι: «Καλά, εγώ θα πάω στους Ισραηλίτες και θα τους πω, “ο Θεός των προγόνων σας με έστειλε σ' εσάς”. Αυτοί όμως θα με ρωτήσουν “ποιο είναι το όνομά του;” Τι θα τους πω;».

¹⁴Τότε ο Θεός απάντησε στον Μωυσή: «Εγώ είμαι εκείνος που είμαι («'Εγώ είμί ὁ 'Ων»). Έτσι», του λέει, «θα μιλήσεις στους Ισραηλίτες: “Εκείνος που είναι μ' έστειλε σ' εσάς”».

Έξοδος, 3, 1-14.

Καινή Διαθήκη, Η Μεταμόρφωση του Χριστού

Μτ 17, 1:

¹Ύστερα από έξι μέρες, παίρνει ο Ιησούς μαζί του τον Πέτρο, τον Ιάκωβο και τον Ιωάννη, τον αδερφό του, και τους ανεβάζει σε ένα ψηλό βουνό.

Λκ 9, 29-31:

²⁹Την ώρα που προσευχόταν, η όψη του προσώπου του έγινε διαφορετική και τα ρούχα του άσπρα κι αστραφτερά. ³⁰Ξαφνικά δύο άντρες άρχισαν να μιλούν μαζί του: ήταν ο Μωυσής και ο Ηλίας, ³¹οι οποίοι παρουσιάστηκαν με λαμπρότητα και μιλούσαν για τον θάνατό του στην Ιερουσαλήμ, με τον οποίο θα εκπλήρωνε την αποστολή του.

Μτ 17, 4-9:

⁴Και είπε ο Πέτρος στον Ιησού: «Κύριε, είναι ωραία να μείνουμε εδώ! Αν θέλεις, να κάνουμε εδώ τρεις σκηνές: μια για σένα, μια για τον Μωυσή και μια για τον Ηλία».

⁵Ενώ μιλούσε ακόμα, ένα φωτεινό σύννεφο τους σκέπασε, και μέσα από το σύννεφο ακούστηκε μια φωνή που έλεγε:

«Αυτός είναι ο αγαπημένος μου Υιός, αυτός είναι ο εκλεκτός μου, αυτόν να ακούτε».

6 Όταν το άκουσαν οι μαθητές, έπεσαν με το πρόσωπο στη γη και φοβήθηκαν πολύ.

7 Τους πλησίασε τότε ο Ιησούς, τους άγγιξε και τους είπε: «Σηκωθείτε και μη φοβάστε».

8 Σήκωσαν τότε τα μάτια τους και δεν είδαν κανέναν άλλον, παρά τον ίδιο τον Ιησού μόνον του. **9** Ενώ κατέβαιναν από το βουνό, τους πρόσταξε: «Μην πείτε σε κανέναν αυτό που είδατε, ώσπου να αναστηθώ από τους νεκρούς».

Κοράνιο, Αλ Μπάκαρα

2 Αυτό το βιβλίο είναι αναμφίβολο. Σ' αυτό θα βρουν καθοδήγηση εκείνοι που φοβούνται τον Αλλάχ.

3 Εκείνοι που πιστεύουν στον Αόρατο, που τηρούν τις προσευχές τους αδιάκοπα, και μοιράζουν ό,τι Εμείς τους έχουμε προσφέρει. **4** Κι εκείνοι που πιστεύουν στην Αποκάλυψη που σου εστάλη και που παλαιότερα είχε σταλεί και που έχουν (στις καρδιές τους) τη βεβαιότητα της μετά θάνατον Ζωής. **5** Αυτοί μόνο καθοδηγούνται (σωστά) απ' τον Κύριό τους κι είναι αυτοί οι ευδόκιμοι.

Το Ιερό Κοράνιο, Αλ-Μπάκαρα (Η Αγελάδα) 2:2-5.

Το νόημα της Αποκάλυψης στον Χριστιανισμό και στις αποκαλυπτικές θρησκείες

Θεοφάνεια και Αποκάλυψη

Αποκάλυψη του Θεού σημαίνει Θεοφάνειες στην κτίση και την ιστορία· συγχρόνως επισημαίνει την ριζική διαφορά μεταξύ δημιουργού και δημιουργήματος, όντος και μη όντος, ακτίστου και κτιστού... Έτσι ο Θεός μολονότι ακατάληπτος ως προς την ουσία του, γίνεται καταληπτός δυναμικά κατά τις ενέργειες. Και τούτο είναι έργο μόνο των θεοφανειών, οι οποίες με αυτό τον τρόπο γίνονται γέφυρες ή κρίκοι που συνδέουν τη θεότητα με την κτίση. Ιστορία, κτίση, σύμβολα και κάθε γνώση, αποτελούν τον μοναδικό δρόμο αυτής της αποκάλυψης.

Η ίδια η δημιουργία οφείλεται σε μια φανέρωση του Θεού, σε μια θεοφάνεια. Ολόκληρη η ιστορία της Π.Δ. γράφεται δια μέσου θεοφανειών. Κι αυτή η ιστορία είναι η απαρχή της ιστορίας της θείας οικονομίας. Δημιουργία, παράδεισος, πτώση, δραματικές συνέπειες, εκλογή περιούσιου λαού, μετακινήσεις, έξοδοι, πόλεμοι, προφήτες ιερείς βασιλιάδες, τα πάντα παρελαύνουν σε μια ιστορική πορεία, όπου φανερώνεται ο Ζωντανός και κοινωνικός Θεός. Ο πατριάρχης Αβραάμ φιλοξενεί την ίδια την Αγία Τριάδα· σ' ορισμένους αποκαλύπτεται με τη νεφέλη, τα όνειρα και τα οράματα, ενώ στο Μωυσή μιλάει «στόμα με στόμα», ...ο προφήτης Ηλίας τον είδε στη “λεπτή αύρα”... Είναι ο ίδιος Θεός που παρουσιάστηκε “αυτοπροσώπως” και έδωσε τον νόμο, μίλησε δια μέσου των προφητών και στην τελευταία φάση της περιόδου αυτής ενανθρώπησε (έγινε άνθρωπος) για όλους τους ανθρώπους. Σε κάθε φάση της πορείας, στην προϊστορία και την ιστορία, είναι ο ίδιος ο τριαδικός

Θεός που κάνει την παρουσία του... Ο απρόσιτος Θεός γίνεται ιστορικά προσιτός.

Ματσούκας, Ν., Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β., Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 1985, σελ. 58-62.

Αποκάλυψη του Θεού

Αυτή είναι λοιπόν η ουσία της αποκαλύψεως του Θεού [...]. Όσο κι αν ο άνθρωπος προσπαθεί να ανέβει επάνω, όλες αυτές οι προσπάθειες της θρησκείας ή των υποκαταστάτων της, είναι ανίκανες να λυτρώσουν τον άνθρωπο, είναι ανίκανες να μας δείξουν τι βρίσκεται στον υπέρκοσμο. Ο μόνος τρόπος είναι, ο Επάνω να ανοίξει μία καταπακτή, να ρίξει μια σκάλα, να έρθει κάτω ο ίδιος και να μας ανεβάσει επάνω. Αυτό έκανε ο Χριστός, αυτό είναι η εν Χριστώ αποκάλυψη, αυτή είναι η αποκάλυψη του Θεού. Ο Θεός κατέβηκε κάτω, γι' αυτό λέει ο Χριστός «ἐγὼ εἰμὶ ἡ ὁδὸς» και «ἡ θύρα», γι' αυτό και λέμε στην Παναγία: «Χαῖρε, κλῖμαξ ἔπουράνιε, δι' ἧς κατέβη ὁ Θεός | χαῖρε, γέφυρα μετάγουσα τοὺς ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν». Ἢ, για να χρησιμοποιήσω μίαν άλλην εικόνα, περπατάμε στο σκοτάδι, και εκεί που δε βλέπουμε μπροστά μας τίποτα, ξαφνικά μια αστραπή μάς φωτίζει και βλέπουμε πού βαδίζουμε. Αυτή είναι η αποκάλυψη. Δεν ανακαλύψαμε μόνοι μας πού βαδίζουμε, αυτό είναι αποκάλυψη. Κάποιος μου αποκαλύπτει κάτι.

Γαλίτης, Γ., Αποκάλυψη και Εκκλησία, Ι. Μητρόπολη Ηλείας, Πύργος, 2006, σελ. 25, 28.

Θωμάς Βαθάς, Η Αποκάλυψη του Ιωάννη, Σπήλαιο Αποκαλύψεως, περίπου 1596.

Αντρέι Ρουμπλιόφ, Η Φιλοξενία του Αβραάμ. [Η Αγία Τριάδα] 1410.

Φορητή εικόνα με θέμα από την Αποκάλυψη του Ιωάννη, 15ος αι.

Μαρκ Σαγκάλ (1887-1985). Ο Μωσής και η Φλεγόμενη Βάτος. Λιθογραφία από τον κύκλο έργων «Η Ιστορία της Εξόδου».

Ο αρχάγγελος Γαβριήλ αποκαλύπτει την όγδοη σούρα του Κορανίου στον Μωάμεθ. Από το βιβλίο Η ζωή του Προφήτη κατά παραγγελία του σουλτάνου Μουράτ III (1594-1595).

Περιεχόμενο της θεικής Αποκάλυψης

Δεν είναι λοιπόν το περιεχόμενο της αποκαλύψεως μία ιδέα και μία θεωρία, αλλά ένα πρόσωπο, το πρόσωπο του Ιησού Χριστού. Πολλοί λένε, ο Χριστός ήταν ένας μεγάλος δάσκαλος, ηθικός αναμορφωτής, κοινωνικός εργάτης. Αν ήταν κάτι από αυτά, αλίμονό μας. Η σωτηρία μας θα ήταν αδύνατη. Θα μπορούσε κάποιος να πει, ο Κομφούκιος είπε πολύ ωραία πράγματα, και ότι ο Μωάμεθ δεν είπε άσχημα πράγματα. Και ο Μωυσής στην Παλαιά Διαθήκη είπε ωραία πράγματα, κανείς δεν μπορεί να μας σώσει όμως, κανείς δεν είναι ο σωτήρας. Δεν σώζουν οι ηθικές διδασκαλίες, δεν σωζόμαστε αν γίνουμε καλοί άνθρωποι. Και ένας άθεος, βουδιστής, ινδουϊστής, μπορεί να είναι καλός άνθρωπος. Σώζεται κανείς αν αφήσει το χέρι του να το πιάσει ο Χριστός, ο αποκαλυφθείς Θεός, και να τον οδηγήσει επάνω. Δεν αρκεί να πιστεύεις στον Θεό. Σε θεό πιστεύουν όλες οι θρησκείες. Πρέπει να πιστεύεις στον Χριστό. Το πρόσωπο του Ιησού Χριστού είναι ο Θεός που αποκαλύφθηκε: “Κύριε, δείξον ἡμῖν τὸν πατέρα καὶ ἄρκεῖ ἡμῖν”, λέγει ο Φίλιππος (Ιω. 14, 8). Και απαντά ο Χριστός: “Τοσοῦτον χρόνον μεθ’ ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε; ὁ ἔωρακὼς ἐμὲ ἔωρακε τὸν πατέρα”: διότι στο πρόσωπό μου βλέπει κανείς τον Πατέρα. Γι’ αυτό γράφει και ο Παύλος, ότι ο Χριστός είναι η “εἰκὼν τοῦ Θεοῦ” (Β΄ Κορ. 4, 4) “τοῦ ἀοράτου” (Κολ. 1, 15).

Αυτό είναι λοιπόν το περιεχόμενο της αποκαλύψεως του Θεού [...]. Εδώ μπορούμε να διακρίνουμε τρεις βαθμίδες αποκαλύψεως. Η πρώτη είναι όταν ο Θεός ανοίγει, εξέρχεται εαυτού, δημιουργεί τον κόσμο (“Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν”)· στην δεύτερη έχουμε την πλήρωση της αποκαλύψεως (“Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο”)· και έχουμε και μια τρίτη αποκάλυψη,

που είναι η ολοκλήρωση, είναι η μέλλουσα κρίση. Εκεί θα αποκαλυφθεί πάλι ο Θεός, αλλά θα αποκαλυφθεί ως φως για τους αξίους και ως “πῦρ καταναλίσκον” για τους αναξίους (“Αποκαλύπτεται γὰρ ὄργη Θεοῦ ἀπ’ οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων” (Ρωμ. 1, 18).

Γαλίτης, Γ., *Αποκάλυψη και Εκκλησία*, Ι. Μητρόπολη Ηλείας, Πύργος, 2006, σελ. 29-30, 32.

Ισλάμ: Το νόημα της Αποκάλυψης

«Η πίστη στη θεία αποκάλυψη και την προφητεία αποτελεί το θεμέλιο της ισλαμικής θρησκείας. [...] Δεδομένου ότι ο Θεός είναι τελείως απρόσιτος, ομιλεί στην ανθρωπότητα μέσω των προφητών και αποστόλων του.

Η αποκάλυψη του Κορανίου περιέχει, κατά τη μουσουλμανική πίστη, το πλήρωμα της ανόθευτης θείας αποκάλυψης και έχει οικουμενικό χαρακτήρα. Προορίζεται για όλους τους λαούς της γης και “κυρώνει” όλες τις προηγούμενες αποκάλυψεις. Η αποκάλυψη αυτή καθορίζει τις σχέσεις του ανθρώπου προς τον Θεό και τους συνανθρώπους του και μπορεί να οδηγήσει όλη την ανθρωπότητα στην αλήθεια του ενός Θεού. Όλες οι ελπίδες των μουσουλμάνων στρέφονται γύρω από την αλήθεια της αποκάλυψής τους.

[...] Ο νους (του ανθρώπου), για να σχηματίσει την έννοια περί Θεού, χρειάζεται απαραίτητα τη βοήθεια της θείας αποκάλυψης. ... Η θεία αποκάλυψη όμως δεν είναι συμπλήρωση της ανθρώπινης γνώσης, ούτε νέο είδος γνώσης. Είναι μία πράξη του Θεού, η οποία έρχεται να

υπενθυμίσει στον άνθρωπο την αρχική του θρησκεία, την αρχέγονη "διαθήκη" και "αποκάλυψη". Έρχεται να του υπενθυμίσει τη "φυσική θρησκεία" του "ισλάμ", δηλαδή τη θρησκεία της υποταγής και αφοσίωσης του ανθρώπου στον ένα και μόνο Θεό, για την οποία ο Θεός έπλασε και προόρισε τον άνθρωπο. Επομένως, η αποκάλυψη απευθύνεται προς τη λήθη του ανθρώπου· είναι ανάμνηση της αλήθειας του Θεού.

[...] Ο Θεός εκλέγει αίφνης ένα προφήτη και του δίδει την εντολή να κηρύξει στο λαό του και τη χώρα του την αλήθεια και τον νόμο του. Ο προφήτης είναι ο πρώτος ο οποίος αφυπνίζεται δια της αποκάλυψης από τον ύπνο και τη λήθη και αποστέλλεται στη συνέχεια να αφυπνίσει τον λαό του και να του υπενθυμίσει το αιώνιο συμβόλαιο, το οποίο ο Κύριος συνήψε με τους ανθρώπους και το οποίο τους υποχρεώνει να πιστεύουν απόλυτα στον ένα και μόνο Θεό».

Ζιάκας, Γρ., Ιστορία των θρησκευμάτων. Β'. Το Ισλάμ, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, 1988, σελ. 298 εξ. (απόδοση στη δημοτική).

Η σημασία που έχουν στη ζωή των πιστών οι πεποιθήσεις τους για την αποκάλυψη

Στεκόταν εκεί

Δεν μπορούσα να δεχτώ μια άσκοπη ευτυχία... Άρχισα να ψάχνω για κάποιο άλλο νόημα ζωής, πέρα από εκείνο που μπορούσα να βρω μέσα στις σκοπιμότητες... Άρχισα να διαβάζω το Ευαγγέλιο του Μάρκου. Ενώ διάβαζα τα πρώτα κεφάλαια, ξαφνικά, συνειδητοποίησα ότι, στην άλλη άκρη του γραφείου μου, υπήρχε

κάποιος. Η βεβαιότητα ότι αυτός ο “Κάποιος” ήταν ο Χριστός που στεκόταν εκεί παράμερα, ήταν τόσο έντονη ώστε ποτέ έως τώρα δεν με έχει εγκαταλείψει.

Το γεγονός αυτό υπήρξε πραγματικά η αποφασιστική μου καμπή. Αφού ο Χριστός ήταν ζωντανός και εγώ είχα ζήσει την Παρουσία του, μπορούσα να πω με βεβαιότητα ότι αυτά που το Ευαγγέλιο έλεγε για τη Σταύρωση του Προφήτη της Γαλιλαίας, ήταν αλήθεια [...]. Το απίστευτο γεγονός της Ανάστασης ήταν για μένα πιο βέβαιο από κάθε άλλο γεγονός της ιστορίας. Γιατί την ιστορία πρέπει να την πιστέψω, την Ανάσταση την έμαθα από προσωπικό γεγονός. Η αλήθεια του Ευαγγελίου, για μένα, άρχισε με ένα γεγονός που παραμέρισε όλα τα προβλήματα απιστίας, ακριβώς γιατί ήταν μια άμεση και προσωπική εμπειρία.

Αυτό ακριβώς σημαίνει για μένα πίστη. Από τη μια, δηλαδή, να μην αμφιβάλλει κανείς έτσι που να έχει μέσα του σύγχυση και περιπλοκές, από την άλλη όμως να διερωτάται με σκοπό να ανακαλύψει το πραγματικό νόημα της ζωής. Να έχεις, δηλαδή, αυτό το είδος της αμφιβολίας που σε κάνει να θέλεις να ρωτάς, να ανακαλύπτεις όλο και περισσότερο, να θέλεις διαρκώς να ερευνάς.

Bloom, A., Μάθε να προσεύχεσαι, Μτφρ. Ε. Γκανούρη, Η Έλαφος, Αθήνα, 2009, σελ. 13-15.

²⁰Λέγει ὁ μαρτυρῶν ταῦτα· ναὶ ἔρχομαι ταχύ. ἀμήν, ναὶ ἔρχου, Κύριε Ἰησοῦ.

²¹Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων· ἀμήν.

²⁰Αὐτός που τα επιβεβαιώνει όλα αυτά λέει: «Ναι, ἔρχομαι σύντομα». «Αμήν· ναι, ἔλα, Κύριε Ἰησοῦ».

²¹Ἡ Χάρη του Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ να εἶναι με όλους τους πιστούς. Ἀμήν.

Αποκάλυψη Ἰωάννη 22, 20-21

π. Σταμάτης Σκλήρης. Πατρότητα, 2009. Ακρυλικό σε μουσαμά. Διαστάσεις 80 x 60 εκ. Ιδιωτική συλλογή.

1.2. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

Το κοσμοείδωλο της δημιουργίας στην Παλαιά Διαθήκη. Δημιουργός και δημιούργημα

Η βιβλική αφήγηση της δημιουργίας

Οι εικόνες αποτυπώνουν τις ημέρες της δημιουργίας. Ξυλογραφίες του Μίχαελ Βόλγκεμουτ (Michael Wolgemut) που κοσμούν το έργο του Χάρτμαν Σέντελ (Hartmann Schedel), Χρονικό της Νυρεμβέργης (1493).

1 Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.
2 Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. **3** καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς. **4** καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, ὅτι καλόν· καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, ὅτι καλόν· καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ φωτὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους. **5** καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα μία.

6 Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. καὶ ἐγένετο οὕτως. **7** καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα, καὶ διεχώρισεν ὁ Θεὸς ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος, ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀναμέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος. **8** καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανόν. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν, καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα δευτέρα.

9 Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθήτω ἡ ξηρά. καὶ ἐγένετο οὕτως. καὶ συνήχθη τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤφθη ἡ ξηρά. **10** καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὴν ξηρὰν γῆν καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν. **11** καὶ εἶπεν ὁ Θεός· βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπόν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἐγένετο οὕτως. **12** καὶ ἐξήνεγκεν ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπόν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ

1Στην αρχή ο Θεός δημιούργησε τον ουρανό και τη γη.
2Η γη όμως ήταν έρημη και ασχημάτιστη· ήταν σκοτάδι πάνω από την άβυσσο, και πάνω στα νερά έπνεε Πνεύμα Θεού. **3**Τότε είπε ο Θεός: «Να γίνει φως»· κι έγινε φως. **4**Ο Θεός είδε ότι το φως ήταν καλό και το χώρισε από το σκοτάδι. **5**Το φως το ονόμασε «ημέρα» και το σκοτάδι «νύχτα». Ήρθε το βράδυ, ήρθε το πρωί· πρώτη ημέρα.

6Μετά είπε ο Θεός: «Στερέωμα να γίνει στα νερά ανάμεσα, για να χωρίζει νερά από νερά». **7**Έτσι κι έγινε· δημιούργησε ο Θεός το στερέωμα και χώρισε τα νερά που ήταν κάτω απ' αυτό, από κείνα που ήταν πάνω απ' αυτό. **8**Κι ονόμασε ο Θεός το στερέωμα «ουρανό». Ήρθε το βράδυ, ήρθε το πρωί· δεύτερη ημέρα.

9Τότε είπε ο Θεός: «Να συναχθούν σε έναν τόπο τα νερά που είναι κάτω από τον ουρανό, και να φανεί η στεριά». Έτσι κι έγινε. Τα νερά που ήταν κάτω από τον ουρανό συνάχθηκαν στον τόπο τους, και φάνηκε η στεριά. **10**Κι ονόμασε ο Θεός «γη» τη στεριά, και το σύναγμα των υδάτων το είπε «θάλασσες». Και είδε ο Θεός ότι ήταν καλό. **11**Μετά είπε ο Θεός: «Να πρασινίσει η γη: Να βλαστήσουν πάνω σ' αυτήν χορτάρια που να βγάζουν σπόρους, και καρποφόρα δέντρα, που ανάλογα με το είδος τους να κάνουν καρπούς, οι οποίοι να περιέχουν τους σπόρους τους». Έτσι κι έγινε. **12**Πρασίνισε η γη: Βλάστησε χορτάρια που έβγαζαν σπόρους ανάλογα με το είδος τους, και καρποφόρα δέντρα, που οι καρποί τους περιείχαν τους σπόρους τους, ανάλογα με το είδος

γένος ἐπὶ τῆς γῆς. ¹³καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν. καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα τρίτη.

¹⁴Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ εἰς φαῦσιν ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τῆς ἡμέρας καὶ ἀνὰ μέσον τῆς νυκτός· καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἑνιαυτούς· ¹⁵καὶ ἔστωσαν εἰς φαῦσιν ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἐγένετο οὕτως. ¹⁶καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους, τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσων εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός, καὶ τοὺς ἀστέρας. ¹⁷καὶ ἔθετο αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς ¹⁸καὶ ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός καὶ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τοῦ φωτός καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν. ¹⁹καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα τετάρτη.

²⁰Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ. καὶ ἐγένετο οὕτως. ²¹καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ κῆτη τὰ μεγάλα καὶ πᾶσαν ψυχὴν ζῶων ἐρπετῶν, ἃ ἐξήγαγε τὰ ὕδατα κατὰ γένη αὐτῶν, καὶ πᾶν πετεινὸν πτερωτὸν κατὰ γένος. καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλά. ²²καὶ εὐλόγησεν αὐτὰ ὁ Θεός, λέγων· αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὰ ὕδατα ἐν ταῖς θαλάσσαις, καὶ τὰ πετεινὰ πληθυνέσθωσαν ἐπὶ τῆς γῆς. ²³καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα πέμπτη.

²⁴Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος, τετράποδα καὶ ἐρπετὰ καὶ θηρία τῆς γῆς κατὰ γένος. καὶ ἐγένετο οὕτως. ²⁵καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ θηρία τῆς γῆς κατὰ γένος, καὶ τὰ κτήνη κατὰ γένος αὐτῶν

τους. ¹³Και είδε ο Θεός ότι ήταν καλό. Ήρθε το βράδυ, ήρθε το πρωί· τρίτη ημέρα.

¹⁴Τότε είπε ο Θεός: «Να γίνουν φωτεινά σώματα στο στερέωμα του ουρανού, για να χωρίζουν την ημέρα από τη νύχτα, για να είναι σημάδια για τις εποχές, τις ημέρες και τα έτη, ¹⁵ώστε από το στερέωμα του ουρανού να φωτίζουν τη γη». Έτσι κι έγινε. ¹⁶Δημιούργησε ο Θεός τα δύο μεγάλα φωτεινά σώματα –το μεγαλύτερο για να κυριαρχεί την ημέρα, και το μικρότερο για να κυριαρχεί τη νύχτα· δημιούργησε και τ' αστέρια. ¹⁷Και τα έβαλε όλα στο στερέωμα του ουρανού για να φωτίζουν τη γη, ¹⁸για να κυριαρχούν την ημέρα και τη νύχτα και να χωρίζουν το φως απ' το σκοτάδι. Και είδε ο Θεός ότι ήταν καλό. ¹⁹Ήρθε το βράδυ, ήρθε το πρωί· τέταρτη ημέρα.

²⁰Τότε είπε ο Θεός: «Να γεμίσουν τα νερά με ζωντανές υπάρξεις πλήθος, και να πετάνε πτηνά πάνω από τη γη προς το στερέωμα του ουρανού». ²¹Έτσι δημιούργησε ο Θεός τα μεγάλα κήτη και όλα τα είδη των ζωντανών οργανισμών, που κολυμπούν και γεμίζουν τα νερά. Επίσης δημιούργησε όλα τα είδη των πτηνών. Και είδε ο Θεός ότι ήταν καλό. ²²Τα ευλόγησε λοιπόν όλα ο Θεός και τους είπε: «Να πολλαπλασιάζεστε και να γεμίσετε τα νερά των θαλασσών· και τα πτηνά ας πληθαίνουν πάνω στη γη». ²³Ήρθε το βράδυ, ήρθε το πρωί· πέμπτη ημέρα.

²⁴Τότε είπε ο Θεός: «Να βγάλει η γη κάθε είδος ζωντανού οργανισμού: Όλα τα είδη των ζώων, των ερπετών και των θηρίων». Έτσι κι έγινε. ²⁵Δημιούργησε ο Θεός όλα τα είδη των αγρίων ζώων, των ήμερων ζώων και

καὶ πάντα τὰ ἔρπετὰ τῆς γῆς κατὰ γένος αὐτῶν. καὶ εἶ-
δεν ὁ Θεός, ὅτι καλά. ²⁶καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν
ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ
ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετει-
νῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς
καὶ πάντων τῶν ἔρπετῶν τῶν ἔρπόντων ἐπὶ γῆς γῆς.
²⁷καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ
ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς.
²⁸καὶ εὐλόγησεν αὐτούς ὁ Θεός, λέγων· ἀυξάνεσθε καὶ
πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε
αὐτῆς καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πε-
τεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ πάσης
τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἔρπετῶν τῶν ἔρπόντων ἐπὶ τῆς
γῆς. ²⁹καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρ-
τον σπόριμον σπεῖρον σπέρμα, ὃ ἐστὶν ἐπάνω πάσης
τῆς γῆς, καὶ πᾶν ξύλον, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ καρπὸν σπέρ-
ματος σπορίμου, ὑμῖν ἔσται εἰς βρῶσιν· ³⁰καὶ πᾶσι τοῖς
θηρίοις τῆς γῆς καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ
καὶ παντὶ ἔρπετῷ ἔρποντι ἐπὶ τῆς γῆς, ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ
ψυχὴν ζωῆς, καὶ πάντα χόρτον χλωρὸν εἰς βρῶσιν. καὶ
ἐγένετο οὕτως. ³¹καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίη-
σε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν. καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο
πρωί, ἡμέρα ἕκτη.

Γένεση, 1, 1-31. [Κριτική έκδοση Ralphs, Απ. Διακονία]

των ερπετών της γης. Και είδε ο Θεός ότι ήταν καλό.
²⁶Μετά είπε ο Θεός: «Ας φτιάξουμε τον άνθρωπο σύμφωνα με την εικόνα τη δική μας και την ομοίωση, κι ας εξουσιάζει στης θάλασσας τα ψάρια, στου ουρανού τα πτηνά, στα ζώα και γενικά σ' όλη τη γη και στα ερπετά που σέρνονται πάνω σ' αυτήν». ²⁷Δημιούργησε, λοιπόν, ο Θεός τον άνθρωπο σύμφωνα με τη δική του την εικόνα, «κατ' εικόνα Θεού» τον δημιούργησε, τους δημιούργησε άντρα και γυναίκα. ²⁸Τους ευλόγησε και τους είπε: «Να κάνετε πολλά παιδιά, ώστε να πολλαπλασιαστείτε, να γεμίσετε τη γη και να κυριαρχήσετε σ' αυτήν. Να εξουσιάσετε στης θάλασσας τα ψάρια, στου ουρανού τα πτηνά και σε κάθε ζώο που κινείται πάνω στη γη». ²⁹Και συνέχισε ο Θεός: «Να, όλα τα φυτά πάνω στη γη, που βγάζουν σπόρους, σας τα δίνω, καθώς και όλα τα δέντρα που έχουν καρπούς γεμάτους σπόρους· αυτά θα είναι για τροφή σας. ³⁰Και όλα τα χλωρά χόρτα τα δίνω για τροφή στα ζώα της γης, σε όσα πετούν στον ουρανό και σε όσα έρπουν στη γη κι έχουν ζωή». Έτσι κι έγινε. ³¹Ο Θεός είδε τα δημιουργήματά του και ήταν όλα πάρα πολύ καλά. Ήρθε το βράδυ, ήρθε το πρωί· έκτη ημέρα.

Αντιλήψεις για τη δημιουργία και την προέλευση του κόσμου στις θρησκείες

Ενούμα Ελίσ (βαβυλωνιακό έπος της δημιουργίας)

Όταν ψηλά οι ουρανοί δεν είχαν ονομαστεί, όταν κάτω η γη δεν είχε όνομα... γεννήθηκαν οι θεοί... Τότε συγκρούστηκαν η Τιαμάτ και ο Μαρδούκ, ο σοφότερος από τους θεούς, επιτέθηκαν ο ένας στον άλλο και άρχισαν να μάχονται... Ο Μαρδούκ την έκοψε στα δύο, όπως ένα κοχύλι. Το μισό το διαμόρφωσε σε ουράνιο θόλο... Τοποθέτησε το κεφάλι της σε έναν τόπο και σχημάτισε ένα βουνό... Από τα μάτια της έκανε να πηγάζουν ο Ευφράτης και ο Τίγρης...

Οι θεοί όμως είχαν παράπονα. «Τώρα» έλεγαν στον Μαρδούκ «είμαστε τσακισμένοι από τη δουλειά, μα από κύριοι γίναμε δούλοι και κανείς δε μας υπηρετεί». Ο Μαρδούκ συμφώνησε πως τα παράπονά τους ήταν δίκαια και είπε: «Θα πλάσω ένα πλάσμα μικρό που δε θα είναι επικίνδυνο, γιατί θα είναι υπερβολικά αδύναμο. Θα το βαφτίσω άνθρωπο και θα του αναθέσω να σας δουλεύει. Θα το εγκαταστήσω στη γη και θα είναι ανίκανο να ανεβεί στον ουρανό, ανίκανο να βυθιστεί στα νερά. Για μεγαλύτερη ασφάλεια θα του δώσω το θάνατο. Για λίγο καιρό θα μπορεί να δουλεύει για σας και ύστερα, όταν με την ηλικία θα αποκτήσει ίσως αρκετή σοφία, θα χάνεται...». Ο Μαρδούκ έκοψε το κεφάλι του Έα και από το πτώμα του σκάρωσε ένα πλάσμα μικρό, που όλοι οι θεοί το βρήκαν γελοίο μα πολύ κατάλληλο για τη δουλειά που επρόκειτο να του αναθέσουν. Έτσι γεννήθηκε η ράτσα των Ανθρώπων.

Γριζοπούλου Ο. & Καζλάρη Π., Παλαιά Διαθήκη: Η προ-
ϊστορία του Χριστιανισμού Θρησκευτικά Α' Γυμνασίου,

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο – ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2003, σελ. 133, 138.

Η ισλαμική διδασκαλία για τη δημιουργία

«Ο Αλλάχ είναι που αρχίζει (την πορεία) της δημιουργίας, έπειτα την επαναλαμβάνει, κι έπειτα σ' Αυτόν όλοι θα επιστρέψετε».

Κοράνι, ελ-Ρουμ (οι Ρωμιοί): 30:11.

«Ο Αλλάχ είναι ο πρωτουργός των ουρανών και της γης. Όταν αποφασίσει για κάτι, λέει σ' αυτό: “Γενηθήτω” και γίνεται».

Κοράνι, ελ-Μπάκαρα (η αγελάδα): 2:117.

«Δε τους έδειξα [στον Σατανά και τους απογόνους του, Σ.τ.Επιμ.] τη δημιουργία των Ουρανών και της γης, (και δεν τους έδειξα) ούτε (ακόμα) πώς τους δημιούργησα, και δεν επρόκειτο να πάρω για βοηθούς αυτούς που παρασύρουν τους ανθρώπους στην πλάνη».

Κοράνι, ελ κεχφ (η σπηλιά): 18:51.

«Μήπως δεν βλέπουν οι άπιστοι ότι οι ουρανοί και η γη ήταν (και τα δύο μαζί) ενωμένα (σαν μία μονάδα της Δημιουργίας), έπειτα τα σχίσαμε σε δυο μέρη; και κάναμε από το νερό κάθε ζωντανό πράγμα. Μήπως –και τότε– δεν θα πιστέψουν;»

Κοράνι, ελ ενμπιγιά (οι Προφήτες): 21:30.

«Να πεις: “Μα αρνηθήκατε (και λατρεύετε άλλες θεότητες) απ’ Εκείνον που έπλασε τη γη σε δύο Ημέρες; Και τις κάνετε (τις θεότητες) όμοιες με Αυτόν; Αυτός είναι ο Κύριος του Σύμπαντος Κόσμου. Κι έκανε σε αυτήν (τοποθέτησε πάνω στη γη) ακίνητα βουνά κι ευλόγησε με άφθονα αγαθά τη γη, και ρύθμισε σ’ αυτή ώστε να παρέχει τροφές –κανονικά–, σύμφωνα με (τις ανάγκες) όσων αναζητούν (τη συντήρηση), (κι όλα αυτά) σε τέσσερις ημέρες. Έπειτα εγκαταστάθηκε στα ουράνια (έστρεψε την προσοχή Του στον ουρανό) που ήταν (σαν) καπνός – (ένα σύννεφο από ατμό). Και είπε σ’ αυτόν και στη γη: “Να έρχεστε μαζί –εκούσια ή ακούσια–.” Είπαν: “Ερχόμαστε σ’ εκούσια υπακοή”. Κι έτσι κανόνισε τα επτά στερεώματα (ουρανούς) σε δύο Ημέρες, και όρισε για κάθε ουρανό την αποστολή του. Και στόλισε τον ουρανό του (γήινου) κόσμου με φωτεινούς δαυλούς, και (τους εφοδίασε) με φύλακες. Τέτοια είναι η τάξη που εθέσπισε ο Παντοδύναμος, ο Πάνσοφος».

Κοράνι, Φούσσιλετ (Ερμηνευόμενο καλά): 41:9-12.

Ελληνική μυθολογία (Ησιόδος, Θεογονία)

Στην αρχή υπήρχε μόνο το Χάος. Πυκνό σκοτάδι σκέπαζε τα πάντα, ώσπου από το χάος γεννήθηκε η Γη κι από τη Γη τα βουνά, η θάλασσα και μετά ο Ουρανός με τον ήλιο, το φεγγάρι και τ’ αστέρια. Τότε ο Ουρανός και η Γη ενώθηκαν και γέννησαν τους Τιτάνες.

Μα ο Ουρανός φοβόταν πως κάποιος από τα παιδιά του θα έπαιρνε το θρόνο του. Γι’ αυτό τα έκλεισε όλα στα βάθη της Γης. Όμως ο γιος του, ο Κρόνος, ο πιο δυνατός απ’ τους Τιτάνες, τον νίκησε κι έγινε αυτός όλου του κόσμου αρχηγός. Παντρεύτηκε τη Ρέα και γέννησαν

τρεις θεές και τρεις θεούς: την Ήρα, την Εστία και τη Δήμητρα, τον Πλούτωνα, τον Ποσειδώνα και τον Δία.

Μα κι ο Κρόνος φοβόταν πως κάποιο απ' τα παιδιά του θα έπαιρνε τον θρόνο του. Γι' αυτό, όταν γεννιόνταν, τα κατάπινε. Απελπισμένη η Ρέα πήγε και γέννησε το έκτο της παιδί, τον Δία, σε μια σπηλιά, σ' ένα βουνό της Κρήτης. Έκρυψε το παιδί εκεί. Το φρόντιζαν οι Νύμφες κι έπινε το γάλα μιας κασίκας, της Αμάλθειας. Στον Κρόνο έδωσε να καταπιεί μια φασκιωμένη πέτρα.

Όταν ο Δίας μεγάλωσε, πάλεψε με τον Κρόνο και τον ανάγκασε να βγάλει τα πέντε αδέρφια του που είχε καταπιεί. Άρχισε τότε ένας πόλεμος. Από τη μια οι Τιτάνες κι από την άλλη οι θεοί. Δέκα χρόνια κράτησε η Τιτανομαχία. Νίκησαν οι θεοί και τους Τιτάνες τούς έριξαν στα Τάρταρα. Μετά οι θεοί πάλεψαν με τους Γίγαντες. Η Γιγαντομαχία κράτησε πολύ καιρό. Νίκησαν όμως και πάλι οι θεοί. Έτσι ο Δίας έγινε κυρίαρχος όλου του κόσμου. Παντρεύτηκε την Ήρα και μαζί με τα παιδιά του και τ' αδέρφια του εγκαταστάθηκε στον Όλυμπο.

Μαϊστρέλης, Σ., Καλύβη, Ε. & Μιχαήλ, Μ., Ιστορία Γ' Δημοτικού: Από τη Μυθολογία στην Ιστορία, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, χ.χ., σελ. 8.

Η δημιουργία του κόσμου «εκ του μηδενός» και η δημιουργία του ανθρώπου «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» Θεού

⁴Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο· ἡ ἡμέρα ἐποίησε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ⁵καὶ πᾶν χλωρὸν ἄγροῦ πρὸ τοῦ γενέσθαι ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πάντα χόρτον ἄγροῦ πρὸ τοῦ ἀνατεῖλαι· οὐ γὰρ ἔβρεξεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἄνθρωπος οὐκ ἦν ἐργάζεσθαι αὐτήν· ⁶πηγὴ δὲ ἀνέβαινεν ἐκ τῆς γῆς καὶ ἐπότιζε πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. ⁷καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.

⁸Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολὰς καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε. ⁹καὶ ἐξανέτειλεν ὁ Θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς πᾶν ξύλον ὠραῖον εἰς ὄρασιν καὶ καλὸν εἰς βρώσιν καὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου καὶ τὸ ξύλον τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ.

Γένεση, 2, 4-9. Κείμενο Ο΄

4 Έτσι, λοιπόν, δημιουργήθηκαν σταδιακά ο ουρανός και η γη. Την ημέρα που ο Κύριος ο Θεός δημιούργησε τη γη και τον ουρανό, 5 δεν υπήρχαν θάμνοι στη γη ούτε είχαν φυτρώσει χόρτα, γιατί ο Κύριος ο Θεός δεν είχε ακόμη βρέξει πάνω στη γη και δεν υπήρχε άνθρωπος για να καλλιεργήσει το έδαφος. 6 Από τη γη όμως ανέβλυζε νερό και πότιζε όλη την επιφάνεια του εδάφους. 7 Τότε ο Κύριος ο Θεός έπλασε τον άνθρωπο από το χώμα της γης και φύσηξε μέσα στα ρουθούνια του πνοή ζωής. Έτσι έγινε ο άνθρωπος ζωντανό ον.

8 Ύστερα ο Κύριος ο Θεός φύτεψε έναν κήπο στην Εδέμ προς την ανατολή, όπου έβαλε τον άνθρωπο που είχε πλάσει. 9 Έκανε να βλαστήσουν από τη γη όλα τα είδη των δέντρων. Ήταν ωραία στην εμφάνιση και οι καρποί τους ήταν εύγευστοι. Στη μέση του κήπου ήταν το δέντρο της ζωής· εκεί ήταν και το δέντρο της γνώσης του καλού και του κακού.

15Καὶ ἔλαβε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν. 16καὶ ἐνετείλατο Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ λέγων· ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῆ, 17ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ· ἢ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε.

18Καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός· οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον· ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν. 19καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ, ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά. καὶ πᾶν ὃ ἔαν ἐκάλεσεν αὐτὸ Ἀδὰμ ψυχὴν ζῶσαν, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ. 20καὶ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ ὀνόματα πᾶσι τοῖς κτήνεσι καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ· τῷ δὲ Ἀδὰμ οὐχ εὐρέθη βοηθὸς ὅμοιος αὐτῷ. 21καὶ ἐπέβαλεν ὁ Θεὸς ἔκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ ὑπνώσει· καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ καὶ ἀνεπλήρωσε σάρκα ἀντ' αὐτῆς. 22καὶ ὠκοδόμησεν ὁ Θεὸς τὴν πλευράν, ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ, εἰς γυναῖκα καὶ ἤγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἀδὰμ. 23καὶ εἶπεν Ἀδὰμ· τοῦτο νῦν ὅστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου· αὕτη κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἐλήφθη αὕτη· 24ἕνεκεν τούτου καταλείπει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. 25καὶ ἦσαν οἱ δύο γυμνοί, ὃ τε Ἀδὰμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦσχύνοντο.

Γένεση, 2, 15-25. Κείμενο Ο´

15 Πήρε, λοιπόν, ο Κύριος ο Θεός τον άνθρωπο και τον έβαλε μέσα στον κήπο της Εδέμ για να τον καλλιεργεί και να τον προσέχει. **16** Του έδωσε αυτήν την εντολή: «Απ' όλα τα δέντρα του κήπου μπορείς να τρως. **17** Από το δέντρο όμως της γνώσης του καλού και του κακού να μη φας· γιατί την ίδια μέρα που θα φας απ' αυτό, εξάπαντος θα πεθάνεις».

18 Ο Κύριος ο Θεός είπε: «Δεν είναι καλό να είναι ο άνθρωπος μόνος. Θα του φτιάξω έναν σύντροφο όμοιον μ' αυτόν». **19** Ο Κύριος έπλασε από το έδαφος όλα τα ζώα του αγρού και τα πτηνά του ουρανού και τα έφερε μπροστά στον άνθρωπο, για να δει πώς θα τα ονομάσει. Και ό,τι όνομα έδινε ο άνθρωπος σε κάθε ζωντανή ύπαρξη, αυτό ήταν και το όνομά της. **20** Έδωσε ονόματα σε όλα τα ζώα, στα πτηνά του ουρανού και στα άγρια θηρία. Για τον άνθρωπο όμως δεν βρέθηκε σύντροφος όμοιός του. **21** Τότε ο Κύριος ο Θεός τον έριξε σε βαθύ ύπνο κι αποκοιμήθηκε· πήρε μία από τις πλευρές του και τη θέση της τη συμπλήρωσε με σάρκα. **22** Μετά, από την πλευρά που πήρε από τον Αδάμ, σχημάτισε μια γυναίκα και την οδήγησε σ' αυτόν. **23** Τότε ο Αδάμ είπε: «Αυτό επιτέλους είναι κόκαλο από τα κόκαλά μου και σάρκα από τη σάρκα μου. “Γυναίκα” αυτή θα λέγεται, γιατί απ' τον άντρα πάρθηκε». **24** Γι' αυτόν το λόγο θα εγκαταλείπει ο άντρας τον πατέρα του και τη μητέρα του και θα ενώνεται με τη γυναίκα του· θα γίνονται ένας άνθρωπος. **25** Ο Αδάμ και η γυναίκα του ήταν και οι δύο γυμνοί και δεν ντρέπονταν.

Δημιουργία του ανθρώπου

«Ο Θεός δημιουργεί τον άνθρωπο από ορατή και αόρατη φύση, με τα ίδια του τα χέρια κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση, από τη γη, αφού διέπλασε το σώμα και αφού του έδωσε λογική και νοερή ψυχή με τη δική του πνοή, αυτό που αποκαλούμε θεία εικόνα· γιατί το “κατ' εικόνα” φανερώνει τη νοερή και αυτεξούσια φύση, ενώ το “καθ' ομοίωσιν” την κατά το δυνατό ομοίωση στην αρετή. Το σώμα και η ψυχή πλάστηκαν ταυτόχρονα, και όχι το ένα πρώτα και το άλλο ύστερα κατά τις φλυαρίες του Ωριγένη. Ο Θεός, λοιπόν, δημιούργησε τον άνθρωπο άκακο, ευθύ, ενάρετο, άλυπο, αμέριμνο, λαμπρυνόμενο με κάθε αρετή, στολισμένο με όλα τα αγαθά, σαν ένα δεύτερο κόσμο, μικρό σε μεγάλο, άλλον άγγελο, μικτό προσκυνητή, επόπτη της ορατής κτίσεως, μύστη της νοητής, βασιλιά των όσων βρίσκονται στη γη, βασιλευόμενο από πάνω, επίγειο και ουράνιο, πρόσκαιρο και αθάνατο, ορατό και νοούμενο, μέσον μεγαλείου και ταπεινότητας, τον ίδιο πνεύμα και σάρκα, σάρκα για την έπαρση, πνεύμα για τη χάρη, το πρώτο για να πάσχει από τη σάρκα και να θυμάται και να διαπαιδαγωγείται, το δεύτερο για να μένει με τη χάρη στον Θεό και να δοξάζει τον ευεργέτη, να φιλοτιμείται για το μεγαλείο, να περνά εδώ τη ζωή του, δηλαδή στην παρούσα φάση, και αλλού να εξέρχεται στον μελλοντικό αιώνα, και πέρας του μυστηρίου να θεώνεται με την τάση προς τον Θεό, να θεώνεται όμως με τη μετοχή στη θεία λάμψη και όχι να μεταβαίνει στη θεία ουσία».

Ιωάννης Δαμασκηνός, Έκδοσις Ακριβής της Ορθοδόξου Πίστεως, 12 (26), Μτφρ. Ν. Ματσούκας, Θεσσαλονίκη, 1976, σελ. 151-153.

Η δημιουργία του ανθρώπου, ψηφιδωτό, καθεδρικός ναός Μονρεάλε, 12ος αι.

Θεϊκή αγάπη και δημιουργία του κόσμου

«“Σὺ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς παρήγαγες” (Λειτουργία του αγ. Ιωάννου του Χρυσοστόμου). Οι λέξεις “ἐκ τοῦ μὴ ὄντος”, δηλώνουν, πρώτο και κύριο, ὅτι ο Θεός δημιούργησε το σύμπαν με μια πράξη της ελεύθερης θέλησής του. Τίποτε δεν τον πείσε να δημιουργήσει. Το διάλεξε να το κάνει. Ο κόσμος δεν δημιουργήθηκε άσκοπα ή από ανάγκη, αλλά είναι η συνέπεια της θεϊκής εκλογής...

Το κίνητρο του Θεού για δημιουργία είναι η αγάπη του. Αντί να πούμε ὅτι δημιούργησε το σύμπαν από

το μηδέν, θα 'πρεπε να πούμε ότι το δημιούργησε από τον ίδιο τον εαυτό του, που είναι αγάπη. Δεν θα 'πρεπε να σκεφτόμαστε τον Θεό σαν Κατασκευαστή ή τον Θεό σαν Τεχνίτη, αλλά τον Θεό σαν Εραστή. Το να αγαπάς σημαίνει να μοιράζεσαι, όπως τόσο καθαρά μας έχει δείξει το τριαδικό δόγμα: ο Θεός δεν είναι μόνο ένας αλλά ένας μέσα σε τρεις, επειδή είναι μια κοινωνία προσώπων που μετέχουν με αγάπη το ένα στο άλλο... Από εκούσια εκλογή ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο, με “εκστατική” αγάπη, έτσι ώστε να υφίστανται εκτός από τον ίδιο άλλες υπάρξεις για να μετέχουν στη ζωή και την αγάπη που είναι δικά του...

Σαν καρπός της ελεύθερης θέλησης και της ελεύθερης αγάπης του Θεού, ο κόσμος δεν είναι αναγκαίος, δεν είναι αυτάρκης, αλλά σχετικός και εξαρτημένος... Η ύπαρξη είναι πάντα ένα δώρο από τον Θεό, ένα ελεύθερο δώρο της αγάπης του, ένα δώρο που ποτέ δεν παίρνεται πίσω, αλλ' οπωσδήποτε ένα δώρο, όχι κάτι που κατέχουμε με τη δική μας δύναμη... Όλα τα δημιουργήματα πηγάζουν από τον Θεό, έχουν τις ρίζες τους στον Θεό και βρίσκουν την προέλευση τους και την πλήρωσή τους σε αυτόν. Ο Θεός μόνο είναι το ουσιαστικό όνομα, όλα τα δημιουργήματα είναι επίθετα...

Ο σκοπός της διδασκαλίας για τη δημιουργία, επομένως, δεν είναι να προσγράψουμε ένα χρονολογικά εναρκτήριο σημείο στον κόσμο, αλλά να βεβαιώσουμε ότι ο κόσμος εξαρτά την ύπαρξή του από τον Θεό. Όταν η Γένεση διατυπώνει “ Έν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν” (Γεν. 1, 1), η λέξη “αρχή” δεν πρέπει να εκληφθεί απλώς με την χρονική σημασία αλλά ως δηλωτική του ότι ο Θεός είναι η διαρκής αιτία και το στηρίγμα όλων των πραγμάτων...».

«“Η δόξα του Θεού είναι ο άνθρωπος”, βεβαιώνει το Ταλμούδ και ο Αγ. Ειρηναίος διαπιστώνει το ίδιο: “Η δόξα του Θεού είναι ένας ζωντανός άνθρωπος”... Η μοναδική θέση του ανθρώπου στον κόσμο φαίνεται πάνω απ’ όλα, από το γεγονός ότι έχει φτιαχθεί “κατ’ εικόνα και καθ’ ομοίωσιν” του Θεού... Η εικόνα του Θεού στον άνθρωπο υποδηλώνει το κάθε τι που ξεχωρίζει τον άνθρωπο από τα ζώα, που τον κάνει με την πλήρη και αληθινή έννοια πρόσωπο - έναν ηθικό παράγοντα ικανό για το σωστό και το λάθος, ένα πνευματικό ον προικισμένο με εσωτερική ελευθερία. ... Η “εικόνα” είναι αυτό που ο άνθρωπος κατέχει από την αρχή και που του δίνει τη δύναμη να ξεκινήσει την πνευματική του πορεία· η “ομοίωση” είναι αυτό που ελπίζει να αποκτήσει στο τέρμα του ταξιδιού του».

Γουέαρ, Κ., Επίσκοπος Διοκλείας, Ο Ορθόδοξος Δρόμος, Επτάλοφος, Αθήνα, ⁷1982, σελ. 51-53 και 59-60.

Συνθέσεις και αντιθέσεις στο ζήτημα της δημιουργίας. Επιστήμη και θρησκεία

Σχέσεις πίστης και επιστήμης

Καταρχήν πρέπει να επισημάνουμε ότι δεν υπάρχει θέμα αντίθεσης ή σύγκρουσης μεταξύ τους. Πίστη και επιστήμη είναι δυο μεγάλα πνευματικά μεγέθη αλληλοσυμπληρούμενα και όχι αλληλοαποκλειόμενα. Είναι δυο εκδηλώσεις του ανθρώπινου πνεύματος που κινούνται σε διαφορετικά επίπεδα. Επιστήμη και θρησκεία έχουν αυτόνομες περιοχές ενδιαφερόντων και έρευνας· ανταποκρίνονται σε διαφορετικές αξιολογικές ροπές και ανάγκες της ενιαίας ανθρώπινης ύπαρξης. Η επιστήμη ερευνά τα μυστήρια της δημιουργίας, ασχολείται με το

επιστητό, ενώ η θρησκεία ασχολείται με το μυστήριο του Δημιουργού, το υπεραισθητό. Είναι δύο κύκλοι επαπτόμενοι ή και τεμνόμενοι, αλλ' όχι ταυτιζόμενοι ή συγκρουόμενοι. Επομένως, η σχέση πίστης και επιστήμης δεν μπορεί να είναι αντιθετική ή εχθρική, αλλά διαλεκτική. Κι αυτό γιατί έχουν κοινή αφετηρία την πνευματική υπόσταση του ανθρώπου και ουσιαστικά στοχεύουν στην κατάκτηση της αλήθειας και την εξασφάλιση της ευτυχίας του. Κρίνονται όμως, μαζί ή χωριστά, από το κατά πόσον οδηγούν τον άνθρωπο στον εξανθρωπισμό του ή στον απανθρωπισμό του.

Όταν η καθεμιά περιορίζεται στον χώρο της αρμοδιότητάς της, δεν υπάρχει θέμα σύγκρουσης ή αντίθεσης. Αν παλαιότερα παρουσιάστηκαν κάποιες περιπτώσεις αντιπαράθεσης, αυτό οφείλεται σε ιδεολογικές προκαταλήψεις ορισμένων επιστημόνων, οι οποίοι υπερέβησαν τα όρια της επιστήμης και ασχολήθηκαν με υπερφυσικά ζητήματα. Άλλοι πάλι στην περίοδο του Διαφωτισμού θεοποίησαν το λογικό, ενώ άλλοι απέρριψαν εκ των προτέρων ό,τι σχετίζεται με θέματα μεταφυσικής. Πιθανόν επίσης κάποιοι χριστιανοί να αντιμετώπισαν με δυσπιστία και καχυποψία τις επιστημονικές θεωρίες και ανακαλύψεις, νομίζοντας ότι κινδυνεύει η πίστη τους.

Με όλα τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι η πίστη και η επιστήμη δε συγκρούονται, γιατί:

1. Η επιστήμη ερευνά τον αισθητό, το φυσικό κόσμο, ενώ η θρησκεία «περιγράφει» τον υπεραισθητό, τον υπερφυσικό κόσμο.
2. Η επιστήμη ερευνά το πώς έγινε ο κόσμος καθώς και τους φυσικούς νόμους που ρυθμίζουν τη λειτουργία του, ενώ η θρησκεία ασχολείται με το

ποιος και γιατί δημιούργησε τον κόσμο. Εφόσον απαντούν σε διαφορετικά ερωτήματα, επόμενο είναι ότι δε δικαιολογείται αντίθεση ή σύγκρουση, αλλά μάλλον συνεργασία.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος Στ., Χριστιανισμός και Θρησκευάματα Β' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 198-199.

Από την Εξαήμερο του Μεγάλου Βασιλείου

«Οὐ γὰρ ἐλαττοῦται ἡ ἐπὶ τοῖς μεγίστοις ἔκπληξις, ἐπειδὴν ὁ τρόπος καθ' ὃν γίνεται τι τῶν παραδόξων ἐξευρεθῆ».

[Δεν μειώνεται ο θαυμασμός μας για τα έργα του Θεού, αν βρεθεί ο τρόπος με τον οποίο έγινε κάποιο από τα θαυμαστά αυτά έργα].

Μ. Βασίλειος, Ομιλία εις την Εξαήμερον, 10 | ΡG 29, 25^A.

Η ευθύνη του ανθρώπου έναντι της δημιουργίας

«Καὶ ἔλαβε Κύριος ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν».

[Πῆρε λοιπόν ο Κύριος ο Θεός τον άνθρωπο, τον οποίο ἔπλασε, και τον ἔβαλε στον κήπο της Εδέμ για να τον καλλιεργεί και να τον φυλάσσει] (Γεν 2, 15).

Σκηνές από τη δημιουργία του κόσμου.
Ψηφιδωτά από τη Βασιλική του Αγίου Μάρκου, Βενετία.

1.3. ΒΙΩΜΑ

Εμπειρίες της ζωής και θρησκευτικές εμπειρίες (διαφορές και ομοιότητες)

Δομήνικος Θεοτοκόπουλος, Η Θεραπεία του Τυφλού
(περίπου 1565). Δρέσδη, Πινακοθήκη.

**Οι συνέπειες και οι επιδράσεις που επιφέρουν τα
θρησκευτικά βιώματα στη ζωή των πιστών, στη λαϊκή
παράδοση και στον ευρύτερο πολιτισμό**

Η Παναγιά του Βάλτου

Σαν παραμύθι χρυσών εποχών και σαν τραγούδι
αδυνατισμένο στον ήχο, πλην άθιχτο στα μάτια της ψυ-
χής, θυμάμαι το πανηγύρι της Παναγιάς του Βάλτου [...].

[Ο παππούλης] Ήταν άνθρωπος κοντούλης, πενηντάχρονος, απόφοιτος δημοτικού, αλλά πολύ θεοσεβής. Καθώς τα ταπεινά και διακριτικά αηδόνια υμνούν με το τραγούδι τους την αυγή του Θεού, τρεφόμενα με τη δικιά του μέριμνα, έτσι κι ο Παππούλης έψελνε με ζεστή ψυχή το μεγαλείο του Θεού. Χωρίς να εννοεί τα βυζαντινά τροπάρια, τά 'νιωθε, με τη γνώση πού 'χουν οι παρθένες ψυχές, και γινόταν, αυτός ο μικρός κι ασήμαντος κι απαίδευτος άνθρωπος, ένας χρυσόφωνος άγγελος, με ανοιγμένες τις αθέατες φτερούγες τη ψυχής του – και τα μικρά του μάτια διαστέλλονταν, λες και γινόταν πύλες του Παραδείσου! Ω, να τον βλέπατε πως έπασχε το μεγαλοβδόμαδο, καθώς έλεγε τα εγκώμια!

[...] Και μια φορά, που ο παπα- Λάζαρος δεν τον άφησε να πει το ευαγγέλιο της Αναστάσεως, ότι στην λειτουργία παραβρισκότανε ο δεσπότης Αιτωλακαρνανίας Ιερόθεος, και ήθελε άψογα να τηρηθεί το τυπικό, ο Παππούλης, μετά το Ανέστη, έφυγε κρυφά και πήγε στο ιερό· εκεί, κατά τις μαρτυρίες του θεοσεβούς νεωκόρου Παντελή, που εκτελούσε και χρέη τελάλη, είπε το «πεπόθηκεν ή ψυχή μου» και το «άναβαλλόμενος τὸ φῶς ὡσπερ ἱμάτιον»· πετάχτηκε μετά απέναντι στο σπιτάκι του, ξεκρέμασε τον γκρα* κι έριξε τρις στον αέρα – λέγοντας ισάριθμα Αληθώς ανέστη!

[...] Από τον Όρθρο περάσαμε στη λειτουργία της Χάρης Της. Όρθιοι. Ωρες πέντε! Κουρασμένοι. Ωρες πέντε! Το σώμα βαραίνει, τα μέλη αποσυντονίζονται... Όρθιοι! Ωρες πέντε!.. Αλλά: «Τίς ὁ περισυναγωγών με ὅτε ἐν ἐρήμῳ διεσπάρην; Τίς ὁ ἐκδούς με εἰς τὸ φῶς τῆς Δαμασκοῦ;».

Ο Παππούλης φάνηκε ανάμεσά μας κρατώντας κά-
νιστρο. Μας έβαλε στο χέρι μικρό αντίδωρο... Το κομ-
ματάκι εκείνο έχει τόση δύναμη, όση δεν έχουν πέντε
άρτοι μαζί. Και αντλεί τη δύναμή του από τη δικιά μας
αδυναμία: ένα τόσο δα ψωμάκι σου εξαφανίζει την κού-
ραση πέντε ωρών! Αυτή είναι η απολαυή των πιστών:
πάντα μικρή, πάντα λίγη – για να συμβολίζει και υπεν-
θυμίζει, όχι να εξαργυρώνει... Όσοι πιστοί προσέλθε-
τε!... Εκεί, θαρρώ, είναι η λεβεντιά και η τιμιότητα της
Ορθοδοξίας και της Ελλάδας: Θέλομε και πάμε! Και θα
πηγαίνομε, όπως πηγαίναμε στις αρχαίες θεωρίες του
Παγγαίου και του Ολύμπου! Και θα κυνηγάμε παντού το
μικρό αντίδωρο του αγώνα μας!

* γκρα: τύπος πυροβόλου όπλου, δηλαδή ντουφε-
κιού, γαλλικής προέλευσης, πολύ διαδεδομένο μέχρι
και τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο.

Ζούλας, Ο., Ιστορίες από τον Αστακό [διηγήματα], Δί-
φρος, Αθήνα, 1971.

Η Θεοσκέπαστη

[...] Άξαφνα ψίθυρος σιγονότατος, ψαλμωδία κατα-
νυκτική, φωνή ικέτις, μπερδεύοντας με τη φωνή της
ερημίας και της θαλάσσης, έφτασε στ' αυτιά μας. Χείλη
γυναικεία έψελναν ύμνους χριστιανικούς. Κάτω απ' τα
ερείπια του κάστρου των Φράγκων, η ταπεινή μελωδία
της Ορθοδοξίας, βεβαίωση της συνέχειας, τι συγκίνη-
ση που ήταν! Σαν να μας έσεισε αγέρας βίαιος. Κάμαμε
ακόμα λίγα βήματα. Και τότε πρόβαλε μπρος στα μάτια
μας, όραμα θαμπωτικό, αλησμόνητο για πάντα, άσπρο,
πάλλευκο: η «Θεοσκέπαστη». Πάνω απ' τα κρεμαστά
νερά, στον άγριο βράχο, πάνω απ' το ηφαίστειο.

Οι ύμνοι τώρα έρχονται πιο καθαροί. Προχωρήσαμε, μπήκαμε στη Θεοσκέπαστη. Κατακάθαρο, γυμνό, κατάγυμνο ήταν το ξωκλήσι, καθώς όλα τα ξωκλήσια των Ελλήνων. Μονάχα ένα ξυλόγλυπτο, παλιό, παμπάλαιο τέμπλο. Και μπρος στο Ιερό, κάτω απ' το φαγωμένο τέμπλο, γονατισμένες πάνω στις πλάκες, με σκυφτό κεφάλι, αποτραβηγμένες στη δέησή τους, μονάχες με τον εαυτό τους και με το Θεό, ξυπόλητες, οι μαυροφορεμένες γυναίκες, που είχαμε δει από μακριά, έψελναν [...].

Μας συνεπήρε κ' εμάς το μυστήριο, η κατάνυξη, γινήκαμε σε λίγο μαζί τους ένα, προσευχηθήκαμε κ' εμείς για ό,τι αγαπούμε και για τους ανθρώπους.

Σαν τέλειωσε η παράκληση κ' οι γυναίκες σηκωθήκαν απ' τις πλάκες, ωχρές, γαλήνη ήταν στο πρόσωπό τους πολλή. Μας τριγυρίσανε, είπαν τα δικά τους, είπαμε τα δικά μας. Η μια είχε παιδί σκοτωμένο στον πόλεμο, η άλλη έχει γιο στο στρατό, η άλλη έχει γιο που ταξιδεύει στη θάλασσα. Κάθε χρονιά έχουνε τάμα να πάρουν βόλτα όλο το νησί, με τα πόδια, ν' ανάψουν τα καντήλια στα ξωκλήσια. Έτσι ξεκινήσανε και φέτος. Με τα χαράματα πέσαν στο δρόμο απ' τον Πύργο, ξυπόλητες, κ' η σκόνη σκέπαζε τα σκληρά, τυραγνισμένα πόδια τους. Τώρα, ύστερα απ' τη χάρη της, μετά τη Θεοσκέπαστη, θ' ανηφορίζαν για τ' άλλα τα ξωκλήσια, κατά τα δυτικά.

Βγάλανε απ' το μπογαλάκι τους το γιόμα τους, ψωμί σταρένιο, τις μικροσκοπικές ντομάτες της Σαντορίνης, ψαράκια της τράτας τηγανητά. «Ήντλησαν» νερό απ' τη μικρή στέρνα, νερό βρόχινο, μας φιλέψαν νερό και ψωμί. Δε θέλαμε να τους το στερήσουμε που το είχαν λιγοστό – το ψωμί και το νερό. Μα επιμένανε να το πάρουμε κοιτάζοντάς μας παρακαλεστικά μες στα μάτια,

σαν να το γυρεύαν για χάρη.

«Τώρα μας ένωσε η Θεοσκέπαστη», είπαν [...].

Βενέζης, Η., «Η Θεοσκέπαστη» (απόσπασμα από το «Αφιέρωμα στη Σαντορίνη»). Νέα Εστία, τεύχ. 698 (1η Αυγούστου 1956), σελ. 1031.

Η Ορθοδοξία

Γλυκό που είναι το σκοτάδι στις εικόνες των προγόνων
άμωμα χέρια μεταληπτικά
ρούχα που τ' άδραξεν η γαλήνη και δε γνωρίζουν άνεμο
βαθιά το ελέησον απ' τους άυλους βράχους
τα μάτια σαν καρποί ευωδάτοι.

Κι ο ψάλτης ολόσωμος ανεβαίνει στο πλατάνι της φωνής
καημένε κόσμε

θυμίαμα η γαλάζια οσμή κι ο καπνός ασημένιος
κερί να στάζει ολοένα στα παιδόπουλα
καημένε κόσμε

σα βγαίνουν –ω χαρά πρώτη– με το Ευαγγέλιο και με
τις λαμπάδες

κ' ύστερα η μεγάλη χαρά να συντροφεύουν τ' Άγια...

Ο παπα-Γιάννης τυλιγμένος τ' άσπρο του φελόνι
καλός πατέρας και καλός παππούς με το σιρόκο στη
γενειάδα

χρόνια αιώνες χρόνια και νιάτα πόχει η ομορφιά!...

Νίκος Καρούζος, «Η Ορθοδοξία»: Τα Ποιήματα Α'(1961-
1978), Ίκαρος, Αθήνα, ²1995, σελ. 177.

Η τεχνολογία του τηλεφωνικού θαλάμου, παρωχημένη και αχρηστευμένη πια από την κινητή τηλεφωνία, υπηρετεί τώρα τη λατρεία του αιωνίου. Τηλεφωνικός θάλαμος-προσκυνητάρι, μια ενδιαφέρουσα έκφραση θρησκευτικού βιώματος. Φωτογραφία: Θ. Παντούλας.

Δόνια Μπέρτα

Στη σκοτεινή, κρύα και έρημη εκκλησία, η δόνια Μπέρτα κάθισε σε μια γωνιά της που τη θεωρούσε πλέον δική της. Τα φώτα της αγίας τράπεζας και οι λάμπες πλημμύριζαν την ψυχή της με μια γνώριμη ζεστασιά, τη ζεστασιά ενός αγαπημένου σπιτικού. Τα μουρμουρητά του παπά στα λατινικά, ανακατεμένα με βηξίματα από το άσθμα, ηχούσαν θεσπέσια στ' αυτιά της, της θύμιζαν το χωριό της. Οι εικόνες στο ιερό, που αχνοφαίνονταν στο ημίφως, μιλούσαν σιωπηρά για τη σύμπνοια ουρανού και γης, τη σταθερότητα της πίστης, τη μοναδικότητα του κόσμου, γι' αυτή δηλαδή την ιδέα που διέφευγε

από τη δόνια Μπέρτα (χωρίς να το καταλαβαίνει φυσικά) όταν ήταν φοβισμένη, αποθαρρυσμένη και απελπισμένη. Βγήκε από την εκκλησία τονωμένη ψυχικά, τολμηρή, αποφασισμένη να εκπληρώσει πάση θυσία τον σκοπό της [...].

Λεοπόλδο Άλας «Κλαρίν», Δόνια Μπέρτα, Μτφρ. Τάσος Ψάρρης, Μαΐστρος, Αθήνα, 2017, σελ. 155-156.

Διδασκαλίες και πρακτικές του μυστικισμού ως αναζήτηση και εμπειρία του Θεού

Θρησκευτικός μυστικισμός

Σκοπός του Μυστικισμού είναι η βιωματική, υπαρξιακή αναζήτηση, η άμεση σχέση και η πνευματική ένωση με τον Θεό ή το θείο· αυτή επιδιώκεται με αυτοσυγκέντρωση, προσευχή, απάθεια, θεωρία, έκσταση. Ο Μυστικισμός αποτελεί συνήθως το διαισθητικό στοιχείο στη θρησκευτική εμπειρία και εμφανίζεται σε όλες σχεδόν τις θρησκείες, από τις πιο πρωτόγονες έως τις πιο εξελιγμένες. Κάποτε αναπηδά μέσα από πετρώδεις περιοχές μιας εξωτερικής θρησκευτικότητας, δίνοντας νέα άνθηση στο θρησκευτικό αίσθημα [...].

Μέσα στον θρησκευτικό μυστικισμό διακρίνονται καθαρά δύο ρεύματα: το ένα, που γενικά θα μπορούσε να ονομασθεί μονιστικής ή μονιστικιζούσης κατευθύνσεως (Νεοπλατωνισμός, ινδουιστική Αντβάιτα, Ταοϊσμός), και το άλλο το θεϊστικό, που αναπτύχθηκε στις προφητικές θρησκείες. Στο πρώτο, το μυστικό βίωμα κορυφώνεται στον πλήρη αφανισμό του ανθρώπινου εγώ μέσα στην

απόλυτη Αρχή ή το θείο Πνεύμα. Στο δεύτερο, η ανθρωπινή προσωπικότητα εξυψώνεται και διατηρείται ενωμένη με τον Θεό. Ανάλογα με τον βαθμό της συμμετοχής του Μυστικού στη διαδικασία για την επιστροφή του στον Θεό, ο Μυστικισμός εμφανίζεται ως ενεργητικός, θεωρητικός ή ησυχαστικός.

Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας, Ίχνη από την αναζήτηση του υπερβατικού, Ακρίτας, Αθήνα, 2006, σελ. 319.

Απεικόνιση δερβίση. Σύγχρονη αραβική καλλιγραφία.

ΣΤΟΝ ΚΗΠΟ ΤΟΥ ΑΓΑΠΗΜΕΝΟΥ (απόσπασμα)

Αγαπημένε μου, γίνε για μένα
Σαν τις φλόγες που χορεύουν με τον Έρωτα
Πυρά μες στην πυρά...
Αγαπημένε μου, αυτό γίνε για μένα.

Το κερί μου λιώνει με καημό
Κλαίει κέρνα δάκρυα.
Το φυτίλι καίγεται –
Αγαπημένε μου, αυτό γίνε για μένα.

Εμείς που βαδίσαμε το μονοπάτι του Έρωτα
Δεν κλίνουμε μάτι όλη νύχτα.
Στην ταβέρνα των μεθυσμένων
Ο τυμπανιστής χτυπάει το τύμπανο –
Αγαπημένε μου, αυτό γίνε για μένα.

Στη μαυρίλα της νύχτας
Οι εραστές ξαγρυπνούν
Μην τους μιλάτε για ύπνο
Το μόνο που θέλουν
Είναι να βρίσκονται μαζί μας –
Αγαπημένε μου, αυτό γίνε για μένα.

Η Ένωση είναι ένας μανιασμένος ποταμός
Που χύνεται κατ' ευθείαν στη θάλασσα
Απόψε η Σελήνη δίνει φιλιά στα αστέρια...
Ό,τι αγγίζω ό,τι βλέπω
Γίνεται φωτιά της αγάπης –
Αγαπημένε μου, αυτό γίνε για μένα.

.....
Όλη τη νύχτα χόρευα γύρω απ' το σπίτι
Του Αγαπημένου μου
Το πρωί εκείνος βγήκε έξω
Και μου πρόσφερε να πιω κρασί
Δεν είχα κύπελλο –
«Να το άδειο μου κρανίο», του είπα.
«Ρίξε μέσα το κρασί σου».

.....
Χτύπησα την πόρτα
Εκείνου που αγκαλιάζει την αγάπη.
Άνοιξε, με είδε να στέκω εκεί
Κι άρχισε να γελάει.
Με τράβηξε μέσα.
Έλιωσα όπως η ζάχαρη, στην αγκαλιά εκείνου

του Εραστή
Εκείνου του Μάγου του Κόσμου.

Τζελαλαντίν Ρουμί (2003), Στον κήπο του Αγαπημένου,
μτφρ. Καδιώ Κολύμβα, Αθήνα: Αρμός

Εικονογράφηση από τη συλλογή ποιημάτων (masnavi)
του Ρουμί. Ινδικό χειρόγραφο του 1663: W.626, fol. 220b.
Βαλτιμόρη, Walters Art Museum.

Γιόγκα και ησυχαστική παράδοση

Ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η προσευχή στην ησυχαστική παράδοση παρουσιάζει ομοιότητες με την τεχνική του διαλογισμού, δηλαδή της γιόγκα. Επειδή και οι δύο επιζητούν την ένωση με το θείο, μπορούν να χαρακτηριστούν ως μορφές μυστικισμού. Υπάρχουν όμως και διαφορές. Η κυριότερη διαφορά είναι εκείνη που αφορά στον σκοπό των δύο: στη γιόγκα ο σκοπός είναι η ένωση με το θείο, προκειμένου να επιτευχθεί η διακοπή των μετενσαρκώσεων και μέσα από αυτήν η απελευθέρωση από τον κόσμο του περιορισμού, της μεταβολής και του θανάτου. Η μπάκτι γιόγκα έχει σκοπό την αναγέννηση σε έναν ουρανό κοντά στη θεότητα. Αλλά και αυτή η κατάσταση δεν είναι η τελική αφού αναμένεται να τελειώσει όταν όλος ο κόσμος απορροφηθεί από τη θεότητα. Κάποτε, όπως συμβαίνει στον «υπερβατικό διαλογισμό»*, η ένωση με το θείο έχει ως σκοπό τη βελτίωση της ύπαρξης σ' αυτόν τον κόσμο. Σε καμιά όμως γιόγκα δεν επιζητείται ως επιθυμητή κατάσταση η διαιώνιση της ύπαρξης στον παρόντα κόσμο, ούτε η σωτηρία του παρόντος κόσμου από τον θάνατο. Στον χριστιανικό μυστικισμό, αντίθετα, σκοπός είναι η εσχολογική σωτηρία, δηλαδή η διάσωση του θεωρούμενου ως «καλού λίαν» κόσμου από τον «έσχατο εχθρό», τον θάνατο, και η τελική κοινωνία όλου του κόσμου (και όχι μόνο ενός εσωτερικού στοιχείου) με τον Θεό - κύριό του, δηλαδή η Βασιλεία του Θεού. Πρώτο δείγμα αυτού του νέου κόσμου είναι ο αναστημένος Χριστός: σ' αυτόν ο θάνατος έχει καταργηθεί και ο κόσμος βρίσκεται ενωμένος με τον Θεό. Η ένωση του νου του γιόγκι με το θείο είναι ο συνηθέστερος σκοπός της γιόγκα. Η συμμετοχή του ανθρώπου στη βασιλεία του Θεού μέσω της ένωσής του με τον Χριστό είναι ο τελικός σκοπός του

ησυχασμού.

* Υπερβατικός Διαλογισμός: Διαλογιστική τεχνική που έδωσε το όνομά της στο κίνημα που ίδρυσε τη δεκαετία του '60 ο ινδός γκουρού Μαχαρίσι.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., Χριστιανισμός και Θρησκευάματα Β' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 276.

Θρησκευτικά βιώματα και εμπειρίες από τον χώρο του Χριστιανισμού. Πίστη και βίωμα

Συμεών του Νέου Θεολόγου

Ἕμνος ΣΤ'

Πῶς καὶ πῦρ ὑπάρχεις βλύζον,
πῶς καὶ ὕδωρ ἤς δροσίζον,
πῶς καὶ καίεις καὶ γλυκαίνεις,
πῶς φθορὰν ἐξαφανίζεις;

Πῶς θεοὺς ποιεῖς ἀνθρώπους,
πῶς τὸ σκότος φῶς ἐργάζη,
πῶς ἀνάγεις ἐκ τοῦ ἄδου,
πῶς θνητοὺς ἐξαφθαρτίζεις;

Πῶς πρὸς φῶς τὸ σκότος ἔλκεις,
πῶς τὴν νύκτα περιδράσση,
πῶς καρδίαν περιλάμπεις,
πῶς με ὅλον μεταβάλλεις;

Πῶς ἐνοῦσαι τοῖς ἀνθρώποις,
πῶς υἱοὺς Θεοῦ ἐργάζη,
πῶς ἐκκαίεις σου τῷ πόθῳ,
πῶς τιτρώσκεις ἄνευ ξίφους;

Πῶς ἀνέχη, πῶς βαστάζεις,
πῶς εὐθὺς οὐκ ἀποδίδως,
πῶς ὑπάρχων ἔξω πάντων
βλέπεις πάντων τὰ πρακτέα;

Πῶς μακρὰν ἡμῶν τυγχάνων
καθορᾶς ἐκάστου πράξιν;
Δὸς ὑπομονὴν σοῖς δούλοις,
μὴ καλύψη τούτους θλίψις!

Πώς είσαι και φωτιά που ξελοχίζεις,
πώς είσαι και νερό που με δροσίζει,
πώς κατακαίς μα και γλυκαίνεις,
και πώς εξαφανίζεις τη φθορά;

Πώς τους ανθρώπους κάνεις θεούς
και το σκοτάδι φως το δείχνεις,
πώς ανεβάζεις απ' τον Άδη
κι αθανατίζεις τους θνητούς;

Πώς σέρνεις το σκοτάδι προς το φως
και πώς τη νύχτα τη διαλύεις,
πώς την καρδιά μου περιλάμπεις
κι όλον μ' αλλάζεις τάχα πώς;

Πώς γίνεσαι ένα με τον άνθρωπο
και πώς τον κάνεις γιο του Θεού,
πώς τον φλογίζεις με τον πόθο σου
και πώς χωρίς σπαθί λαβώνεις;

Πώς μας ανέχεσαι, πώς περιμένεις
το χτύπημά σου πώς αργείς,
κι ενώ είσαι έξω από όλους μας
όλων τις πράξεις πώς θωρείς;

Πολύ μακριά μας βρίσκεσαι και πώς
ό,τι καθένας έπραξε το βλέπεις;
Δώρισε υπομονή στους δούλους σου
μην τους σκεπάσει μαύρη θλίψη.

Ταιζέ

Αυτό που με συγκλονίζει όταν πηγαίνω στο Ταιζέ, είναι να μπαίνω σ' εκείνο τον πελώριο ναό της Συμφιλίωσης και να βλέπω αυτές τις χιλιάδες βλέμματα, αυτές τις χιλιάδες πρόσωπα.

Πώς να εξηγηθεί το γεγονός ότι κάθε χρόνο χιλιάδες νέοι από τις πέντε ηπείρους πηγαίνουν στο Ταιζέ σ' ένα αδιάκοπο προσκύνημα, τη μια εβδομάδα μετά την άλλη;

Υπάρχει στα νιάτα μια καταπληκτική δίψα για το απόλυτο. Και είναι προφανές ότι σήμερα πολλοί νέοι πηγαίνουν στα μοναστήρια. Το κάνουν για τον Θεό; Εκείνο που πριν απ' όλα αισθάνονται σ' ένα μοναστήρι είναι ένα μυστήριο, μια γαλήνη, ένα βάθος, όλα όσα δεν έχει αυτή η κοινωνία στην οποία ζούμε. Θυμάμαι μια συνάντηση με τον μεγάλο σκηνοθέτη Ταρκόφσκι ο οποίος έλεγε: «Η πρόκληση της εποχής μας είναι να κάνει τον άνθρωπο να παραμείνει ένα ερώτημα και να μη θεωρήσει ότι όλα είναι απλά, ότι όλα έχουν εξηγηθεί και ότι όλα μπορούν να εξηγηθούν». Είναι πολύ σημαντικό να υπάρχουν άνθρωποι, έργα και τόποι που θέτουν το ερώτημα του μυστηρίου της ύπαρξης, του μυστηρίου του Θεού. [...]

Υπάρχει σ' αυτό τον τόπο μια δύναμη της βιωμένης προσευχής με τρόπο πολύ απλό, ένα είδος μαθητείας για νέους που ίσως δεν είχαν προσευχηθεί ποτέ, τουλάχιστον συνειδητά – γιατί κάθε ανθρώπινο πλάσμα προσεύχεται με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο. Ο σημερινός νέος έχει μια νόηση που λειτουργεί ταχύτατα, είτε πάνω σε ιδέες και συστήματα, είτε απλώς πάνω στις επιθυμίες και τις επιδιώξεις που του προτείνουν τα ΜΜΕ. Οι εκτάσεις όμως της καρδιάς μένουν χέρσες, και είναι

πολύ σημαντικό να γαληνέψει κανείς τη νόηση, ώστε να μπορέσει τότε αυτή να νιώσει ίσως την προσευχή. Όταν κάποιος λέει μερικές λέξεις πολύ γρήγορα, πολύ πρόωρα, είναι συνήθως «λόγια του αέρα» που έρχονται να προστεθούν στα χίλια «λόγια του αέρα» της εποχής. Γι' αυτό ο χρόνος σιωπής που βιώνεται στη διάρκεια της προσευχής στο Ταιζέ, και στον οποίο οι νέοι τόσο πρόθυμα προσχωρούν, είναι εντελώς θεμελιώδης. Η προσευχή διαχέεται μέσα στη σιωπή και η σιωπή κάνει ώστε τα λόγια της προσευχής, όταν επανέρχονται, να είναι λόγια διαφορετικά από τη συνηθισμένη φλυαρία.

Κλεμάν, Ο., Ταιζέ: Ένα Νόημα στη Ζωή, μτφρ. Καίτη Χιωτέλλη, Μαΐστρος, Αθήνα, 2015, σελ. 21, 23.

Η πλημμύρα της θείας αγάπης

«Ν' αγαπήσομε τον Χριστό. Τότε από μέσα μας θα βγαίνει με λαχτάρα, με θέρμη, με θείο έρωτα το όνομα του Χριστού, θα φωνάζομε το όνομά Του μυστικά, αλλάλητα. (...) Τότε παύουν τα λόγια. Είναι η εσωτερική σιωπή, η σιγή, που προηγείται, συνοδεύει και ακολουθεί τη θεία επίσκεψη, τη θεία ένωση και σύγκραση της ψυχής με το θείον. Όταν βρεθείς σ' αυτή την κατάσταση, δεν χρειάζονται λόγια. Αυτό είναι κάτι που το ζεις. Κάτι που δεν εξηγείται. Μόνο αυτός που τη ζει αυτή την κατάσταση την καταλαβαίνει. Το αίσθημα της αγάπης σε πλημμυρίζει, σε ενώνει με τον Χριστό. Γεμίζεις από χαρά και αγαλλίαση, που δείχνει ότι έχεις μέσα σου τη θεία αγάπη, την τέλεια αγάπη. Η θεία αγάπη είναι ανιδιοτελής, απλή, αληθινή».

Πορφύριος, Καυσοκαλυβίτης, Βίος και Λόγοι. Ι.Μ. Χρυσοπηγής, Χανιά, 2003, σελ. 274-275.

Σύγχρονες εκφράσεις του θρησκευτικού βιώματος και ο ρόλος τους στη θρησκεία και στον κόσμο

Όταν του μοιάσουμε...

Τις προάλλες συναντήθηκα με ένα γέροντα που αγαπώ πολύ. Είδες ποτέ τον Χριστό γέροντα, τον ρώτησα. «Ναι πάτερ μου», μονολόγησε, με συστολή. «Πώς είναι Γέροντα;». «Όπως στα Ευαγγέλια πάτερ μου, αγνός, αγαθός, απλός και προσιτός». «Και πότε συνέβη αυτό», ήταν η αμέσως επόμενη γεμάτη θάμβος ερώτηση μου. «Όταν αγάπησα πολύ δίχως να περιμένω τίποτα πάτερ μου», ψιθύρισε ο γέροντας με χαμηλωμένα τα μάτια του, που είχαν ήδη πλημμυρίσει ερωτικά δάκρυα για τον Χριστό του. «Άδειασα σαν άνθρωπος και γέμισα Χριστό. Τα έδωσα όλα και δεν πήρα τίποτα. Τότε έρχεται Εκείνος, όταν του μοιάσεις».

Αυτή η φράση, «Ο Χριστός έρχεται, όταν του μοιάσουμε», σκαρφάλωσε στα πιο δύσβατα μονοπάτια της καρδιάς μου και άνοιξε χώρο μέσα μου. Ναι, η αγάπη. Εκείνη που ξέρει να θυσιάζεται και να χάνει. Να τα δίνει όλα δίχως να κρατάει λογαριασμό. Εκείνη που πεθαίνει για να ζήσεις ο άλλος. Που προδίδεται, σταυρώνεται κι όμως συγχωρεί. Που ξέρει να λέει και να εννοεί, πάρε τον παράδεισό μου και δος μου την "κόλασή" σου....

Π. Λίβυος (Χαράλαμπος Παπαδόπουλος), «Όταν του μοιάσουμε...», plibyos, 2016 (Ανακτήθηκε 24/12/16).

Βαρλάμης Ευθύμιος, Ο Χριστός σήμερα - ανάμεσά μας, 2010. Από το βιβλίο «Ο Χριστός σήμερα στην Κρήτη».

1.4. ΛΥΤΡΩΣΗ

Η λύτρωση στη θρησκεία και στην καθημερινή ζωή

Στην πόλη του Ρίο ντε Τζανέιρο δεσπόζει το άγαλμα Χριστός ο Λυτρωτής (Cristo Redentor, στα πορτογαλικά).

Τοποθετημένο στον λόφο Κορκοβάντο, σε ύψος 710 μέτρων διακρίνεται από μακριά και με τα ανοιχτά του χέρια μοιάζει να καλωσορίζει τον κόσμο. Έχει ύψος 32 μέτρα και θεωρείται ένα από τα επτά νέα θαύματα του κόσμου.

Σε σχέδιο του Γάλλου γλύπτη Πολ Λαντοβσκή και εκτέλεση από τον Βραζιλιάνο μηχανικό Έτορ Ντα Σίλβα Κόστα, εγκαινιάστηκε στις 12 /10/ 1931.

1. **λύτρα (τα)** το χρηματικό ποσό που απαιτείται να καταβληθεί για την απελευθέρωση προσώπου, το οποίο έχει απαχθεί ή αιχμαλωτιστεί: οι απαγωγείς ζήτησαν - 10.000.000. [ΕΤΥΜ. < αρχ. λύτρον < λύω].
2. **λυτρώνω ρ. μετβ.** [αρχ.] {λύτρω-σα, -θηκα, -μένος}
  1. απαλλάσσω κάποιον από το βάρος επώδυνης κατάστασης, τον γλυτώνω (από δεινά): ο Χριστός λύτρωσε τον άνθρωπο από την αμαρτία || - κάποιον από τη σκλαβιά | από τους φόβους του || μόνο ο θάνατος θα με λυτρώσει από τα βάσανα
  2. (μεσοπαθ. λυτρώνομαι) ανακουφίζομαι από ένα κακό, ανακτώντας την ελευθερία μου: λυτρώθηκε μόλις αποκάλυψε την αλήθεια. ΣΥΝ. απαγκιστρώνομαι, αποδεσμεύομαι, απελευθερώνομαι, ξενοιάζω.
3. **λύτρωση (η) [μτγν.] κ. (λαϊκ.) λυτρωμός (ο) [μεσν.].** ►ΣΧΟΛΙΟ λ. πληρώ.

Μπαμπινιώτης, Γ., Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, s.v. * [*sub vocem, στο αντίστοιχο λήμμα]

Προσεγγίσεις του Χριστιανισμού και άλλων θρησκευτικών παραδόσεων για τη λύτρωση και συσχέτισή τους με τις προσδοκίες των ανθρώπων στην καθημερινή τους ζωή

Η προσμονή της λύτρωσης στις θρησκείες

Ο σκοπός της θρησκείας σχετίζεται άμεσα με την όλη υπόσταση του ανθρώπου – είναι πάντα η επίτευξη κάποιου είδους σχέσης με ό,τι κάθε θρησκεία θεωρεί ως απόλυτο και η απαλλαγή από το σχετικό, δηλαδή από το πολύμορφο κακό. Κύριο μέλημα κάθε θρησκείας είναι να προσφέρει στον πιστό τα μέσα εκείνα που θα τα αξιοποιήσει για την επιτυχία αυτού του διπλού σκοπού. Η λύτρωση, την οποία υπόσχεται κάθε θρησκεία, βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το τι αυτή θεωρεί ως απόλυτο και τι ως σχετικό και με το σκοπό που ορίζει για την ανθρώπινη ύπαρξη. Έτσι υπάρχουν διάφορες μορφές λύτρωσης, όπως η αποκατάσταση της επικοινωνίας με τον Θεό, η ευτυχία στην παρούσα ζωή με την απόκτηση εγκόσμιων αγαθών, η εξασφάλιση μελλοντικών αγαθών σε μια μεταθανάτια ζωή, η τελική απαλλαγή συνόλου του κόσμου από το κακό. Όλες αυτές οι έννοιες λύτρωσης, που συχνά συνυπάρχουν, θεωρούνται από τις θρησκείες ως ολοκλήρωση της ανθρώπινης ύπαρξης και επίτευξη του τελικού σκοπού της.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., Χριστιανισμός και Θρησκείματα Β' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 31.

Αναφορά στον Γκρέκο

– Δεν καταλαβαίνω, Δάσκαλε, είπε ο Σαριπούτο· πάλι μας μιλάς με παραβολές.

– Θα καταλάβεις στο γυρισμό, Σαριπούτο. Τώρα, σας είπα, είναι πολλά νωρίς. Χρόνια ζω τη ζωή και τον πόνο του ανθρώπου, χρόνια μεστώνω· ποτέ δεν είχα φτάσει, σύντροφοι, σε τόση ελευτερία. Γιατί; Γιατί πήρα μια μεγάλη απόφαση.

– Μια μεγάλη απόφαση, Δάσκαλε; Έκαμε ο Άναντα κι ανασήκωσε το κεφάλι, έσκυψε, φίλησε το άγιο πόδι του Βούδα· ποια απόφαση;

– Δε θέλω να πουλήσω την ψυχή μου στο Θεό, σε αυτό που λέτε εσείς Θεό· δε θέλω να πουλήσω την ψυχή μου στον Πειρασμό, σε αυτό που λέτε εσείς πειρασμό· δε θέλω να πουληθώ σε κανένα. Είμαι λεύτερος! Χαρά σε αυτόν που ξεφεύγει από τα νύχια του Θεού και του Πειρασμού, αυτός, αυτός μονάχα λυτρώνεται.

– Λυτρώνεται από τι; έκαμε ο Σαριπούτο κι ο ιδρώτας έτρεχε από το μέτωπό του· λυτρώνεται από τι; Ένας λόγος απόμεινε στα χείλια σου, Δάσκαλε, και σε καίει.

– Δε με καίει, Σαριπούτο, με δροσίζει· δεν ξέρω, συμμαθάτε με, αν αντέχετε, αν μπορείτε να τον ακούσετε χωρίς να σας κυριέψει τρόμος.

– Δάσκαλε, είπε ο Σαριπούτο, πάμε στον πόλεμο, μπορεί να μη γυρίσουμε· μπορεί να μη σε ξαναδούμε· φανέρωσέ μας το στερνό ετούτο λόγο, το στερνό σου· λυτρώνεται από τι;

Αργά, βαριά, σαν κορμί στην άβυσσο, έπεσε από τα σφιγμένα χείλια του Βούδα ο λόγος: Από τη λύτρωση.

– Από τη λύτρωση; Λυτρώνεται από τη λύτρωση; ξεφώνισε ο Σαριπούτο. Δάσκαλέ μου, δεν καταλαβαίνω!

– Καλύτερα, Σαριπούτο, καλύτερα· αν καταλάβαινες, θα τρόμαζες. Όμως, μάθετέ το, σύντροφοι, ετούτη είναι η λευτεριά η δικιά μου· λυτρώθηκα από τη λύτρωση! Σώπασε· μα δεν μπορούσε πια να κρατηθεί:

– Κάθε άλλη λευτεριά, μάθετέ το, είναι σκλαβιά· αν ήταν να ξαναγεννιόμουν, για τη μεγάλη ετούτη λευτεριά θα πολεμούσα: για τη λύτρωση από τη λύτρωση... Μα φτάνει· πρώιμα είναι ακόμα να μιλούμε· θα τα πούμε σαν γυρίσετε από τον πόλεμο, αν γυρίσετε· έχετε γεια! (...)

– Όποιος λέει πως υπάρχει λύτρωση είναι σκλάβος· γιατί την πάσα στιγμή φλωροζυγιάζει κάθε του λόγο, κάθε του πράξη και τρέμει: Θα σωθώ; Δε θα σωθώ; Θα πάω στον ουρανό; Θα πάω στην Κόλαση; Πώς μπορεί να 'ναι λεύτερη μια ψυχή που ελπίζει; Όποιος ελπίζει, φοβάται τη ζωή ετούτη, φοβάται τη ζωή την άλλη, κρέμεται μετέωρος και περιμένει την τύχη ή το έλεος του Θεού. Ο Βούδας έβαλε την απαλάμη στα μαύρα μαλλιά του Άναντα.

– Μείνε, είπε. Κάμποση ώρα έμειναν αμίλητοι κάτω από το ανθισμένο δέντρο. Ο Βούδας χάιδεψε αργά, πονετικά, τα μαλλιά του αγαπημένου μαθητή.

– Σωτηρία θα πει να λυτρωθείς απ' όλους τους σωτήρες· αυτή 'ναι η ανώτατη λευτεριά, η πιο αψηλή, όπου με δυσκολία αναπνέει ο άνθρωπος. Αντέχεις; Ο Άναντα είχε σκύψει το κεφάλι και δε μιλούσε.

– Καταλαβαίνεις λοιπόν τώρα ποιος είναι ο τέλειος Λυτρωτής... Σώπασε, και σε λίγο, παίζοντας ανάμεσα στα δάχτυλά του έναν ανθό που 'χε πέσει από το δέ-

ντρο:

– Ο Λυτρωτής που θα λυτρώσει τους ανθρώπους από τη λύτρωση.

Καζαντζάκης Ν., Αναφορά στον Γκρέκο, Εκδ. Καζαντζάκη, Αθήνα, ⁴1969, σελ. 420-422 [κεφάλαιο ΚΔ'].

Θρησκευτικές αντιλήψεις για το θέμα της λύτρωσης

Η διδασκαλία του Ινδουισμού για τη Λύτρωση όπως αναπτύσσεται στις Ουπανισάδες

Ήδη από το τέλος της βεδικής εποχής αρχίζει να εμφανίζεται στις Βέδες η ιδέα ότι ο κόσμος στον οποίο ζούμε είναι το επιφανειακό ή εξωτερικό στρώμα μιας θείας πραγματικότητας, που βρίσκεται στο βάθος ή στη βάση του κόσμου. Όλα όσα υπάρχουν, συμπεριλαμβανομένων και των θεών, απέρρευσαν απ' αυτή. Μ' αυτόν τον τρόπο το σύνολο του κόσμου χωρίστηκε σε δύο βασικά στρώματα, τη θεμελιώδη αυτή πραγματικότητα και το φαινόμενο κόσμο. Ο φαινόμενος κόσμος αποτελείται από όντα περιορισμένα στα όρια της μορφής τους, ενώ η θεμελιώδης πραγματικότητα είναι απεριόριστη και άμορφη. Η ιδέα αυτή αναπτύχθηκε περισσότερο και επικράτησε ως το βασικό κοσμοείδωλο του Ινδουισμού σε μια άλλη σειρά βιβλίων που ονομάζονται Ουπανισάδες και γράφηκαν περίπου από το 800 ως το 500 π.Χ. Στις Ουπανισάδες η θεία πραγματικότητα που αποτελεί το υπόστρωμα του σύμπαντος ονομάστηκε Μπράχμαν. Όπως ο αέρας που, αν και άμορφος, μπορεί να περικλειστεί μέσα στα δοχεία, έτσι και μέσα σε κάθε τι υπάρχει ένα «τμήμα» του Μπράχμαν, ένα θείο στοιχείο. Αυτό

ονομάζεται Άτμαν. Μ' αυτόν τον τρόπο όλα τα όντα είναι στο βάθος τους Άτμαν και άρα μέρος του Μπράχμαν. Το ίδιο και ο άνθρωπος. Μόνο που αυτός, γοητευμένος από τον κόσμο, έχει συνεχώς στραμμένο τον νου του προς αυτόν και άρα προς τα έξω και αγνοεί ότι το βάθος του εαυτού του είναι η θεία πραγματικότητα. Ενώ στις Βέδες ο κόσμος θεωρείται ως κάτι καλό, στις Ουπανισάδες καλό θεωρείται μόνο το Μπράχμαν. Ο κόσμος είναι μια δευτερεύουσα πραγματικότητα και όχι η βασική και αληθινή. Εξάλλου αποτελείται από όντα που βρίσκονται σε κατάσταση περιορισμού και μεταβολής. Τα έμβια όντα, μεταξύ των οποίων και ο άνθρωπος, αισθάνονται οδυνηρά αυτήν την κατάσταση. Βιώνουν λοιπόν την ύπαρξη ως πόνο. Στις Ουπανισάδες εμφανίζονται, επίσης, δύο άλλες ιδέες, που είναι άγνωστες στις Βέδες. Αυτές είναι η **σαμσάρα** και το **κάρμα**. Σαμσάρα είναι η ανακύκλωση των υπάρξεων. Σύμφωνα μ' αυτήν την αντίληψη τα έμβια όντα δε ζουν μόνο μια φορά αλλά αφού μια μορφή ύπαρξης διαλυθεί, κάτι από αυτήν επιβιώνει και μεταβαίνει σε άλλη μορφή ύπαρξης. Δημιουργείται έτσι ένας ατέρμων κύκλος μετενσαρκώσεων που διατηρεί συνεχώς τα όντα σε κάποια μορφή ύπαρξης. Κάρμα σημαίνει πράξη. Οι πράξεις που το ον διέπραξε στην προηγούμενη μορφή ύπαρξης είναι εκείνες που προσδιορίζουν τη μορφή στην οποία θα μεταβεί. Τέτοιες μορφές εκτός από την ανθρώπινη μπορούν να είναι μια ζωική, μια δαιμονική σε κάποια κόλαση ή μια θεϊκή σε κάποιο ουρανό. Τι πράξεις κάνει ο άνθρωπος εξαρτάται από εκείνο που επιθυμεί. Έτσι τελικά μετενσαρκώνεται κάθε φορά σε κάποια μορφή ύπαρξης ανάλογη με την επιθυμία του. Η ατέρμονη παραμονή σε κάποια μορφή ύπαρξης, δηλαδή σε μια κατάσταση που ταυτίζεται με την οδύνη, προκάλεσε το αίτημα της απελευθέρωσης (μούκτι ή μόξια) από αυτή. Σύμφωνα

με τις Ουπανισάδες, αυτή επιτυγχάνεται με τη σταδιακή απόσυρση του νου του ανθρώπου από τον εξωτερικό κόσμο και τη στροφή του προς τον εσωτερικό με τελικό σκοπό την ταύτιση του νου με το Άτμαν και μέσω αυτού με το Μπράχμαν. Η διαδικασία αυτή, από τη σταδιακή απόσυρση του νου από τον εξωτερικό κόσμο ως την ταύτιση ή ένωση με το Μπράχμαν ονομάζεται γιόγκα. Η χρήση της γιόγκα γι' αυτό τον σκοπό καθιστούσε το έργο της σωτηρίας μια ατομική προσπάθεια που μπορούσε να αναλάβει ο καθένας μόνος του.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., Χριστιανισμός και Θρησκείματα Β' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 258-260.

Αρχαιοελληνική θρησκεία - Η εγκόσμια κατεύθυνση

Η αρχαία ελληνική θρησκεία αποσκοπούσε στην εξασφάλιση της θετικής πορείας των εγκόσμιων πραγμάτων και στην αποτροπή της αρνητικής. Κύριο μέσο αυτής της εξασφάλισης είναι οι θυσίες, συχνά αιματηρές, που αποτελούν το κέντρο της λατρείας. Παράλληλα, αλλά σε μικρότερο βαθμό, από τον 6ο αι. π.Χ. άκμασε συμπληρωματικά ο ελληνικός μυστικισμός.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., Χριστιανισμός και Θρησκείματα Β' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 223.

Η λύτρωση στον Χριστιανισμό

Το όραμα της πεδιάδας με τα ξερά κόκαλα

¹Ένωσα πάνω μου τη δύναμη του Κυρίου. Μ' έβγαλε με το Πνεύμα του έξω, μ' έφερε σε μια πεδιάδα που ήταν γεμάτη κόκαλα ²και με περιέφερε πάνω απ' αυτά. Τα κόκαλα ήταν πάρα πολλά και πολύ ξερά, απλωμένα στην πεδιάδα.

³«Άνθρωπε», με ρώτησε, «μπορούν να γίνουν ζωντανοί άνθρωποι αυτά τα κόκαλα;». Κι εγώ απάντησα: «Κύριε, Θεέ, εσύ ξέρεις».

⁴Τότε μου είπε: «Μίλα εκ μέρους μου σ' αυτά τα κόκαλα και πες τους: “κόκαλα εσείς ξερά, ⁵ο Κύριος ο Θεός σάς λέει: Προσέξτε! Εγώ θα φέρω πνοή μέσα σας και θα πάρετε ζωή. ⁶Θα σας δώσω νεύρα και θα κάνω να 'ρθει πάνω σας σάρκα και θα τη σκεπάσω με δέρμα· μετά θα σας δώσω πνοή και θα πάρετε ζωή. Τότε θα μάθετε ότι εγώ είμαι ο Κύριος”».

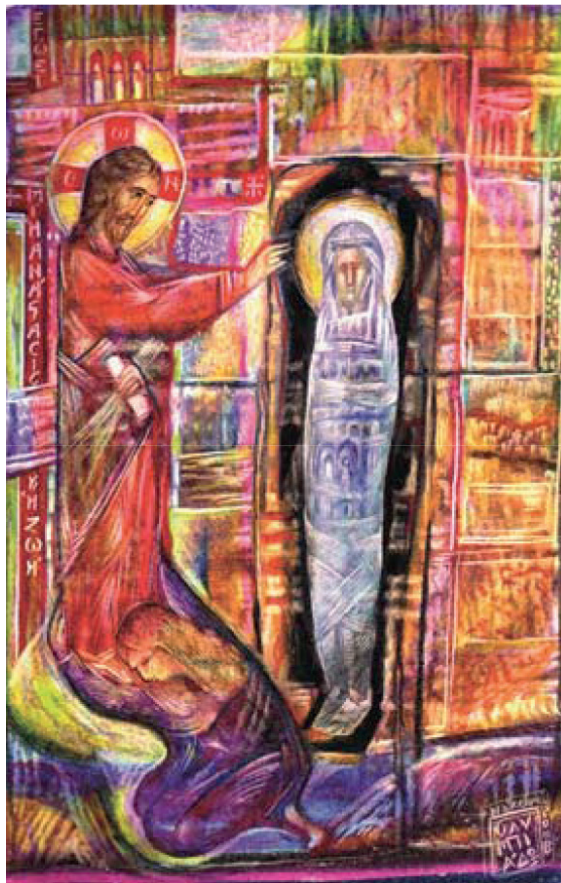
⁷Προφήτεψα, λοιπόν, κατά πώς διατάχθηκα. Κι εκεί που προφήτεψα, έγινε ένας θόρυβος κι ακούγονταν τριξίματα· τα κόκαλα πλησίαζαν το ένα το άλλο. ⁸Ύστερα κοίταξα και είδα ότι νεύρα και σάρκες φύτρωναν πάνω στα κόκαλα και μετά ντύθηκαν με δέρμα· ζωή όμως δεν υπήρχε ακόμα μέσα τους.

⁹Τότε μου είπε ο Κύριος: «Μίλα εκ μέρους μου στην πνοή της ζωής! Προφήτεψε, άνθρωπε, και πες της: “ο Κύριος ο Θεός λέει: Έλα, πνοή, από τις τέσσερις άκρες και μπες μέσα σ' αυτά τα πτώματα για να ξαναπάρουν ζωή”». ¹⁰Προφήτεψα, λοιπόν, όπως με πρόσταξε ο Κύριος. Μπήκε τότε η πνοή της ζωής στα πτώματα και αναστήθηκαν και στάθηκαν στα πόδια τους, κι ήταν ένα

πάρα πολύ μεγάλο στράτευμα.

¹¹«Άνθρωπε», μου είπε ο Κύριος, «αυτά τα κόκαλα συμβολίζουν τους Ισραηλίτες, οι οποίοι λένε συνεχώς ότι είναι σαν ξερά κόκαλα, ότι χάθηκε κάθε ελπίδα γι αυτούς, ότι είναι χαμένοι πια. ¹²Γι' αυτό, προφήτεψε και πες τους ότι εγώ, ο Κύριος ο Θεός, λέω: “θ’ ανοίξω τους τάφους σας και θα σας βγάλω μες απ’ αυτούς, λαέ μου, και θα σας φέρω στη χώρα του Ισραήλ. ¹³Κι όταν το κάνω αυτό θα μάθετε ότι εγώ είμαι ο Κύριος. ¹⁴Θα σας δώσω το Πνεύμα μου και θα ξαναβρείτε τη ζωή. Θα σας φέρω στη χώρα σας και θα μάθετε ότι εγώ είμαι ο Κύριος. Το είπα και θα το κάνω εγώ, ο Κύριος».

Ιεζεκιήλ 37, 1-14.

Ολυμπιάς Κελαϊδή, Η Ανάσταση του Λαζάρου.

Από τη γη της Επαγγελίας στη Βασιλεία των Ουρανών

Ένας από τους κύριους σκοπούς του γ' Ευαγγελιστή είναι να καταδείξει ότι ο Ιησούς είναι ο λυτρωτής και Σωτήρας του κόσμου από τις αμαρτίες, τις ασθένειες και όλα τα βάσανα του βίου. Ιδιαίτερη ευαισθησία δείχνει επιπλέον ο Λουκάς στις διάφορες ευπαθείς ομάδες ανθρώπων, και μάλιστα αυτών που θεωρούνταν αμαρτωλοί, διεφθαρμένοι, περιθωριακοί, ξεπεσμένοι, απόκληροι. Η προβολή της κοινωνικής διδασκαλίας του Χριστού υπό του Λουκά, όπως εκδηλώνεται στη μεγάλη συμπάθειά του προς τους φτωχούς, στην ανάδειξη κάποιων Σαμαρειτών ως προτύπων κατά Θεόν ζωής, αλλά και η καταφανής προσπάθεια εξύψωσης της γυναίκας, αποτέλεσαν καθοριστικό παράγοντα στο να αποκληθεί ο Λουκάς κατεξοχήν ως ο «σοσιαλιστής» Ευαγγελιστής. Η αγάπη και ευσπλαχνία εξάλλου του Χριστού που τονίζεται μοναδικά από τον Λουκά, έκαναν τον μεγάλο Δάντη να ανακηρύξει τον γ' Ευαγγελιστή ως τον «γραμματέα της ευσπλαχνίας του Χριστού».

Εμφανής είναι επιπροσθέτως η επιμονή και ο τονισμός υπό του Λουκά της ιστορίας ως του χώρου στον οποίο πραγματοποιούνται οι επαγγελίες που δόθηκαν στους Πατριάρχες του Ισραήλ, και ως ο χώρος δράσης του Υιού του Θεού, αλλά και της Εκκλησίας. [...]

Κατά συνέπεια, το μήνυμα του γ' Ευαγγελίου έχει σαφέστατα οικουμενικό χαρακτήρα, αφορά δηλαδή τους πάντες, ιουδαίους και εθνικούς, κάτι που με απόλυτη ακρίβεια και συνέπεια ο Λουκάς από την αρχή μέχρι το τέλος του δίτομου έργου του (Ευαγγέλιο-Πράξεις) επιχειρεί να καταδείξει.

Αντωνόπουλος Β., Από τη Γη της Επαγγελίας στη Βασιλεία των Ουρανών: Ο Αβραάμ στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο, Μαΐστρος, Αθήνα, 2008, σελ. 56-57.

Ολυμπιάς Κελαϊδή, Νώε. Λαδοπαστέλ σε χαρτί.

Διαφορετικές εκφάνσεις της προσδοκίας των πιστών για λύτρωση

Έργο του Φίκου. Μούσα. Αυγοτέμπερα σε χειροποίητο
ιαπωνικό χαρτί κολλημένο σε ξύλο.

Εικόνα διά χειρός Φίκου. Η παραβολή του καλού Σαμαρείτη.

Η ΠΑΡΗΓΟΡΙΑ

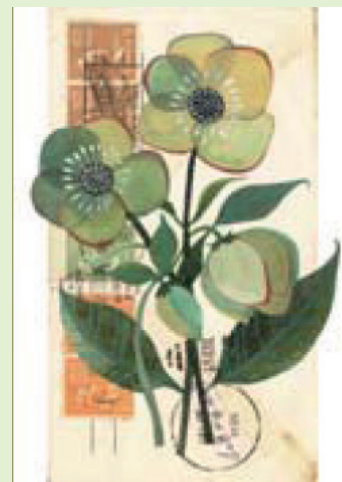
Ένα μικρό πράσινο δρομάκι οδηγεί στην Ευτυχία.
Είναι μια τόσο πρόωρα ζεστή Άνοιξη.
Στο βάθος, θηριώδης Κερασιά λάμπει από τον καρπό.
Βρίσκεται εκεί Σπιτάκι, στην γαλήνην ερημιάς
σπουδαίας.

Τί φουντωμένα είναι όλα τα δέντρα τριγύρω.
Ό,τι μαζεύουμε πικρία και απελπισίες της ζωής,
πάμε συχνά και τα κρύβουμε στην Λήθη
αυτής της πρασινάδας. Τάφος του κακού,
οπότε πηγάζει η Ανάσταση Καλής Ελπίδας
και το απαραίτητο Θάρρος για τη σκληρήν αυτή Ζωή.
Παπατσώνης, Τ. Κ., Εκλογή Α', Εκλογή Β', Ίκαρος,
Αθήνα, 1988, σελ. 16.

Ανάσταση, Μονή της Χώρας – Μουσείο Καριγιέ, Κων-
σταντινούπολη.

Χριστὸς ἀνέστη
Χριστὸς ἀνέστη
ἐκ νεκρῶν,
θανάτῳ θάνατον πατήσας,
καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι,
ζωὴν χαρισάμενος!

1.5. ΑΘΕΪΑ

**Οι έννοιες της απιστίας και της δυσπιστίας.
Οριοθέτηση της έννοιας της αθεΐας ως κοσμοθεωρίας
και ως στάσης ζωής**

Πιστεύω
ό,τι βλέπω
και ό,τι δεν
βλέπω
δεν το
πιστεύω

Με τόσο
κακό
στον κόσμο,
δεν υπάρχει
Θεός

Η ιδέα
του Θεού
με εμποδίζει
να ζήσω
τη ζωή μου

Η θρησκεία
είναι
ετερο-
καθορισμός

Ο Θεός
έχει
πεθάνει!

Συμπεριφορές και στάσεις ζωής που προσδιορίζονται από την επιλογή της αθεΐας

Οι απόντες

«... δεν είναι ο Θεός
Αυτό που μας λείπει· εμείς
Λείπουμε και μας λείπει,
Έχουμε φύγει κ' είναι απών.

Τον γυρεύουμε τάχα ή μας γυρεύει
Και δε μας βρίσκει; Τον ποθούμε ή μας ποθεί
Και δε μας βλέπει το πρόσωπό του;

Εμείς έχουμε πεθάνει, ο θάνατός μας
Είναι ο μέγας θάνατος, δεν πέθανε ο Θεός.

Εμείς είμαστε οι απόντες απ' το δείπνο,
Αυτοί που λείπουν και δεν είναι, κλείστηκαν έξω,
Δεν πρόφτασαν ναρθούν, τρέχουν στους δρόμους,
Και σκουντουφλούν στη γη, χτυπούν την πόρτα.

Δεν έχουν πρόσωπο, δεν έχουν φως».

Γιώργος Θέμελης, Φωτοσκιάσεις, Θεσσαλονίκη, Αυτοέκδοση, 1961.

Κατακτητές

Προς τα πού πηγαίνουμε –ύστερα από το λύσιμο των δεσμών από το παλαιό έδαφος– δεν το γνωρίζουμε ακόμη. Όμως αυτό το έδαφος μας πυρπόλησε τη δύναμη, που μας εξωθεί προς το μακρινό, προς την περιπέτεια, με την οποία προωθούμαστε προς το ατέρμον, το αδοκίμαστο. Το ανεξερεύνητο.

Πρέπει να είμαστε κατακτητές· δεν μας απομένει άλλη επιλογή, μια και δεν έχουμε πια χώρα, όπου να είμαστε ιθαγενείς και εγκαταστημένοι μόνιμα...

Προς τα εκεί μας ωθεί ένα κρυφό και ενδόμυχο Ναι, που είναι πιο ισχυρό απ' όλα μας τα Όχι... Τολμάμε το μακρινό... Η γη είναι ακόμη πλούσια και ανεξερεύνητη... Η δύναμή μας μας σπρώχνει... προς τα εκεί που μέχρι τώρα έχουν δύσει όλοι οι ήλιοι... προς ένα νέο κόσμο....

Νίτσε, Φρ., Κατάλοιπα, K. Schlechta, Werke III, München, 1969, σελ. 478.

Εξέλιξη και περί Θεού αυταπάτη: Μια συνέντευξη

...Ερώτηση: ...Πιστεύετε ότι οι άνθρωποι μέσα από την εξέλιξη βαδίζουμε προς την αλήθεια ή προς το ψέμα;

P.N.: Δεν είμαι σίγουρος. Αυτό που μπορώ να πω όμως είναι ότι υπάρχουν μερικά επαγγέλματα που πληρώνονται για να υποστηρίζουν ψέματα, όπως οι δικηγόροι. Δεν είναι ψεύτες με την κυριολεκτική σημασία της λέξης, αλλά προκειμένου να κερδίσουν μια δίκη μπορεί να πουν και πράγματα που δεν τα πιστεύουν. Ο επιστήμονας όμως δεν πρέπει ή δεν θα έπρεπε να το κάνει αυτό. Ο επιστήμονας πρέπει να ψάχνει την αλήθεια, ακόμη και αν η αλήθεια είναι το αντίθετο από αυτό που πιστεύει ή ακόμη και αντίθετη με τον τρόπο ζωής του. Ένας επιστήμονας που εξαπατά προσαρμόζοντας τα στοιχεία για να ταιριάζουν με τη θεωρία του θα πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να εκδιώκεται από την επιστημονική κοινότητα».

Ερώτηση: Υπάρχει ένα σημείο στην ανθρώπινη Ιστορία

μέχρι το οποίο μπορείτε να δικαιολογήσετε τους ανθρώπους που πίστευαν στον Θεό;

P. N.: Υπάρχει. Το 1859, η χρονιά κατά την οποία εκδόθηκε “Η καταγωγή των ειδών” του Δαρβίνου. Αν σκεφτείτε, θα δείτε πραγματικά ότι και πριν από τον Δαρβίνο η εξήγηση της θείκης προέλευσης του ανθρώπου ήταν μια λανθασμένη ερμηνεία. Τότε όμως ήταν πολύ δύσκολο να εξηγηθεί και να γίνει κατανοητό πώς δημιουργήθηκαν τα πάντα και πώς έφτασαν να είναι έτσι όπως είναι».

Ερώτηση: Η φύση δεν «ξέρει» ότι υπάρχουμε. Αυτό το έχετε στον νου σας ως επιστήμονας όταν γράφετε ένα βιβλίο;

P. N.: Φυσικά. Είναι στο πίσω μέρος του μυαλού μου, παρ’ ότι αυτό για κάποιους μπορεί να σημαίνει ότι υπάρχει ένας Θεός που ξέρει και νοιάζεται. Είναι πολύ βαθιά στο δικό μου πιστεύω και στο αξιακό μου σύστημα ότι η φύση δεν ξέρει ότι υπάρχω. Δεν την ενδιαφέρει καν ότι υπάρχω.

Προβατάς, Μ., (Α)θεου αυταπάτη, (Συνέντευξη του Ρίτσαρντ Ντόκινς), Βήμαgazino, τ. 491, Αθήνα 2007, σελ. 28-36.

Υπάρχει Θεός σ’ έναν άδικο κόσμο;

– Λέγε λοιπόν. Από πού ν’ αρχίσουμε; Πρόσταξε. Απ’ τον Θεό; Για το αν υπάρχει Θεός δηλαδή;

– Απ’ όπου θέλεις άρχισε, ακόμα κι «αντίστροφα». Χτες μόλις υποστήριξες στου πατέρα πως δεν υπάρχει Θεός, είπε ο Αλιόσα και κοίταξε εξεταστικά τον αδερφό του.

– ...Φαντάσου λοιπόν πως ίσως και γω να πιστεύω στο Θεό, γέλασε ο Ιβάν. Αυτό πια δεν το περίμενες, ε;

– Μα και βέβαια. Εκτός πια κι αν αστειεύεσαι και τώρα.

– Αστειεύομαι! Αυτό το είπαν και χτες στου στάρετς, πως αστειεύομαι. Βλέπεις, καλέ μου, υπήρχε ένας γέρος αμαρτωλός τον δέκατο όγδοο αιώνα, που είπε πως αν δεν υπήρχε Θεός θα 'πρεπε να τον εφεύρουμε: «S'il n'existait pas Dieu il faudrait l'inventer». Και πραγματικά ο άνθρωπος εφεύρε το Θεό. Και δεν είναι παράξενο κι ούτε θα 'ταν αξιοθαύμαστο που υπάρχει πραγματικά ο Θεός, μα είναι αξιοθαύμαστο που μια τέτοια ιδέα – η ιδέα της αναγκαιότητας του Θεού – μπόρεσε να τρυπήσει στο κεφάλι ενός τόσο άγριου και κακού ζώου όπως είναι ο άνθρωπος. Τόσο ιερή είναι αυτή η σκέψη, τόσο συγκινητική, τόσο σοφή και τιμάει τόσο τον άνθρωπο. Όσο για μένα, από καιρό πια τ' αποφάσισα να μη σκέφτομαι για το αν ο άνθρωπος δημιούργησε το Θεό ή ο Θεός τον άνθρωπο... Λοιπόν όχι μονάχα παραδέχομαι το Θεό πρόθυμα, μα παραδέχομαι και τη σοφία Του και το σκοπό Του – που αυτά πια μας είναι εντελώς άγνωστα. Πιστεύω στην τάξη, στο νόημα της ζωής, πιστεύω στην αιώνια αρμονία που μέσα της θα διαλυθούμε όλοι μας, πιστεύω στον Λόγο που προς αυτόν τείνει το Σύμπαν, το Λόγο που ην προς τον Θεόν και που είναι ο ίδιος ο Θεός, κ.ο.κ. εις το άπειρον! Από λόγια πάνω σ' αυτό άλλο τίποτα. Νομίζω πως βρίσκομαι σε καλό δρόμο, ε; Κι όμως φαντάσου πως στο τέλος δεν παραδέχομαι αυτόν τον κόσμο του Θεού, δεν τον παραδέχομαι, αν και ξέρω πως υπάρχει, μα δεν τον αναγνωρίζω καθόλου. Δεν είναι πως δεν παραδέχομαι το Θεό, νιώσε το αυτό, μα τον κόσμο που δημιούργησε αυτός, τον κόσμο του Θεού δεν τον παραδέχομαι κι

αρνιέμαι να τον παραδεχτώ [...]. Ας είναι, ας είναι, όλα αυτά θα γίνουν, το παραδέχομαι, μα δεν το αποδέχομαι κι ούτε θέλω να το αποδεχτώ! Ας συναντηθούν ακόμα και οι παράλληλες ευθείες κι ας το δω και μονάχος μου: θα το δω και θα πω πως συναντήθηκαν, μα δε θα το αποδεχτώ [...].

Ντοστογιέφκι Φ., Αδελφοί Καραμαζώφ, Μτφρ. Α. Αλεξάνδρου, τ. ΙΙ, Γκοβόστης, Αθήνα, 1990, σελ. 123-126.

Θέσεις της αθεΐας στις διάφορες μορφές της

Ό,τι δεν είναι ο άνθρωπος πραγματικά, αλλ' επιθυμεί να είναι, αυτό το κάνει Θεό του ή αυτό είναι ο Θεός του. [...] Διότι δεν δημιούργησε ο Θεός τον άνθρωπο κατ' εικόνα του, όπως λέγεται στη Βίβλο, αλλ' ο άνθρωπος τον Θεό κατ' εικόνα του [...]. Κάθε Θεός είναι ένα ον της φαντασίας, μια εικόνα και μάλιστα μια εικόνα του ανθρώπου, αλλά μια εικόνα την οποία ο άνθρωπος θέτει έξω από τον εαυτό του και την παρουσιάζει ως ένα ανεξάρτητο ον.

Feuerbach, L., Vorlesungen über das Wesen der Religion, Leipzig, 1851, σελ. 293.

Η απόλυτη ουσία, ο Θεός του ανθρώπου είναι η ίδια η δική του ουσία [...]. Η συνείδηση του Θεού είναι η αυτοσυνείδηση του ανθρώπου, η γνώση του Θεού είναι η αυτογνωσία του ανθρώπου.

[...] Ο άνθρωπος είναι για τον άνθρωπο Θεός (homo hominis Deus est) [...]. Το μυστικό της Θεολογίας είναι η ανθρωπολογία [...]. Ο άνθρωπος είναι το κέντρο της θρησκείας, ο άνθρωπος είναι το τέλος της θρησκείας.

Feuerbach, L., Das Wesen des Christentums, Leipzig, 1841, κεφ. 1, σελ. 6· κεφ. 2, σελ. 15· κεφ. 28, σελ. 325-326· κεφ. 19, σελ. 222.

Κριτική του Φόουερμπαχ από τον Μαρξ

Ο Feuerbach ξεκινά από το δεδομένο της θρησκευτικής αλλοτρίωσης, του αναδιπλασιασμού του κόσμου σε έναν θρησκευτικό και έναν εγκόσμιο.

Marx, K., Θέσεις για τον Φόουερμπαχ, Μτφρ. Γ. Μπλάνας, Ερατώ, Αθήνα, 2004, σελ. 63.

Διάλογοι μεταξύ εκπροσώπων της θρησκείας και αθεϊστικών τάσεων και τα επιχειρήματά τους εκατέρωθεν

Κριτικά σχόλια στις θέσεις του Μαρξ

Ο Μαρξ θεώρησε και έκρινε τη θρησκεία μόνο από κοινωνικο-δυναμική σκοπιά, δηλ. από το ποιο ρόλο παίζει στο κοινωνικό φαινόμενο και γίνεσθαι, πάντοτε σε σχέση με το επαναστατικό του όραμα και πρόγραμμα. Ο ισχυρισμός του ότι η θρησκεία είναι δημιουργήμα του ανθρώπου μπορεί να θεωρηθεί σωστός, αν με τον όρο «θρησκεία» εννοούμε μόνο τις θρησκευτικές παραστάσεις και μορφές ζωής (διδασκαλίες, προσευχές, δόγματα, λατρευτικούς τύπους κ.ά.). Ο άνθρωπος πάντοτε δημιουργεί στον εαυτό του παραστάσεις, εικόνες και έννοιες για τον Θεό. Ωστόσο ποια λογική θα μας υποχρέωνε να δεχτούμε ότι όλες αυτές οι εικόνες που δημιουργεί ο άνθρωπος ταυτίζονται με την ίδια την ύπαρξη του Θεού, ώστε ο Θεός να είναι μόνο προϊόν της ανθρώπινης σκέψης, αντανάκλαση του ανθρώπου και των μεταβαλλόμενων συνθηκών της ζωής

του; Ή ποια λογική μπορεί να αποκλείσει την ύπαρξη του Θεού, επειδή οι άνθρωποι, ανάλογα με τις συνθήκες που ζουν, δημιουργούν κάθε φορά και αντίστοιχες αντιλήψεις και παραστάσεις για τον Θεό – που πάντοτε είναι ανεπαρκείς και όχι σπάνια προβληματικές; Ο Θεός δεν ταυτίζεται με τις θεολογίες μας. Είναι απείρως πιο πέρα απ' όσα λέμε γι' Αυτόν.

Η άποψη του Μαρξ ότι η θρησκεία είναι συνέπεια μόνο της κοινωνικο-οικονομικής αλλοτρίωσης του ανθρώπου και των αντίστοιχων μ' αυτές δομών ζωής δεν ευσταθεί. Διότι από την απροκατάληπτη μελέτη της ιστορίας διαπιστώνεται αναμφισβήτητα ότι πάντοτε οι άνθρωποι θρήσκευαν, με τούτο ή τον άλλο τρόπο. Επίσης ότι η θρησκεία δεν συνδέεται με μια μόνο μορφή κοινωνίας, σαν αυτή που δίκαια προβλημάτισε και που αγωνίστηκε να αλλάξει ο Μαρξ, αλλά εμφανίζεται σε κάθε είδους κοινωνία. Έτσι, ακόμη και αν αρθούν οι αλλοτριωτικές και απάνθρωπες συνθήκες ζωής, αυτό δεν θα σημάνει κατ' ανάγκη και το τέλος της αληθινής θρησκείας. Ίσως θα σημάνει το τέλος μιας αλλοτριωμένης και συμβιβασμένης θρησκείας, κάτι που το εύχονται και επιδιώκουν όσοι θρησκεύουν αληθινά».

Καριώτογλου Α., Κεσόπουλος Α., Παπαευαγγέλου Π., Τσανανάς Γ., Χριστιανισμός και Θρησκευάματα, Β' Λυκείου, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο – ΟΕΔΒ, Αθήνα, ³1991, σελ. 159.

Επιστήμη και πίστη

Το δεύτερο ήμισυ του ΙΘ' αι. πολλά μέλη της ευρωπαϊκής διάνοησης πείστηκαν με υποτιθέμενα επιστημονικά επιχειρήματα πως δεν υπάρχει Θεός και πως η

πίστη στον Θεό ήταν ασυμβίβαστη με την ύπαρξη της επιστήμης. Οφείλει κανείς να ομολογήσει πως αυτό το επιχείρημα υπέρ του αθεϊσμού είναι το πιο αφελές και το πιο ισχνό. Βασίστηκε στην πίστη πως της επιστήμης της αξίζει απόλυτη υπεροχή, όχι μόνο υπεροχή πάνω από το σύνολο της γνώσης, αλλά και πάνω από το σύνολο της ανθρώπινης ζωής· πως η επιστήμη είναι ικανή να λύσει όλα τα προβλήματα... Η υπόθεση πως η επιστήμη απέδειξε πως ο Θεός δεν υπάρχει, δεν έγινε από την ίδια την επιστήμη, αλλά από μια φιλοσοφική θεωρία, με την οποία σχετίστηκε. Ο επιστημονισμός δεν είναι επιστήμη, παρά μια φιλοσοφία, η οποία προϋποθέτει μια πίστη».

Μπερντιάεφ, Ν., Αλήθεια και Αποκάλυψη. Εισαγωγή-μετάφραση-σημειώσεις Χ. Μαλεβίτσης, Δωδώνη, Αθήνα, 1967, σελ. 153 και 154.

Στους άθεους φίλους από μια άθεη

Μη φοβάστε τον χριστιανισμό, και μαζί δεν θα φοβόμαστε τις θρησκείες! Νιώθω προσωπικά την επιθυμία να πω στους αγνωστικιστές, ανθρωπιστές, άθεους φίλους μου. Προερχόμαστε από το ίδιο πεδίο σκέψης, βρισκόμαστε συχνά ο ένας αντιμέτωπος με τον άλλον, γιατί στην πραγματικότητα είμαστε “ο ένας δίπλα στον άλλον”, ας συνεχίσουμε την ανάλυση... Και έχω ένα όνειρο: μακάρι να μπορέσουν να γίνουν ουσιαστικές προσεγγίσεις, αναγκαίες μπροστά στην ολοένα αυξανόμενη βαρβαρότητα όχι μόνο - και κατά τη γνώμη μου πιθανότατα λιγότερο - μεταξύ του χριστιανισμού και των άλλων θρησκειών που σήμερα δελεάζονται από τον φονταμενταλισμό, αλλά και μεταξύ του χριστιανισμού κι αυτού του οράματος στο οποίο συμμετέχω, το

οποίο προέρχεται από τον χριστιανισμό και το οποίο φιλοδοξεί να διασαφηνίσει τα επικίνδυνα μονοπάτια της ελευθερίας.

Κρίστεβα, Τ., Αυτή η απίστευτη ανάγκη για πίστη, Μπφρ. Κωνσταντίνου, Τ., Μεταίχμιο, Αθήνα, 2010, σ. 157.

Ύμνος στον Θεό

Βαθιά στις σκοτεινές κοιλάδες πεθαίνουν οι πεινασμένοι.
Αλλά εσύ τους δείχνεις το φωμί, και τους αφήνεις να
πεθαίνουν.

Εσύ έχεις θρονιαστεί αιώνιος κι αόρατος
κι αστράφτεις ανελέητος πάνω απ' το αιώνιο Σχέδιό
σου.

Άφησες να πεθάνουν οι νέοι κι οι χαροκόποι
μα αυτούς που θέλαν να πεθάνουν, δεν τους άφησες...
Πολλοί από κείνους που τώρα έχουν σαπίσει
πιστεύανε σε σένα, και πεθάναν γεμάτοι εμπιστοσύνη.

Άφησες τους φτωχούς φτωχοί να μείνουν χρόνια και
χρόνια
γιατί ήτανε οι πόθοι τους πιο όμορφοι απ' τον
Παράδεισό σου.

Πεθάνανε, αλίμονο, πριν δουν το φως σου
πεθάνανε μακάριοι, όμως – και σαπίσαν παρευθύς.

Λένε πολλοί πως δεν υπάρχουν και τόσο το καλύτερο.
Μα πώς μπορεί να μην υπάρχει αυτό που μπορεί έτσι
να ξεγελά;

Αφού τόσοι και τόσοι ζούνε από σένα και δεν μπορούν
χωρίς
εσένα να πεθάνουν – πες μου, τι σημασία έχει – τ' ότι
δεν υπάρχουν;

Μπέρτολτ Μπρεχτ, Ύμνος στο Θεό. Μελοποίηση: Ζωή
Τάχα.

Θεός και αδερφός

Αυτός που δεν αγαπάει τον αδελφό του, τον οποίο
βλέπει, δεν μπορεί να αγαπάει τον Θεό, τον οποίο δεν
βλέπει.

Α' Ιω. 4, 20.

Εκκλησία και Αριστερά

Η συζήτηση, στον δημόσιο χώρο, πραγματικότητων
με δημόσιο χαρακτήρα, καθώς εντός αυτού αναπτύσσονται,
με αυτόν διαλέγονται, από αυτόν επηρεάζονται
και αυτόν συνδιαμορφώνουν, δεν αποτελεί πολυτέλεια,
πολύ περισσότερο δεν αποτελεί ύποπτη υπερβολή,
απερισκεψία, αλλά βαθιά αναγκαιότητα η οποία κυρίως
και πάνω από όλα συνδέεται με την ιστορική στιγμή.
Τόσο η Εκκλησία, όσο και η Αριστερά, αποτελούν ση-
μεία αναφοράς μεγάλων τμημάτων του ελληνικού λαού,
από τα οποία απαιτείται τολμηρή και ξεκάθαρη κατάθε-
ση θέσεων. Βέβαια, μια τέτοια προσπάθεια προϋποθέτει
κατάφαση στην αλλαγή ενός κόσμου που αλλάζει και
μας αλλάζει, τη στιγμή που όσο εμείς αλλάζουμε τον αλ-
λάζουμε. Ένα πέραςμα, δηλαδή, από την ανεύθυνη
παρακολούθηση-ενοχοποίηση της ζωής των άλλων,
στην έμπονη ζωή με τον άλλο, ζωή για τον άλλο, ζωή

στον άλλο. Μια αναχώρηση από την εργαλειακή - συστημική κατανόηση του ανθρώπου και μια αυτοπαράδοση στο θαύμα του κοινού, όχι κατ' ανάγκην ταυτόσημου, βηματισμού.

Σταμούλης, Χ., για το συνέδριο «Εκκλησία και Αριστερά», που οργάνωσε το Τμήμα Θεολογίας του ΑΠΘ, σε συνεργασία με την Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος, 22-23 Ιανουαρίου 2013, στη Θεσσαλονίκη. Στο Σταμούλης, Χ., Τι γυρεύει η αλεπού στο παζάρι, Αρμός, Αθήνα, 2016, σελ. 78-79.

Ο πατήρ Ανυπόμονος (Γερμανός Δημάκης), κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, αγωνίστηκε εναντίον των Γερμανών κατακτητών με τον ΕΛΑΣ. Αργότερα έγινε ηγούμενος στη μονή Αγάθωνος.

Η αμφιβολία ως στοιχείο της πίστης

«Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ, καὶ μεταβήσεται· καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσκει ὑμῖν» Μτ 17, 20

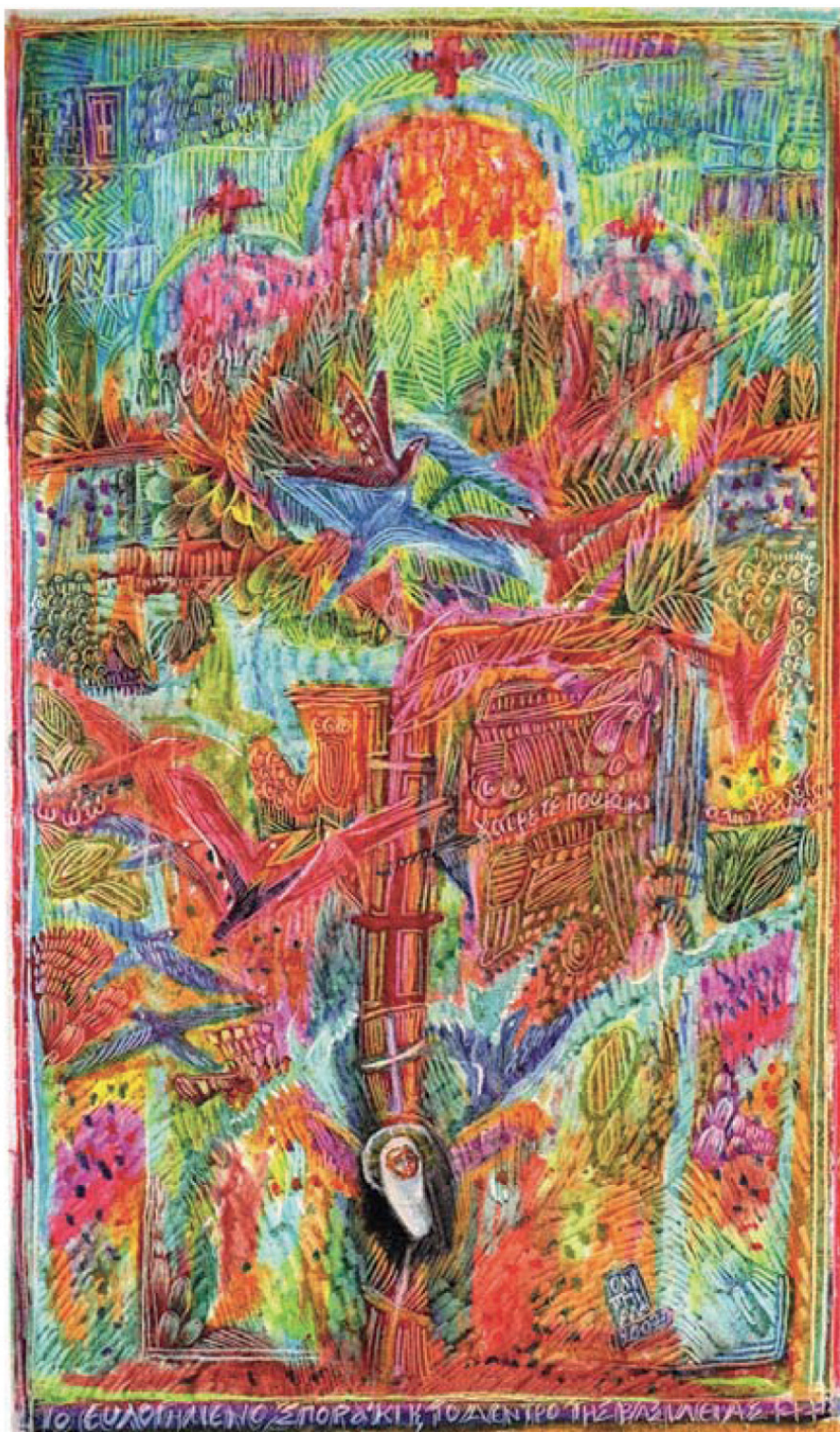
[Σας βεβαιώνω πως, αν έχετε πίστη έστω και σαν κόκκο σιναπιού, θα λέτε σ' αυτό το βουνό “πήγαινε από 'δω εκεί”, και θα πηγαίνει· και τίποτα δε θα είναι αδύνατο για σας]

«Πιστεύω, κύριε· βοήθει μου τῇ ἀπιστίᾳ» Μκ 9, 24

[Πιστεύω, Κύριε! Αλλά βοήθησέ με, γιατί η πίστη μου δεν είναι δυνατή]

**Ψηλάφηση του Θωμά. Ψηφιδωτό από μονή Δαφνίου
11ου αι.
Η μονή είναι μνημείο της παγκόσμιας κληρονομιάς της
Ουνέσκο.**

Ολυμπιάς Κελαϊδή, Το ευλογημένο σποράκι. Λαδοπα-
στέλ σε χαρτί.

**Νίκος Σαχίνης, Χωρίς τίτλο (1977). Ακρυλικό σε ξυλοτέξ.
Διαστάσεις 70 x 90 εκ. Εθνική Πινακοθήκη.**

**ΘΡΗΣΚΕΙΑ
ΙΕΡΟΤΗΤΑ
ΑΝΤΑΜΟΙΒΗ
ΠΑΡΑΔΟΣΗ
ΜΥΗΣΗ
ΙΕΡΟΣΥΝΗ / ΙΕΡΑΤΕΙΟ**

2.1. ΙΕΡΟΤΗΤΑ

Η ιερότητα για τον σύγχρονο άνθρωπο και την κοινωνία

Θρησκευτικές αντιλήψεις για το «ιερό»

Ο Θεός στον Μωυσή

[...] Ο Θεός όταν κάλεσε τον Μωυσή στο όρος Χωρήβ του είπε: "Μωυσή, μην πλησιάσεις εδώ», είπε ο Κύριος. "Βγάλε τα σανδάλια σου από τα πόδια σου, γιατί ο τόπος όπου στέκεσαι είναι τόπος άγιος"[...] (Έξ. 3, 5)

Φωτογραφίες από τον ναό της Αναστάσεως, όπου και ο Πανάγιος Τάφος.

Εξωτερική όψη του ναού στην καρδιά της Ιερουσαλήμ.

Μέσα στον ναό, τη νύχτα της Αναστάσεως.

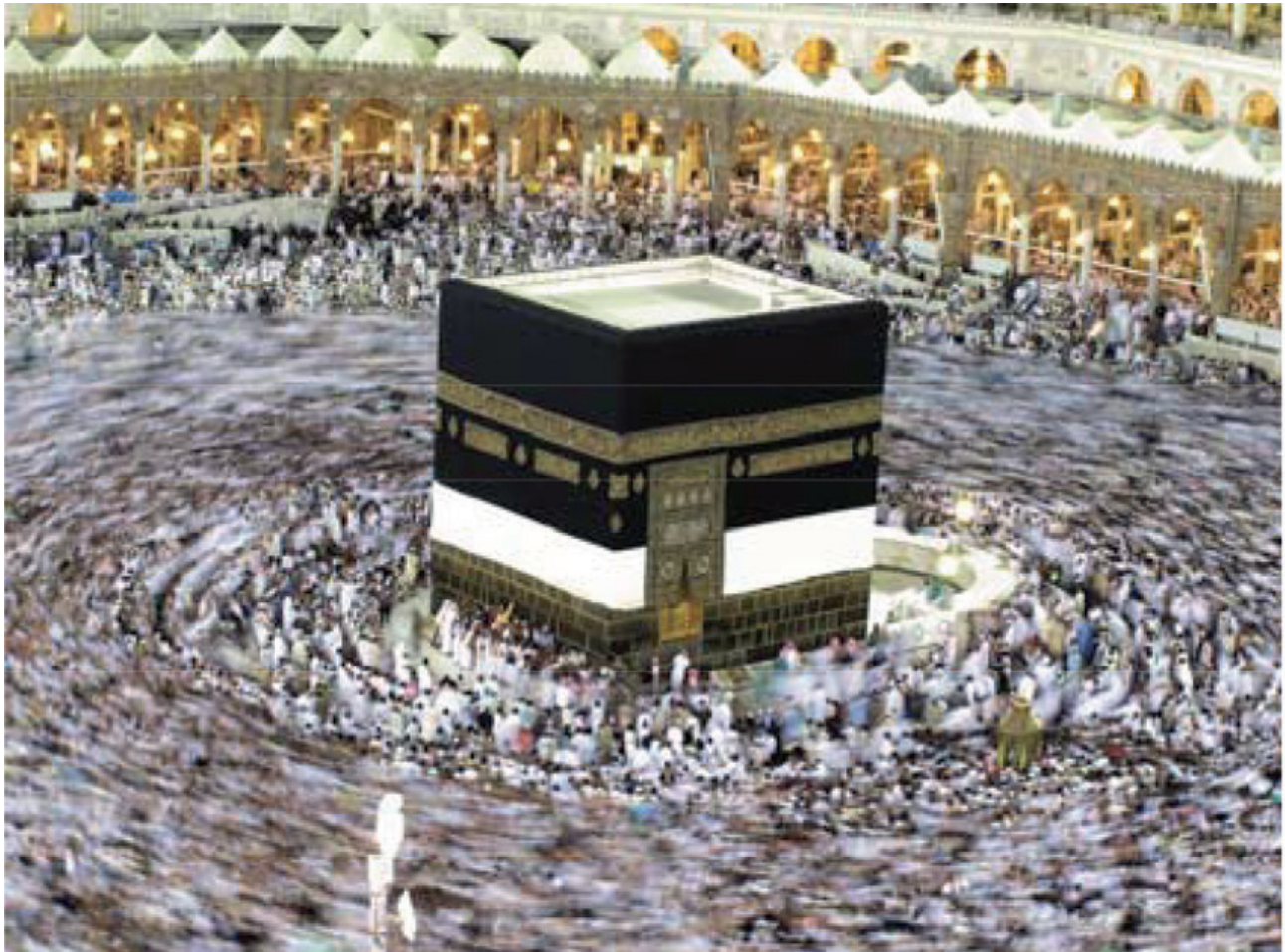
Το Χατζ (προσκύνημα), ένα γεγονός καθοριστικής σημασίας για τους Μουσουλμάνους

«Η Ναφίσα Μοχάμεντ πιστεύει ότι το χατζ είχε τεράστια επίδραση στη ζωή της. Η Μοχάμεντ πήγε για προσκύνημα όχι μια φορά αλλά δύο – το 2010 και το 2012. Η (κυρία) Μοχάμεντ περιέγραψε την πρώτη της εμπειρία... “Η παραμονή μου στην πόλη της Μεντίνας, παραπάνω από μια εβδομάδα, ήταν το πιο όμορφο κομμάτι της εμπειρίας που είχα από το χατζ, διότι ήμουν τόσο κοντά στον τάφο του Προφήτη (ειρήνη σε Αυτόν). Είναι τόσο ευωδιαστό και όμορφο μέρος. Η καρδιά μου ειρήνευε, επειδή βρισκόταν τόσο κοντά στον αγαπημένο μας Προφήτη (ειρήνη σε Αυτόν)”, είπε η Μοχάμεντ.

[...]“Δενόμαστε με πράγματα εφήμερα· είμαι πια περισσότερο ενήμερη για τον πραγματικό σκοπό της ζωής μας. Όταν φύγουμε από αυτόν τον κόσμο, μόνο οι πράξεις μας μας ακολουθούν. Έτσι αποστολή μου είναι να αγωνίζομαι να πράττω ό,τι καλό μπορώ σε αυτή τη ζωή”[...]. “Ζω μια φυσιολογική ζωή, αλλά έχω μεγαλύτερη επίγνωση του Θεού. Δεν είμαι καθόλου δογματική ή φανατική! Μετά το χατζ, η καρδιά και η ψυχή μου συγκινήθηκαν τόσο βαθιά, ώστε είμαι ικανή να εκφράσω αισθήματα αγάπης με μεγάλη ευκολία και άνεση”».

Dowlat, R. “Hajj, a life-changing event for Muslims”: Guardian, Πέμπτη 16 Οκτωβρίου 2014. Μετάφραση από τα αγγλικά: Ηλίας Μαλεβίτης.

Φωτογραφίες από το χατζ στην πόλη της Μέκκας, στην Κάαμπα, το τετράγωνο οικοδόμημα που περιβάλλει τον μαύρο λίθο, κατά την παράδοση μετεωρίτη, και ιερότερου προσκυνήματος του Ισλάμ.

Από το χατζ του 2015. Εντυπωσιακή η διαρκής ροή των ανθρώπων - προσκυνητών. Φωτογραφία: Μουσαάμπ Ελσαμί, Associated Press.

Από το χατζ στο μεγάλο τζαμί, το 2014. Φωτογραφία: Μουχαμάντ Χαρίντ, Reuters.

Ινδικό προσκύνημα από το Ουϊνδσορ στον Γάγγη

Ο Άσουϊν Μπαρντουάτζ, που μεγάλωσε μέσα σε μια μεικτή φυλετικά οικογένεια στη Βρετανία, πάντα ένιωθε σαν “αδέξιος παρείσακτος” στην Ινδία. Ένα ταξίδι εκεί, προκειμένου να σκορπίσει τις στάχτες του πατέρα του, άλλαξε τα πάντα.

«Προσπαθώ να συγκεντρωθώ στη βαρύτητα της στιγμής και να επαναλάβω επακριβώς τις λέξεις του ιερέα στα σανσκριτικά, αλλά είναι δύσκολο να αγνοήσεις ένα τέτοιο υποβλητικό σκηνικό. Βρίσκομαι στο Χαριντβάρ, στη βόρεια Ινδία, καθισμένος σε μια μικρή μαρμάρινη αποβάθρα που προεξέχει προς τη μεριά του ορμητικού Γάγγη. Χιλιάδες Ινδοί πλατσουρίζουν στο ποτάμι, για να καθαριστούν από τις αμαρτίες τους, να εξαγνιστούν και για να διασκεδάσουν· τα μεγάφωνα ανακατεύουν ένα περίεργο μείγμα ηχογραφημένων προσευχών και προειδοποιήσεων ασφαλείας· η μυρωδιά του θυμιάματος, των μπαχαρικών και της καμένης ανθρώπινης σάρκας γεμίζει τα ρουθούνια μου, ενώ το ηλιοβασίλεμα παίρνει αυτή τη πλούσια διάχυτη, υγρή γυαλάδα, που μόνο στην υποήπειρο έχω δει.

Εικόνες και όψεις από τον ποταμό Γάγγη στην Ινδία.

Στη φωτογραφία εικονίζεται η διαδικασία της αποτέφρωσης. Η στάχτη κατόπιν σκορπίζεται στον ποταμό.

Πάνω και κάτω εικονίζονται σκηνές από το λουτρό που κατά τους Ινδούς έχει καθαρτικές ιδιότητες.

**Ο Χριστός το Α και το Ω, κατακόμβη Commodilla, Ρώμη
Δ΄ αιώνας μ.Χ. Στο βιβλίο του Αμβροσίου Αριστοτέλη
Ζωγράφου (Μητροπολίτη Κορέας), Ομοιότητες στην Ει-
κονογραφία Χριστού και Βούδα, Μαΐστρος, Αθήνα, 2009,
σελ. 61.**

Εγχάρακτος σε μάρμαρο ισοσκελής σταυρός εγγεγραμμένος σε κύκλο. Από το παλιό καθολικό της Ι. Μονής Ευαγγελιστρίας, του ΙΒ΄αιώνα. Στο βιβλίο του Καραπέτσα Α., Η Παναγιά του Ελικώνα: Ιερά Μονή Ευαγγελιστρίας Βοιωτίας, Μαΐστρος, Αθήνα – Αλίαρτος, 2011, σελ. 51.

Εικόνα της αγίας Τράπεζας, ενοριακού ναού.

Λειψανοθήκη. Ευαγγελίστρια, ό.π., σελ. 155.

Το χέρι της αδελφής μου με τραβά πίσω στην πραγματικότητα. Γυρνώ να την κοιτάξω και δάκρυα κυλάνε από το πρόσωπό της, και μαζί ρίχνουμε τις στάχτες του πατέρα μας στα στριφογυριστά νερά, ολοκληρώνοντας ένα ταξίδι που ξεκίνησε πριν από 6 χρόνια και από 6000 μίλια μακριά. Ο πατέρας μου πέθανε, μόλις τέλειωσα το Πανεπιστήμιο. Την ημέρα της καύσης, ο μεγαλύτερος θείος μου με βρήκε στο σπίτι μου στο Ουϊνδσορ και μου είπε ότι ήταν δική μου υποχρέωση να μεταφέρω τις στάχτες του πατέρα μου στην Ινδία και να επιτελέσω την τελετουργία γνωστή ως “Τάρπαν”: να βυθίσω τις στάχτες στον Γάγγη, υπό την καθοδήγηση ενός βραχμάνου ή ενός γκουρού. Σύμφωνα με τα ινδουιστικά πιστεύω, ο Γάγγης ενώνει τη γήινη με την πνευματική σφαίρα· σκορπίζοντας εκεί τις στάχτες του πατέρα μου θα επέτρεπα στην ψυχή του να ταξιδέψει στο υπερπέραν και να ξαναγεννηθεί.

Πάντα με γοήτευαν οι ιστορίες για το προσκύνημα, αυτές οι μεγάλες περιπλανήσεις, όπου ο ταξιδιώτης φτάνει στον προορισμό του και υφίσταται μια αποκάλυψη. Στα ινδικά είναι γνωστό ως “γιάτρα”, και, έχοντας κατά νου την υποχρέωσή μου, βάλθηκα να δημιουργήσω το δικό μου (ταξίδι). Χρειάστηκαν 6 χρόνια, από τα 22 μου που πέθανε ο πατέρας, για να μάθω αρκετά για την ινδική μου κληρονομιά, ώστε, έτοιμος πια, να μπορέσω να ξεκινήσω αυτό το ταξίδι. Σε αυτή την τελετουργία υπήρχε κι ένα δεύτερο στοιχείο — σαν μια τελετή ενηλικίωσης, θα σηματοδοτούσε τη μετάβασή μου από την κατάσταση του αγοριού σε αυτή του ενήλικα άντρα για τους Ινδούς συγγενείς μου, και ήθελα να εξασφαλίσω

με σιγουριά ότι ήμουν έτοιμος γι' αυτό».

Bhardwaj A., "Indian pilgrimage: Windsor to the Ganges": The Telegraph, Travel | Destinations, 17 Απριλίου 2013. Μετάφραση από τα αγγλικά: Ηλίας Μαλεβίτης.

Διαστάσεις της ιερότητας στη ζωή των ανθρώπων

Θρησκεία και ιερό

Συχνά η «θεότητα» αποδίδεται από τους θρησκευολόγους με τις λέξεις «απολυτότητα» ή «ιερότητα». Τότε το αντικείμενο της θρησκείας γενικά ονομάζεται το «απόλυτο» ή το «ιερό». Όμως, αν και αόριστα αισθανόμαστε τι θέλουν να πουν αυτές οι λέξεις, είναι αδύνατο να ορίσουμε ακριβώς το νόημά τους. Έτσι, οι ορισμοί του απόλυτου ή του ιερού περιγράφουν, κατά κανόνα, όχι τι είναι το ίδιο το απόλυτο ή το ιερό, αλλά τους διάφορους τρόπους με τους οποίους εμείς το αντιλαμβανόμαστε, π.χ. ως μια δύναμη, όπως στον ορισμό «ο Θεός είναι μια ανώτερη δύναμη» ή ως κάτι που υπερβαίνει τον κόσμο και είναι συνεπώς «υπερφυσικό»... Θρησκευολόγοι, όπως ο Ρούντολφ Όττο (1869-1939), έδειξαν ότι το απόλυτο μπορεί μόνο να βιωθεί και όχι να οριστεί. Στην Καινή Διαθήκη υπάρχει ένας περιεκτικός ορισμός της θρησκείας, η οποία συγκεκριμένα επικεντρώνεται στην αγάπη προς τους πάσχοντες συνανθρώπους μας και στην ενάρετη ζωή.

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., Χριστιανισμός και Θρησκευόμενα Β' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 28.

Δελφοί. Η θόλος της Προναίας Αθηνάς.

Καθολικότητα του θρησκευτικού φαινομένου

Ταξιδεύοντας θα μπορούσες να βρεις και πόλεις χωρίς τείχη, γράμματα, βασιλείς, σπίτια, χρήματα, που δε χρειάζονται νομίσματα, που τους λείπουν θέατρα και γυμναστήρια. Δεν υπάρχει όμως ούτε έχει υπάρξει κανείς που να είδε κάποια πόλη χωρίς ιερά και θεούς, που δε χρησιμοποιεί ευχές, όρκους, μαντείες ή θυσίες για καλό σκοπό ή για την αποτροπή των κακών.

Πλούταρχος, Προς Κολώτην Επικούρειον, 1126, D-E.

Η θρησκεία πανανθρώπινο φαινόμενο

Ο άνθρωπος είναι ον θρησκευτικό (homo religiosus). Η θρησκεία ως πανανθρώπινο φαινόμενο διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στην πνευματική ζωή των ανθρώπων, αλλά συγχρόνως επηρεάζει βαθιά την ουσία και τις εκφάνσεις του πολιτισμού των λαών. Το θρησκευτικό

βίωμα χαρακτηρίζεται από το βάθος και την ένταση. Σ' αυτό συμμετέχει όλος ο ψυχισμός του ανθρώπου ως νόηση, συναίσθημα και βούληση. Επηρεάζει βαθιά την προσωπικότητα του πιστού και τη διαμορφώνει ανάλογα με το είδος του απολύτου, στο οποίο αναφέρεται. [...]

Σύμφωνα με τον θρησκευολόγο Ρούντολφ Όττο «το βίωμα του ιερού, του αγίου» έχει δύο χαρακτηριστικά: «βιώνεται ως μυστήριο φοβερό (*mysterium tremendum*), το οποίο δημιουργεί το δέος, την κατάλυση, την επίγνωση της μηδαμινότητας και της απόστασης ανθρώπου και Θεού. Βιώνεται όμως και ως μυστήριο σαγηνευτικό (*mysterium fascinosum*), γεμάτο από αγάπη, γαλήνη και μακαριότητα. Έτσι, η απόσταση ανθρώπου και Θεού ελαττώνεται και κυριαρχούν συναισθήματα οικειότητας, εμπιστοσύνης και αγάπης, και ψυχοσωματική ισορροπία. Στην πρώτη φάση το Άγιο απωθεί, ενώ στη δεύτερη έλκει την ψυχή».

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., Χριστιανισμός και Θρησκευάματα Β' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 30.

Ιερό και Αγιότητα

«Στο Λεξικό της Βίβλου του πανεπιστημίου της Οξφόρδης συναντάμε τα λήμματα “saint(s)” και “Holiness” στα οποία αποδίδεται το περιεχόμενο των ελληνικών λέξεων “άγιος” και “αγιότητα”. Ταυτίζεται επομένως η έννοια της αγιότητας με το ιερό στη βιβλική θεολογία: “Η αγιότητα παρουσιάζεται ως σύνθετη πραγματικότητα, η οποία αγγίζει το μυστήριο του Θεού, αλλά επίσης τη λατρεία και την ηθική. Περικλείει τις έννοιες του ιερού

και του αγνού, αλλά τις ξεπερνά. Φαίνεται να επιφυλάσσεται μόνο στον Θεό, απρόσιτη, αποδίδεται όμως συνεχώς στα δημιουργήματα” [...]. Τι σημαίνουν όμως όλα αυτά πιο συγκεκριμένα για την κατανόηση των εννοιών της αγιότητας και του ιερού; Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο Λεβινάς μάς κατευθύνει να σκεφτούμε την αγιότητα ως τη σχέση με το πρόσωπο του Θεού και άρα και το πρόσωπο του άλλου ανθρώπου... “Γνωρίζω τον Θεό σημαίνει ξέρω τι πρέπει να κάνω”. Ο Νόμος Του, η τήρηση των εντολών Του στην πράξη, οριοθετούν τη σχέση με την Αγιότητα Αυτού και ανοίγουν τον δρόμο για τη σχέση αγάπης με το άλλο πρόσωπο».

Μανωλόπουλος, Ν., «Το ιερό και η αγιότητα. Σκέψεις με αφορμή τη φιλοσοφία του Λεβινάς», Σύναξη, 2007, τχ. 103, σελ. 62-67 (επιλογή).

Αξιολόγηση της ιερότητας στην καθημερινή ζωή πιστών και μη πιστών

2.2. ANTAMOIBH

Προσδοκία και ανταμοιβή ως κίνητρα των πράξεων

Βαθμίδες ηθικής ωριμότητας

«Τρία κίνητρα ωθούν τους ανθρώπους, ο φόβος, ο μισθός και η αγάπη, που αντιστοιχούν σε τρεις ανθρωπίνους τύπους, στον δούλο, τον μισθωτό και τον ελεύθερο ή υιό. Ο “δούλος” (με την έννοια που είχε ο όρος στην αρχαιότητα) προσπαθεί να τηρεί τις εντολές, για να αποφύγει την τιμωρία, που πιστεύει πως επισύρει η παράβασή τους. Βασικό κίνητρο του είναι ο φόβος. Η βαθμίδα αυτή μόνο ως πρώτο σκαλοπάτι μπορεί να κατανοηθεί. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να επαναπαύεται κανείς θεωρώντας την ως υγιή σχέση. Στην επόμενη βαθμίδα ο άνθρωπος ενεργεί επειδή προσβλέπει στην ανταπόδοση, στον “μισθό” που θα λάβει. Και τούτη η βαθμίδα, μολονότι ελευθερώνεται από τον βραχνά του φόβου, δεν φανερώνει πλήρη ωριμότητα, διότι θεμελιώνει μια “λογιστική” και υπαλληλική σχέση. Και στις δυο αυτές βαθμίδες το πρόσωπο του άλλου παραμορφώνεται. Ο “δούλος” έχει μπροστά στα μάτια του ένα Θεό δικαστή κι εκδικητικό, κι ο “μισθωτός” ένα ταμία. Η κατεξοχήν βαθμίδα ωριμότητας είναι αυτή που κίνητρο έχει την αγάπη. Ο άνθρωπος εδώ ενεργεί σαν ελεύθερος κι όχι σαν δούλος, σαν γιος κι όχι σαν υπάλληλος. Ανοίγεται στον απέναντι επειδή βρίσκει νόημα σ' αυτό το άνοιγμα και το θέλει ελεύθερα και συνειδητά».

Μπέγζος, Μ., Παπαθανασίου, Α., Θέματα Χριστιανικής Ηθικής Γ' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 38 (διασκευασμένο).

Προσδοκίες ανταμοιβής στον Χριστιανισμό

Η παραβολή για τους εργάτες του αμπελιού

«Η βασιλεία των ουρανών μοιάζει μ' έναν γαιοκτήμονα, που βγήκε νωρίς το πρωί να προσλάβει εργάτες για το αμπέλι του. Συμφώνησε με τους εργάτες να τους πληρώσει ένα δηνάριο την ημέρα, και τους έστειλε στο αμπέλι του. Όταν γύρω στις εννιά βγήκε στην αγορά, είδε άλλους να στέκονται εκεί χωρίς δουλειά, και τους είπε: “πηγαίνετε και εσείς στο αμπέλι και θα σας δώσω ό,τι είναι δίκαιο”. Έφυγαν κι αυτοί για το αμπέλι. Όταν ξαναβγήκε κατά τις δώδεκα και κατά τις τρεις, έκανε το ίδιο. Κατά τις πέντε, βγήκε και βρήκε κι άλλους να κάθονται, και τους ρωτάει: “γιατί κάθεστε εδώ άνεργοι όλη την ημέρα;”. “Κανένας δε μας πήρε στη δουλειά”, του απαντούν. “Πηγαίνετε”, τους λέει, “κι εσείς στο αμπέλι μου και θα πάρετε ό,τι δικαιούσθε”.

Όταν βράδιασε, λέει ο ιδιοκτήτης του αμπελιού στον διαχειριστή του: “φώναξε τους εργάτες και πλήρωσέ τους το μεροκάματο, αρχίζοντας από τους τελευταίους ως τους πρώτους”. Ήρθαν λοιπόν αυτοί που έπιασαν δουλειά στις πέντε και πήραν από ένα δηνάριο. Ήρθαν και οι πρώτοι και νόμισαν πως θα πάρουν περισσότερα· πήραν όμως κι αυτοί από ένα δηνάριο. Όταν το πήραν, άρχισαν να διαμαρτύρονται εναντίον του γαιοκτήμονα: “αυτοί οι τελευταίοι”, έλεγαν, “εργάστηκαν μία ώρα και τους εξίσωσες μ' εμάς, που υπομείναμε τον μόχθο και τον καύσωνα μιας ολόκληρης μέρας;”. Εκείνος όμως γύρισε σ' έναν απ' αυτούς και του είπε: “φίλε, δε σε αδικώ· δε συμφώνησες μαζί μου ένα δηνάριο; Πάρ' το και πήγαινε. Εγώ θέλω να πληρώσω αυτόν που ήρθε τελευταίος όσο κι εσένα. Δεν μπορώ τα λεφτά μου να τα

κάνω ό,τι θέλω; Ή μήπως επειδή είμαι καλός, αυτό προκαλεί τη ζήλεια σου;”.

Έτσι θα βρεθούν οι τελευταίοι πρώτοι και οι πρώτοι τελευταίοι. Γιατί πολλοί είναι οι καλεσμένοι, λίγοι όμως οι εκλεκτοί».

Μτ 20, 1-16

Κατηχητικός λόγος στην εορτή του Πάσχα

Όποιος είναι ευσεβής και φιλόθεος, ας απολαύσει την ωραία και λαμπρή αυτή εορτή. Όποιος δούλος έχει διαθέσεις αγαθές, ας εισέλθει στη χαρά, γεμάτος με ευφροσύνη που χαρίζει ο αναστημένος Κύριός του. Όποιος καταπονήθηκε με τη νηστεία, ας απολαύσει τώρα την αμοιβή του. Όποιος από την έκτη ώρα υπηρέτησε τον Κύριο, ας πάρει σήμερα την αμοιβή που δικαιούται. Όποιος προσήλθε στη ζωή της Εκκλησίας μετά την ενάτη, ας πάρει κι αυτός πρόθυμα μέρος στην Αναστάσιμη γιορτή. Όποιος προσήλθε μετά την δωδεκάτη, ας μην έχει καμιά αμφιβολία· καθόλου δεν θα τιμωρηθεί. Όποιος καθυστέρησε κι ήρθε μετά την τρίτη, ας πλησιάσει τον Κύριο χωρίς κανένα δισταγμό και φόβο. Όποιος προσήλθε κατά την πέμπτη ώρα, ας μην έχει κανένα φόβο, ότι τάχα, επειδή έχει φτάσει καθυστερημένος, δεν θα τον δεχτεί ο Θεός. Γιατί ο Κύριος δίνει πλουσιοπάροχα τις δωρεές Του. Γι' αυτό δέχεται και τον τελευταίο, με την ίδια προθυμία που είχε δεχτεί και τον πρώτο. Χαρίζει ανάπαυση και ειρήνη σ' εκείνον που έφτασε αργά, όπως ακριβώς κάνει και με τον πρώτο. Ελεεί κι εκείνον που έφτασε τελευταίος, αλλά περιποιείται κι εκείνον που πρώτος ήρθε. Και στον έναν δίνει και στον άλλο προσφέρει. Και τα έργα της αρετής δέχεται, αλλά και

την απλή διάθεση αναγνωρίζει. Και την πράξη την αγαθή τιμά, αλλά και την απλή πρόθεση επαινεί.

Εισέλθετε λοιπόν όλοι στη χαρά του Κυρίου σας. Και εκείνοι που πρώτοι φτάσατε κι όσοι ήρθατε δεύτεροι, λάβετε τον μισθό σας. Πλούσιοι και φτωχοί πανηγυρίστε. Όσοι εγκρατευτήκατε, αλλά κι εκείνοι που έχετε βραδυπορήσει στην εργασία των εντολών, τιμήστε τη σημερινή ημέρα. Όσοι νηστέψατε και εκείνοι που δεν νηστέψατε, ευφρανθείτε σήμερα. Η (Αγία) Τράπεζα είναι γεμάτη, απολαύστε την όλοι. Ο Μόσχος είναι άφθονος και ανεξάντλητος. Δεν επιτρέπεται λοιπόν να φύγει κάποιος πεινασμένος. Όλοι απολαύστε το Συμπόσιο που παρατίθεται για τους πιστούς. Όλοι απολαύστε τα θεία δώρα που προσφέρει η Θεία αγαθοσύνη. Κανένας πια να μη θρηνεί τη φτώχεια του, γιατί τώρα έγινε φανερή η Βασιλεία του Θεού, εκείνη που προσφέρεται σ' όλους εξίσου. Κανένας να μην κλαίει πια τα πταίσματά του, γιατί συγχώρεσή μας είναι ο Αναστημένος. Κανένας ας μη φοβάται πια τον θάνατο, γιατί ο θάνατος του Σωτήρα μας μας ελευθέρωσε από τον θάνατο και τη φθορά. Γιατί αν και ο Σωτήρας μας κρατήθηκε από τον θάνατο, τελικά τον εξαφάνισε... Γιατί με την Ανάστασή Του ο Χριστός έγινε η αρχή της αναστάσεως όλων όσων έχουν κοιμηθεί.

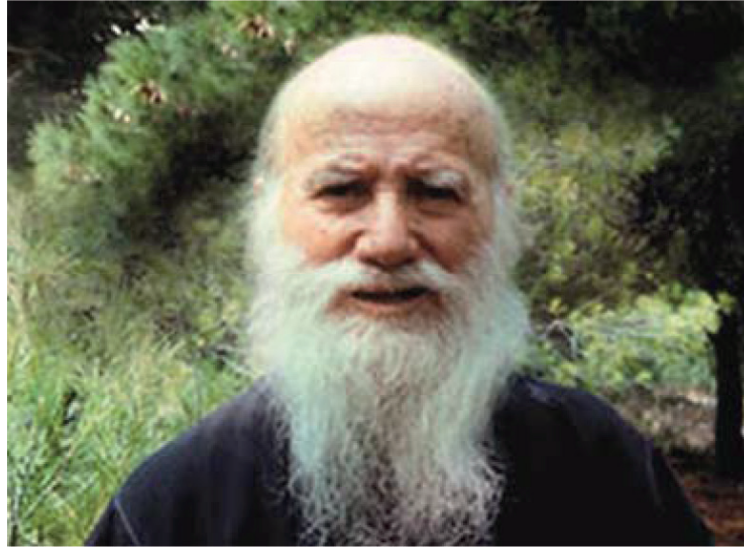
Ιωάννης Χρυσόστομος, Κατηχητικός Λόγος, ΡG, 59, 721-7.

Προσδοκίες ανταμοιβής στον Χριστιανισμό. Άλλες θρησκευτικές αντιλήψεις για τις προσδοκίες ανταμοιβής

Ο Χριστός είναι φίλος μας

«Τον Χριστό να Τον αισθανόμαστε σαν φίλο μας. Πέφτομε; Αμαρτάνομε; Με οικειότητα, αγάπη κι εμπιστοσύνη να τρέχομε κοντά Του· όχι με φόβο ότι θα μας τιμωρήσει αλλά με θάρρος, που θα μας το δίδει η αίσθηση του φίλου... Η έννοια του φόβου είναι καλή για τα πρώτα στάδια. Ο άνθρωπος ο αρχάριος συγκρατείται από το κακό με τον φόβο. Και ο φόβος είναι απαραίτητος, εφόσον είμαστε υλικοί άνθρωποι και χαμερπείς. Αλλ' αυτό είναι ένα στάδιο, ένας χαμηλός βαθμός σχέσεως με το θείον. Το πάμε στη συναλλαγή, προκειμένου να κερδίσομε τον Παράδεισο ή να γλιτώσομε την κόλαση. Αυτό, αν το καλοξετάσομε, δείχνει κάποια ιδιότητα, κάποιο συμφέρον. Εμένα δεν μου αρέσει αυτός ο τρόπος. Όταν ο άνθρωπος προχωρήσει και μπει στην αγάπη του Θεού, τι του χρειάζεται ο φόβος; Ό,τι κάνει, το κάνει από αγάπη κι έχει πολύ μεγαλύτερη αξία αυτό. Το να γίνει καλός κάποιος από φόβο στον Θεό κι όχι από αγάπη δεν έχει τόση αξία. Προσπαθώντας διά του φόβου μπαίνομε σιγά σιγά στην αγάπη του Θεού. Πάει τότε η κόλαση, πάει ο φόβος και ο θάνατος. Ενδιαφερόμαστε μόνο για την αγάπη του Θεού. Κάνομε το παν γι' αυτή την αγάπη. Όταν αυτό πετύχεις, τι άλλο θέλεις; Κέρδισες το παν. Ζεις τον Χριστό και ο Χριστός ζει μέσα σου».

Πορφύριος Καυσοκαλυβίτης, Βίος και Λόγοι, εκδ. Ι.Μ. Χρυσοπηγής, Χανιά, 2003, σελ. 232-235.

Ο Άγιος Πορφύριος

Η προσδοκία της μελλοντικής ζωής

«”Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καί ζωὴν τοῦ Μέλ-
λοντος Αἰῶνος”. Στραμμένο προς το μέλλον, το “Πι-
στεύω” τελειώνει με μια νότα προσδοκίας. Μέσα από
την πίστη μας στον Χριστό, αποκτάμε πότε πότε μια
ζωντανή, προσωπική σχέση με τον Θεό· και ξέρουμε,
όχι σαν υπόθεση, αλλά σαν πραγματικό γεγονός εμπει-
ρίας, ότι αυτή η σχέση ήδη έχει μέσα της τα σπέρματα
της αιωνιότητας. Η Τελική Κρίση, όπως τονίζει με έμφα-
ση το Ευαγγέλιο του Αγ. Ιωάννη, συνεχίζεται όλο τον
καιρό σ’ όλη τη διάρκεια της επίγειας ζωής μας. Όπο-
τε, συνειδητά ή ασυνείδητα διαλέγουμε το καλό, ήδη
εισερχόμαστε προκαταβολικά στην αιώνια ζωή· όποτε
διαλέγουμε το κακό παίρνουμε μια πρόγευση από την
κόλαση. Ο Χριστός είναι ο κριτής· κι όμως, από μια
άλλη άποψη, εμείς εκφέρουμε την κρίση για τους εαυ-
τούς μας. Αν κάποιος είναι στην κόλαση, δεν είναι γιατί
ο Θεός τον φυλάκισε εκεί, αλλά γιατί εκεί είναι ο τόπος
που ο ίδιος διάλεξε να βρίσκεται. Η θεϊκή αγάπη βρί-
σκεται παντού και δεν αποδιώχνει κανένα. Εμείς, όμως,

από τη δική μας πλευρά, είμαστε ελεύθεροι ν' απωθήσουμε τη θεϊκή αγάπη: δεν μπορούμε ωστόσο να το κάνουμε δίχως να προξενήσουμε πόνο στους εαυτούς μας, και όσο πιο τελική είναι η απώθησή μας, τόσο πιο πικρή είναι η οδύνη μας».

Γουέαρ, Κ., Επίσκοπος Διοκλείας, Ο Ορθόδοξος Δρόμος, Μτφρ. Μ. Πάσχος, Επτάλοφος, Αθήνα, 1984, σελ. 152-155 (επιλογή).

Ισλάμ και ανταμοιβή

«Εκ των βασικότερων μηνυμάτων του Κορανίου και γενικότερα του Ισλάμ είναι η πεποίθηση για την τιμωρία των αμαρτωλών, την ανταμοιβή των δικαίων, τον παράδεισο και την κόλαση. Πυρήνας του κηρύγματος του Μωάμεθ κατά την πρώτη περίοδο υπήρξε ο τονισμός της ημέρας της κρίσεως. Το παν θα εξαφανιστεί, για να αποκατασταθεί και να κριθεί. Θα ανοιχτεί κατόπιν το βιβλίο, θα γίνουν γνωστά τα έργα των ανθρώπων και, από το ζυγοστάθμισμα των καλών και των κακών έργων, θα κριθεί η θέση του καθενός. Όσοι καταδικαστούν -άδικοι, άπιστοι, πονηροί- θα οδηγηθούν στο χώρο των αιώνιων βασάνων, τον Άδη· οι δίκαιοι θα εισέλθουν στον ευλογημένο τόπο του Παραδείσου... Το ζήτημα της ισλαμικής απόψεως περί του προορισμού του ανθρώπου (κισμέτ) είναι περίπλοκο, διότι στο Κοράνιο απαντούν αφενός μεν εδάφια αρνούμενα οποιαδήποτε δυνατότητα ελευθερίας, αφετέρου δε άλλα που αποδέχονται την ελευθερία, επί της οποίας στηρίζεται και η ανθρώπινη ευθύνη... Στον ισλαμικό μυστικισμό (σουφισμός) κύριοι στόχοι της πνευματικής ασκήσεως υπήρξαν η προσπάθεια υπέρβασης της ατομικότητας

και εκμηδενισμού του “εγώ”, η πλήρης παράδοση στον “Αλλάχ”, η άγρυπνη αίσθηση της παρουσίας του Ηγαπημένου, το συνεχές είναι εν τω Θεώ. Κεντρικό αίσθημα είναι η ολοκληρωτική, πέρα από κάθε συμβατικότητα, αγάπη του Θεού, που κατακαίει οποιοδήποτε άλλο κίνητρο, όπως φόβο ή προσδοκία ανταμοιβών».

Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Αρχιεπίσκοπος Τιράνων, Ισλάμ. Θρησκευολογική επισκόπησης, Πορευθέντες, Αθήνα, 1975, σελ. 142, 144, 257-259 (επιλογή).

Ιουδαϊσμός και σωτηρία του κόσμου

«Ο Θεός σώζει. Μετά τη δημιουργία του κόσμου το κύριο έργο του Θεού συνίσταται στη σωτηρία του. Το έργο αυτό πραγματοποιείται με εκλογή ενός τμήματος της ανθρωπότητας, που θα ζει μια ζωή τέτοια, που θα το διατηρεί σε κοινωνία με τον Θεό. Κύρια αρχή αυτής της ζωής είναι να έχει Θεό του μόνο τον ίδιο και να τηρεί τις εντολές Του. Το τμήμα αυτό της ανθρωπότητας που είναι ο Ισραήλ ονομάζεται γι' αυτόν τον λόγο «λαός του Θεού». Η σωτηρία συμβαίνει στο τέλος της ιστορίας. Ήδη από την Έξοδο άρχισε να υπάρχει μεταξύ των Ιουδαίων η προσδοκία μιας μελλοντικής ανάδειξης του έθνους τους σε πρότυπο και ηγήτορα της ανθρωπότητας. Αυτό θα συνέβαινε στην τελική φάση της ιστορίας σε μια πορεία που κινείται από το παρελθόν προς το μέλλον. Η ιδέα αυτή στους προφήτες πήρε τη μορφή της “Μέρας του Γιαχβέ”, δηλαδή της εποχής που οι εχθροί του Ισραήλ θα κατατροπώνονταν και ένας βασιλιάς προερχόμενος από τον οίκο του Δαβίδ θα ίδρυε μια καινούργια βασιλεία. Αργότερα όμως, η ιδέα της εθνικής αποκατάστασης αντικαθίσταται από εκείνη της παγκόσμιας σωτηρίας των δικαίων, που θα προέλθει από

κάποιον ορισμένο (χρισμένο = Μεσσία) από τον Θεό γι' αυτόν τον σκοπό. Στη σωτηρία αυτή συμπεριλαμβάνεται η προσδοκία της ανάστασης των νεκρών».

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., Χριστιανισμός και Θρησκευόμενα Β' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 234-235.

Μπορίς Ντουμπρόβ, Η ευλογία του Σαββάτου. Λάδι σε καμβά.

Ινδουισμός: ντάρμα και κάρμα

«Τα έμβια όντα δε ζουν μόνο μια φορά, αλλά αφού μια μορφή ύπαρξης διαλυθεί, κάτι από αυτήν επιβιώνει και μεταβαίνει σε άλλη μορφή ύπαρξης. Δημιουργείται έτσι ένας ατέρμων κύκλος μετενσαρκώσεων (“Σαμσά-ρα”), που διατηρεί συνεχώς τα όντα σε κάποια μορφή ύπαρξης. “Κάρμα” σημαίνει πράξη. Οι πράξεις που το ον διέπραξε στην προηγούμενη μορφή ύπαρξης, είναι εκείνες που προσδιορίζουν τη μορφή στην οποία θα μεταβεί. Τέτοιες μορφές εκτός από την ανθρώπινη μπορούν να είναι μια ζωική, μια δαιμονική σε κάποια κόλαση ή μια θεϊκή σε κάποιο ουρανό. Η ατέρμονη παραμονή σε κάποια μορφή ύπαρξης, δηλαδή σε μια κατάσταση που ταυτίζεται με την οδύνη, προκάλεσε το αίτημα της απελευθέρωσης από αυτή.

Στον Ινδουισμό η ύπαρξη είναι οδυνηρή. Ως τέτοια θέτει το αίτημα της απελευθέρωσης από αυτή. Η απελευθέρωση επιδιώκεται με δύο τρόπους, τον άμεσο και το σταδιακό. Ο άμεσος τρόπος επιτυγχάνεται κυρίως μέσα από την αγαπητική αφοσίωση προς μια θεότητα, που επιλέγεται προσωπικά από τον Ινδουιστή. Η θεότητα αυτή είναι συνήθως κάποια που περιέχεται σε μια από τις τρεις παραδόσεις, δηλαδή τον Σιβαϊσμό, τον Βισνουϊσμό και τον Σακτισμό. Το γεγονός αυτό κάνει τις τρεις αυτές παραδόσεις να είναι οι τρεις δημοφιλέστερες λύσεις στο αίτημα της απελευθέρωσης. Ο σταδιακός τρόπος, ο οποίος συγκεντρώνει την προτίμηση της μεγάλης πλειονότητας των πιστών, επιτυγχάνεται με την προσήλωση στο ντάρμα. Σ' αυτό συμπεριλαμβάνεται η λατρεία των διαφόρων θεοτήτων που υπάρχουν στο Ινδουιστικό πάνθεο. Θεότητες που θεωρείται ότι συμβάλλουν στην απόσβεση του κακού κάρμα και

συνεπώς σε μια καλή μετενσάρκωση, όπως η θεότητα του ποταμού Γάγγη με την πλύση στα νερά του, είναι δημοφιλείς. Αλλά και στο σταδιακό τρόπο η ένωση με τη θεότητα της προσωπικής επιλογής παραμένει πάντα ο απώτερος, τελικός στόχος».

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., Χριστιανισμός και Θρησκευάματα Β' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 259-260, 268-269 (επιλογή).

Βουδισμός

«Εκτός από το φωτισμό, για να σωθεί κάποιος πρέπει να κατέχεται από συμπόνια προς όλα τα όντα και να θέλει να τα βοηθήσει να σωθούν. Εκείνος που το κάνει αυτό ονομάζεται μποντισάτβα (μπόντι=φωτισμός, σάτβα=ον σε πορεία προς τον φωτισμό). Ο μποντισάτβα μετά από άπειρες ζωές φτάνει κάποτε στο σημείο να μπει στη Νιρβάνα, που στο Μαχαγυάνα Βουδισμό σημαίνει να ενωθεί με το απόλυτο. Το μεγάλο πλήθος των πιστών του Βουδισμού επιδιώκει να αναγεννηθεί στον κόσμο κάποιου από τους παραπάνω Βούδες. Αυτός είναι ο λόγος που σε χώρες όπως η Κίνα, η Κορέα, η Ιαπωνία κ.α., ο Βουδισμός της πλειονότητας είναι θρησκεία που υπηρετεί κυρίως τη μεταθανάτια ζωή».

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., Χριστιανισμός και Θρησκευάματα Β' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 285.

Κινεζικά θρησκευόμενα

«Στην Κίνα υπάρχουν από παλιά πολλές θρησκείες. Λίγοι είναι εκείνοι που έχουν τη μία μόνο από αυτές ως αποκλειστική ή κύρια θρησκεία τους. Αυτό συμβαίνει, διότι η θρησκεία που ασκεί η πλειονότητα του κινεζικού λαού, και που γι' αυτό μπορεί να ονομασθεί κινέζικη θρησκεία, αποτελείται από τις τρεις παραπάνω θρησκείες σε συνδυασμό. Ο συνδυασμός τους συνίσταται στη χρήση από τους ίδιους ανθρώπους τότε της μιας και τότε της άλλης, ανάλογα με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Έτσι, για την επίτευξη σκοπών που μπορούν να πραγματοποιηθούν μέσα από την εναρμόνιση του ανθρώπου με το γενικό τρόπο λειτουργίας της φύσης ή για την επίτευξη υγείας και μακροβιότητας οι Κινέζοι προστρέχουν στην ταοϊστική παράδοση. Για την επίτευξη μιας αρμονικής κατάστασης στην περιοχή των διανθρώπινων σχέσεων, από εκείνες που αφορούν στα μέλη μιας οικογένειας ως εκείνες που αφορούν στις κοινωνικές και δημόσιες υποχρεώσεις, οι ίδιοι συμπεριφέρονται σύμφωνα με τους κανόνες του Κομφουκιανισμού, οι οποίοι διέπουν ακριβώς αυτές τις σχέσεις. Για την επίτευξη μιας καλής μεταθανάτιας ζωής, οι Κινέζοι στρέφονται σ' εκείνους τους Βούδες και Μποντισάτβες που βοηθούν σ' αυτό τον τομέα. Επιπροσθέτως, για την επίτευξη σκοπών όπως η καλή υγεία, π.χ. η επαγγελματική προκοπή, η απόκτηση παιδιών, η προστασία από συμφορές κτλ. οι Κινέζοι στρέφονται σ' ένα πλούσιο πάνθεο, που αποτελείται από τα θεία όντα όλων των παραπάνω θρησκειών. Από τα μέλη της οικογένειας αυτής γίνονται προσφορές, απευθύνονται αιτήματα κτλ. Σημαντική κατηγορία είναι επίσης τα κακά πνεύματα, για προστασία από τα οποία χρησιμοποιούνται διάφορα μέσα».

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ.,
Χριστιανισμός και Θρησκείματα Β' Γενικού Λυκείου, Ιν-
στιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος»,
Αθήνα, 2011, σελ. 290-291.

Η εικόνα προέρχεται από την ταοϊστική παράδοση. Το Τάο γεννά τη «μεγάλη ενότητα» (Τάι-τσι). Αυτή γεννά τις δύο αρχές, το γιν και το γιανγκ, που απεικονίζονται εδώ με τους συνδυασμούς τους.

Προσωπικές απόψεις και αναστοχασμός για την ανταμοιβή

Χρήστος Κεχαγιόγλου, Το τραπέζι του Αδάμ και της Εύας.

2.3. ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Μορφές και τύποι παραδόσεων στην καθημερινή ζωή

Παραδοσιακό σύνολο από το Μουσικό Γυμνάσιο Παλλήνης, Μάιος 2016.

Κάλαντα. Έργο Νικηφόρου Λύτρα, 1870.

Ο χορός των Μεγάρων. Έργο Θεόφιλου.

Θρησκευτική παράδοση και ιστορία / πολιτισμός του ανθρώπου

Στην Εκκλησία

Την εκκλησίαν αγαπώ — τα εξαπτέρυγά της,
τ' ασήμια των σκευών, τα κηροπήγιά της,
τα φώτα, τες εικόνες της, τον άμβωνά της
Εκεί σαν μπω, μες σ' εκκλησία των Γραικών·
με των θυμιαμάτων της τες ευωδίες,
μες τες λειτουργικές φωνές και συμφωνίες,
τες μεγαλοπρεπείς των ιερέων παρουσίες
και κάθε των κινήσεως τον σοβαρό ρυθμό -
λαμπρότατοι μες στων αμφίων τον στολισμό -
ο νους μου πηαίνει σε τιμές μεγάλες της φυλής μας,
στον ένδοξό μας Βυζαντινισμό

Καβάφης, Κ.Π., Ποιήματα 1897-1933, Ίκαρος, Αθήνα, 1984.

Συνάντηση επιταφίων στο πλωμάρι της Λέσβου.

Η θέση της παράδοσης στη θρησκεία και η στάση του πιστού απέναντι σε αυτή

Έννοια και σημασία της χριστιανικής παράδοσης

«Με τον όρο Παράδοση της Εκκλησίας εννοούμε την αδιάσπαστη συνέχεια της πίστης της Εκκλησίας από την εποχή της επί γης παρουσίας του Χριστού, όπως παραδόθηκε στους πρώτους μαθητές του και τους διαδόχους τους. Η πίστη αυτή έχει ως αντικείμενο τον ίδιο το Χριστό και την εμπειρία της ζωής και του κοσμοσωτήριου έργου Του. Αυτό είναι που οι μαθητές “άκουσαν και είδαν με τα ίδια τους τα μάτια και τα χέρια τους ψηλάφησαν” (Α΄ Ιωάν. 1,1) και που αποτελεί το χαρμόσυνο μήνυμα της σωτηρίας (Ευαγγέλιο). Καθώς στο βασικό της μέρος η εμπειρία αυτή καταγράφηκε στην Καινή Διαθήκη, ονομάζουμε σήμερα Παράδοση ειδικά: α) τη διδασκαλία του Χριστού και των Αποστόλων που δεν έχει καταγραφεί στην Αγία Γραφή, αλλά παραδόθηκε στην Εκκλησία στην αρχή προφορικά και στη συνέχεια καταγράφηκε στα έργα των Αποστολικών Πατέρων ή των διαδόχων τους, καθώς και στις αποφάσεις των Συνόδων της Εκκλησίας, επομένως σήμερα η Παράδοση είναι γραπτή, και β) θέματα που σχετίζονται με τη λατρεία, τη διοίκηση και τη ζωή της Εκκλησίας, και η συνείδηση του σώματος της Εκκλησίας έχει αποδεχθεί ότι εκφράζουν την πίστη και το μήνυμα του Ευαγγελίου. Την πίστη αυτήν την έζησαν και τη ζουν οι χριστιανοί μέσα στη ζωή της Εκκλησίας, δηλαδή στα μυστήρια της και την ευρύτερη εκκλησιαστική ζωή, κάτω από την καθοδήγηση του Αγίου Πνεύματος. Κλήρος και λαός που ζουν αυτήν την εκκλησιαστική ζωή την αναπτύσσουν και τη διατυπώνουν ως διδασκαλία σε κάθε ευκαιρία και την κάνουν πράξη στη λατρευτική ζωή».

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., Χριστιανισμός και Θρησκευόμενα Β' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 117-118.

Παράδοση και λαϊκές παραδόσεις

«Υπάρχουν παραδόσεις που δεν έχουν σχέση πάντοτε με το γνήσιο πνεύμα του Χριστιανισμού, όπως αυτό εκφράστηκε από την Αγία Γραφή, τις Οικουμενικές Συνόδους και την ομόφωνη άποψη των Πατέρων της Εκκλησίας. Πρόκειται για τις επιμέρους “παραδόσεις”, που δεν είναι πάντοτε παραδόσεις της Εκκλησίας, έστω και αν συνδέονται με γεγονότα της ζωής της Εκκλησίας, ή για λαϊκές παραδόσεις με παγανιστικά και λαϊκά στοιχεία που έχουν ζυμωθεί με τη θρησκευτική ζωή και είναι δύσκολο να διακρίνει ο απλός πιστός μέχρι πού οι παραδόσεις αυτές είναι γνήσιες παραδόσεις της Εκκλησίας. Αυτές και κριτική και αλλαγή επιδέχονται, στον βαθμό που δεν εκφράζουν τη γνήσια Παράδοση της Εκκλησίας. Σε αντίθετη περίπτωση έχουμε μια απλή «συντήρηση» ενός παρελθόντος που παύει να είναι ζωγόνο αλήθεια. Επίσης, υπάρχουν οι παραδόσεις των ανθρώπων ή τοπικές παραδόσεις, όπως συμβαίνει σε τοπικές Εκκλησίες ή σε χώρες όπου αναπτύσσεται η ιεραποστολή, όπου τα τοπικά έθιμα και οι τοπικοί παραδοσιακοί τρόποι έκφρασης παραμένουν στη ζωή της τοπικής Εκκλησίας και η λατρευτική ζωή επίσης ακολουθεί άλλη πορεία σύμφωνη με τις τοπικές παραδόσεις».

Δρίτσας, Δ., Μόσχος, Δ., Παπαλεξανδρόπουλος, Στ., Χριστιανισμός και Θρησκευάματα Β' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 118.

Γιορτές και σύμβολα στην ορθόδοξη ελληνική λατρεία

Γιορτές, τελετές και σύμβολα στην ορθόδοξη ελληνική λατρεία είναι ένα εξαιρετο σύνολο ζωντανών εκδηλώσεων, που γίνονται από την ίδια την Εκκλησία για τον λαό, ή από τον λαό για την Εκκλησία, γεμίζουν τη ζωή του έθνους και κρατούν σε απόσταση, ή μη συμμετοχή, οποιαδήποτε εισβολή από ξένα και δελεαστικά έθιμα. Και μόνη η διαφορά της αρχιτεκτονικής των βυζαντινών εκκλησιών μας, που σφραγίζουν σ' όλη την Ελλάδα το εθνικό μας τοπίο, θα αρκούσε για να δηλώσει τον ξεχωριστό χώρο. Αλλά και οι εικόνες, τα θυμιατήρια, τα κόλλυβα, το σχήμα των παπάδων μας, ή ψαλτική, οι γιορτές, φωνάζουν για το ιδιαίτερο λαογραφικό χρώμα του τόπου, που μπορούν να το διαφεντεύουν για αιώνες... Ας κατακρίνουν οι θεολογικώς αυστηροί ιεροκήρυκες τα “ειδωλολατρικά” μικροέθιμα του λαού. Όλοι

τους, και αυτοί και οι άλλοι, οι συμπαθητικοί κληρικοί των χωριών, διατηρούν μια εκκλησιαστική ορθόδοξη λαογραφία από τις πιο ακατάλυτες. Η λειτουργία μας κι οι άλλες ακολουθίες είναι γεμάτες από λαϊκά παραδοσιακά ενδιαφέροντα, σε νόημα, σε θέαμα, σε μέλος... Η ορθόδοξη λατρεία διατηρεί, θέλοντας και μη, τα ελληνικά παραδοσιακά έθιμα και μέσα στον οποιοδήποτε εξευρωπαϊσμό μας, οι γιορτές, οι τελετές και η κοινωνική τους επίδραση θα δείχνουν πάντα την εθνική φυσιογνωμία μας και θα φωνάζουν μ' ένα πανηγυρικό τρόπο: «εδώ Ελλάδα».

Λουκάτος, Δ., «Η Εκκλησία και τα λαογραφικά της», Σύγχρονα Λαογραφικά, εκδ. Φιλιππούνη, Αθήνα, 2003, σελ. 105-110.

Θρησκευτικές παραδόσεις και στάσεις ζωής στην προσωπική και κοινωνική ζωή των νέων ανθρώπων

Παράδοση και ελευθερία από το παρελθόν

«...η Παράδοση σημαίνει όχι απλώς ομοψυχία με το παρελθόν, αλλά και ελευθερία από το παρελθόν: δεν είναι μόνο μια προστατευτική, συντηρητική αρχή, αλλά πρωτίστως είναι η αρχή της αύξησης και της αναγέννησης. Η κατανόηση της Παράδοσης ως αρχής που αγωνίζεται να αναστηλώσει το παρελθόν, χρησιμοποιώντας το παρελθόν ως κριτήριο για το παρόν, απορρίπτεται από την ίδια την ιστορία και τη συνείδηση της Εκκλησίας. Η μαρτυρία της Εκκλησίας δεν είναι ζήτημα μνήμης, αλλά αδιαλείπτως παρουσίας ζωής. Η Ορθοδοξία δεν είναι μόνο μια παράδοση· είναι επίσης κι ένα χρέος... Η αληθινή ιστορική σύνθεση συνίσταται όχι απλώς στο να ερμηνεύσουμε το παρελθόν, αλλ' επίσης στο να δια-

μορφώνουμε το μέλλον με μια δημιουργική δράση. Η “συμφωνία με το παρελθόν”, παρ’ όλο που είναι αναγκαία, είναι κάτι δευτερογενές. Πραγματική αποδοχή της Παράδοσης σημαίνει ψηλάφηση της παρουσίας του Χριστού στο εκάστοτε παρόν της Εκκλησίας».

Παπαθανασίου, Ν.Θ., Η Εκκλησία γίνεται όταν ανοίγεται. Η ιεραποστολή ως ελπίδα και ως εφιάλτης, Εν πλω, Αθήνα, 2008, σελ. 121-123.

Σύμφωνα με την παράδοση, ο Ευαγγελιστής Λουκάς ιστόρησε την εικόνα της Παναγίας με κερί, μαστίχα και χρώματα (εγκαυστική τέχνη).

Σύγχρονη αγιογράφηση φορητής εικόνας του Χριστού με αυγοτέμπερα.

Η ιστόρηση της αφήγησης σε μεταβυζαντινή φορητή εικόνα. Βυζαντινό Μουσείο, 17ος αι.

**Συναυλία με κορεάτικα παραδοσιακά όργανα, από τη φημισμένη ορχήστρα και χορωδία του Καθεδρικού Ι. Ναού Αγίου Νικολάου Σεούλ, υπό τη διεύθυνση της κ. Γαβριέλας Κιμ, στο μουσικό γυμνάσιο Παλλήνης, στις 23 Ιανουαρίου 2010, με αφορμή τη συμπλήρωση 110 χρόνων Ορθόδοξης μαρτυρίας στην Κορέα.
Ρεπορτάζ και Φωτογραφίες: Παναγιώτης Ανδριόπουλος, («Ιδιωτική Οδός»).**

2.4. ΜΥΗΣΗ

Η μύηση σε μία κοινότητα

Είσοδος και ένταξη στην Εκκλησία

Βάπτιση ενηλίκων στην Αβάνα της Κούβας. Φωτογραφία από το ierapostoli.wordpress.com.

Ομαδική βάπτιση παιδιών και ενηλίκων από την Ουκρανία στο βαπτιστήριο της Ι.Μ. Ιερουσαλήμ στον Πανασσό. Περιοδικό Βημόθυρο, τεύχος 2/3 (2010), σελ. 210.

Τὸ ἱερώτατον Βάπτισμα καὶ ἀναγέννησις ἐστὶ,
καὶ ἀνάπλασις, κάθαρσις τε καὶ φωτισμὸς καὶ
υἰοθεσία, καὶ χάρισμα καὶ ἁγιασμὸς. Τυποῖ *
δὲ ἐξαιρέτως τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν
τριήμερον ἔγερσιν.

Συμεῶν Θεσσαλονίκης,
Διάλογος ΞΒ΄, PG 155, 221B

* ΤΥΠΟΪ = ΠΡΟΤΥΠΩΝΕΙ

Βαπτίσεις στις Φιλιππίνες από τον π. Σιλουανό Φίλιππο Τόμσον. Πηγή φωτογραφιών: «Orthodox Mission», 25 Ιανουαρίου 2017.

Ευχές του Βαπτίσματος – Προβαπτισματική ευχή

Ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου, Κύριε, ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας, καὶ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, καὶ τοῦ Ἁγίου σου Πνεύματος, ἐπιτίθημι τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τὸν δοῦλον (τὴν δούλην) σου (τόνδε) (τήνδε) τὸν καταξιωθέντα (τὴν καταξιωθεῖσαν) καταφυγεῖν ἐπὶ τὸ ἅγιον ὄνομά σου, καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν πτερύγων σου διαφυλαχθῆναι. Ἀπόστησον ἀπ' αὐτοῦ (αὐτὴν) τὴν παλαιὰν ἐκείνην πλάνην, καὶ ἔμπλησον αὐτὸν (αὐτὴν) τῆς εἰς σὲ πίστεως καὶ ἐλπίδος καὶ ἀγάπης, ἵνα γνῶ ὅτι σὺ εἶ Θεὸς μόνος, Θεὸς ἀληθινός, καὶ ὁ μονογενὴς σου Υἱός, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καὶ τὸ Ἅγιόν σου Πνεῦμα. Δὸς αὐτῷ (αὐτῇ) ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς σου πορευθῆναι, καὶ τὰ ἀρεστά σοι φυλάξαι· ὅτι ἐὰν ποιήσῃ αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Γράψον αὐτὸν (αὐτὴν) ἐν βίβλῳ ζωῆς σου καὶ ἔνωσον αὐτὸν (αὐτὴν) τῇ ποιμένῃ τῆς κληρονομίας σου· δοξασθήτω τὸ ὄνομά σου τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτῷ (αὐτῇ) καὶ τοῦ ἀγαπητοῦ σου Υἱοῦ, Κυρίου δὲ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ ζωοποιοῦ σου Πνεύματος...

Στο όνομά σου, Κύριε και Θεέ της αλήθειας, και του μονογενούς σου Υιού και του Αγίου σου Πνεύματος, βάζω το χέρι μου πάνω στον/η δούλο/η σου (δείνα), που αξιώθηκε να καταφύγει στη βοήθεια που δίνει το άγιο Όνομά σου και να φυλαχτεί κάτω από τις φτερούγες σου. Διώξε απ' αυτόν/ήν την παλιά εκείνη πλάνη και γέμισέ τον/την με πίστη, ελπίδα και αγάπη για σένα, ώστε να μάθει πως εσύ είσαι ο μόνος και αληθινός Θεός και ο μονογενής σου Υιός, ο Κύριος μας Ιησούς Χριστός, και το Άγιο σου Πνεύμα. Δώσε του/της τη δύναμη να τηρεί όλες τις εντολές σου και να φυλάξει τα αρεστά σε σένα, γιατί αν τα κάμει αυτά ο άνθρωπος θα ζήσει σύμφωνα μ' αυτά. Γράψε τον/την στο βιβλίο της ζωής σου και ένωσε τον/την με την ποίμνη του λαού σου. Ας δοξαστεί από αυτόν/ήν το άγιο όνομά σου, και του αγαπητού σου Υιού, του Κυρίου μας Ιησού Χριστού και του ζωοποιού σου Πνεύματος...

Ευχές του Βαπτίσματος – Προβαπτισματική ευχή

(Μετά την απόταξη του σατανά και τη σύνταξη με τον Χριστό)

Δέσποτα, Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, προσκάλεσαι τὸν δοῦλον (τὴν δούλην) σου (τόνδε) (τήνδε) πρὸς τὸ ἅγιόν σου φῶτισμα, καὶ καταξίωσον αὐτὸν (αὐτήν) τῆς μεγάλης ταύτης χάριτος τοῦ ἁγίου σου Βαπτίσματος. Ἀπόδυσον αὐτοῦ (αὐτῆς) τὴν παλαιότητα, καὶ ἀνακαίνισον αὐτὸν (αὐτήν) εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, καὶ πλήρωσον αὐτὸν (αὐτήν) τῆς του Ἁγίου σου Πνεύματος δυνάμεως, εἰς ἔνωσιν τοῦ Χριστοῦ σου· ἵνα μηκέτι τέκνον σώματος ᾦ, ἀλλὰ τέκνον τῆς σῆς Βασιλείας.

Ευχὴ του Χρίσματος

Αὐτὸς οὖν, Δέσποτα παμβασιλεῦ εὐσπλαγχνε, χάρισαι αὐτῷ καὶ τὴν σφραγίδα τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου καὶ παντοδυνάμου, καὶ προσκυνητοῦ σου Πνεύματος, καὶ τὴν μετάληψιν τοῦ ἁγίου Σώματος, καὶ τοῦ τιμίου Αἵματος τοῦ Χριστοῦ σου. Φύλαξον αὐτὸν (αὐτήν) ἐν τῷ σῷ ἁγιασμῷ· βεβαίωσον ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ πίστει ρῦσαι ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, καὶ πάντων τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτοῦ, καὶ τῷ σωτηρίῳ σου φόβῳ, ἐν ἀγνείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ (αὐτῆς) διατήρησον ἵνα, ἐν παντὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ εὐαρεστῶν (εὐαρεστοῦσά) σοι, υἱὸς (θυγατέρα) καὶ κληρονόμος τῆς ἐπουρανίου σου γένηται βασιλείας.

Δέσποτα Κύριε και Θεέ μας, προσκάλεσε το δούλο σου / τη δούλη σου (δείνα) στο άγιό σου φώτισμα, και αξίωσέ τον / την να λάβει τη μεγάλη αυτή χάρη του αγίου σου Βαπτίσματος. Ξέντυσέ τον από την παλιά του κατάσταση, και ανανέωσέ τον για να απολαύσει την αιώνια ζωή και γέμισέ τον με τη δύναμη του Αγίου σου Πνεύματος, για να ενωθεί με το Χριστό σου. Και αυτό για να μην είναι πια παιδί με σαρκικό φρόνημα, αλλά παιδί της δικής σου Βασιλείας...

Εσύ λοιπόν, Δέσποτα, βασιλιά των πάντων, σπλαχνική, χάρισε σ' αυτόν και τη σφραγίδα της δωρεάς του αγίου και παντοδύναμου και αξίου προσκύνησης Πνεύματός σου, και τη μετάληψη του αγίου Σώματος και του τιμίου Αίματος του Χριστού σου. Φύλαξε αυτόν στον αγιασμό σου. Στερέωσέ τον στην ορθόδοξη πίστη. Γλίτωσέ τον από τον πονηρό κι από όλα τα τεχνάσματά του, και με το σωτήριο φόβο σου διατήρησε την ψυχή του σε καθαρότητα και σε αρετή. Έτσι ώστε να σου είναι ευάρεστος με κάθε έργο και λόγο και να γίνει υιός και κληρονόμος της επουράνιας βασιλείας σου...

Ακολουθία Αγίου Βαπτίσματος, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος. Στο Γκότσης, Χρ., Μεταλληνός, π. Γ., Φίλιας, Γ., Ορθόδοξη πίστη και λατρεία Α' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 118-121.

Προϋποθέσεις και στοιχεία εισόδου – ένταξης στην Εκκλησία

Βαπτίζεται ὁ δοῦλος (ἢ δούλη) τοῦ Θεοῦ (δεῖνα) εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, Ἄμην· καὶ τοῦ Υἱοῦ, Ἄμην· καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, Ἄμην.

Σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος Ἁγίου. Ἄμην.

Κείρεται [...] τὴν κόμην τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ (αὐτῆς), εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς [...].

Ἐνδύεται ὁ δοῦλος (ἡ δούλη) τοῦ Θεοῦ (ὁ ἢ ἡ δεῖνα) χιτῶνα δικαιοσύνης, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀμήν.

Τελετουργία του Βαπτίσματος

Πρώτα αγιάζεται το νερό και ευλογείται το λάδι με ευχές. Έπειτα λαδώνεται το παιδί από τον ιερέα και στη συνέχεια βυθίζεται τρεις φορές στην κολυμβήθρα. Η τριπλή κατάδυση και ανάδυση στο νερό της κολυμβήθρας σημαίνει τη συμμετοχή του βαπτιζόμενου στην τριήμερη ταφή και την Ανάσταση του Χριστού. Στη συνέχεια, χρίεται με άγιο μύρο, και ντύνεται στα ολόλευκα. Ανήκει πια στον Χριστό και στην Εκκλησία.

Τα υλικά που χρησιμοποιούνται στο Βάπτισμα έχουν τη σημασία τους. Το νερό με τις ιδιότητες του καθαρισμού, της καταστροφής (πλημμύρας) και της ζωτικότητας συμβολίζει αυτά που γίνονται: ο πιστός καθαρίζεται από την αμαρτία, θάβει τον παλιό άνθρωπο και αναγεννιέται σε μια νέα ζωή. Αλείφεται με λάδι, όπως οι αθλητές της πάλης, γιατί θα παλέψει ενάντια στο κακό και στην αμαρτία. Έχουμε ακόμη μια συμβολική πράξη: το κόψιμο λίγων τριχών από το κεφάλι, από τέσσερα σημεία σε σχήμα σταυρού. Η πράξη αυτή συμβολίζει αφενός μεν μια μικρή θυσία του βαπτιζόμενου στο Λυτρωτή του και αφετέρου ότι ο νέος χριστιανός ανήκει πλέον στον Χριστό, όπως οι δούλοι στην αρχαία εποχή που με την κουρά ανήκαν στον κύριό τους. Το Βάπτισμα ενός παιδιού είναι σημαντικό γεγονός της ζωής του και μια ωραία οικογενειακή γιορτή. Για την Εκκλησία όμως έχει ευρύτερες διαστάσεις: πολιτογραφεί και εγγράφει στα μητρώα της ένα ακόμη μέλος της.

Γκότσης, Χρ., Μεταλληνός, π. Γ., Φίλιας, Γ., Ορθόδοξη πίστη και λατρεία Α' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 120-121.

Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε, Ἄλληλούια.

Βάπτισμα

Το Βάπτισμα δεν είναι μια μαγική πράξη, που προσθέτει μερικές υπερφυσικές δυνάμεις στις φυσικές μας ιδιότητες. Είναι η αρχή αυτής της αιώνιας ζωής, που μας ενώνει εδώ, σ' αυτόν τον «παρόντα» κόσμο, με τον «ερχόμενο» κόσμο και μας κάνει από τώρα μετόχους της βασιλείας του Θεού. [...]

Το Βάπτισμα δεν είναι ένας «αυτοσκοπός» αλλά η αρχή μιας πορείας στην οποία ολόκληρη η κοινότητα, και ιδιαίτερα ο ιερέας, πρόκειται να έχουν αποφασιστικό ρόλο. Είναι η πορεία «της δημιουργίας κατ' εικόνα Χριστού» του νεοφωτίστου, της «ανοικοδομήσεώς» του «επί του θεμελίου των αποστόλων και προφητών», δηλαδή της χριστιανικής διδασκαλίας, είναι η βοήθεια να μην «απορριφθεί» αλλά να «αυξάνει» σε θεοσέβεια».

Αυτό που ξέρουμε ήδη είναι ότι στο παρελθόν όχι μόνο ο υποψήφιος αλλά ολόκληρη η Εκκλησία προετοιμαζόταν για το Βάπτισμα. Διότι γνώριζε ότι με το να δεχτεί μέσα της ένα καινούριο μέλος, δεχόταν την υπευθυνότητα για την αιώνια σωτηρία του[...].

Schmemmann, A., Εξ ύδατος και πνεύματος, Μτφρ. Ι. Ρο-ηλίδης, Δόμος, Αθήνα, 1984, σελ. 60-61.

Ο πατήρ Θεολόγος Χρυσανθακόπουλος τελεί το Βάπτισμα στο Μπραζαβίλ, Κονγκό.

Νέοι και ένταξη σε θρησκευτικές κοινότητες

Εύη Βουλγαράκη-Πισίνα, Μυστικότητα, Ιούνιος 2016.
Ακρυλικό σε καμβά. Διαστάσεις 36 x 28 cm.

2.5. ΙΕΡΟΣΥΝΗ / ΙΕΡΑΤΕΙΟ

Ο ρόλος του ιερέα στην κοινότητα

Εύη Βουλγαράκη-Πισίνα, Στο καφενείο του χωριού. Ακου-
αρέλα σε χαρτί. Διαστάσεις 35 x 50 cm. Χριστούγεννα
2010.

Ιεροσύνη και σύγχρονος κόσμος

Ο πατέρας μου

Το μεσημέρι της ημέρας εκείνης δεν θέλησα να φάω. Κρύφτηκα. Και έκλαιγα για τη δυστυχία μου. Ο πατέρας μου ήλθε για να με παρηγορήσει.

- Γιατί κλαις; Με ρώτησε.
- Όλα τα παιδιά του κόσμου έχουν τον δικό τους πατέρα, εκτός από μένα, είπα.
- Κι εσύ έχεις έναν πατέρα. Εγώ είμαι ο πατέρας σου.
- Ναι, είσαι ο πατέρας μου. Αυτό είναι σωστό. Αλλά δεν είσαι αποκλειστικά δικός μου πατέρας. Είσαι πατέρας όλων των ανθρώπων. Μη μου πεις πως αυτό δεν είναι σωστό. Και συνέχιζα να κλαίω. Είσαι πατέρας ακόμα και κείνων που είναι μεγαλύτεροι από σένα στην ηλικία. Τους άκουσα και τους είδα. Πατέρας των γερόντων! Τους αποκαλούσες «παιδιά σου». Είσαι ο πατέρας όλου του κόσμου. Πατέρας του καθενός. Είσαι ακόμα πατέρας των κακών και βρωμερών ανθρώπων.

Η δυστυχία μου μ' εμπόδιζε να μιλώ. Μια θηλιά μ' έπνιγε στο λαιμό. Και οι λέξεις σταμάτησαν να βγαίνουν απ' το στόμα μου. Κι είχα δίκιο να είμαι δυστυχής. Γιατί αγαπούσα τον πατέρα μου. Και όταν αγαπά κανείς ένα πράγμα, θέλει να του ανήκει αποκλειστικά. Όταν κανείς αγαπά ένα λιβάδι, έναν κήπο, ένα ζώο ή ένα πράγμα, θέλει να το έχει στην απόλυτη κατοχή του. Το να κατέχεις και να σου ανήκει ένα πράγμα που αγαπάς είναι νόμος της φύσεως. Όταν κανείς αγαπά ένα πράγμα, δεν μπορεί να το παραχωρήσει και να το παραδώσει στην

κοινή χρήση.

– Εγώ σε αγαπώ τόσο πολύ! Και τώρα ανακαλύπτω πως είσαι πατέρας όλου του χωριού, είπα.

Τα δάκρυά μου κάποτε σταμάτησαν. Κι όμως υπήρχαν κι άλλα δάκρυα να κυλήσουν.

– Πες μου, γιατί είσαι ο πατέρας όλων των ανθρώπων; Το ποθούσα τόσο πολύ να είχα κι εγώ έναν δικό μου πατέρα. Απόλυτα δικό μου. Όπως τ' άλλα παιδιά. Γιατί λοιπόν δεν ανήκεις αποκλειστικά σε μένα;

– Είμαι πατέρας όλων γιατί είμαι ιερέυς, απάντησε ο πατέρας μου.

Γκεωργκίου Κ.Β., Από την 25η ώρα στην αιώνια ώρα, Μιτφρ. Ε. Κ. Στύλιος αρχιμ., Έλαφος, Αθήνα 1967, σελ. 35-37.

Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας Αναστάσιος Γιαννουλάτος, Αλβανία: Νέα έπαλξη ιεραποστολής. 1992. Φωτογραφία από την προσωπική συλλογή του Γιώργου Παπαζάχου.

Ο ιερέας ως άνθρωπος

Η παράδοση της Εκκλησίας απαιτεί από τον κληρικό να έχει πνευματική ωριμότητα, αλλά δεν απαιτεί οι κληρικοί να είναι άνθρωποι χωρίς ατέλειες, πρώτον γιατί αυτό είναι αδύνατο και δεύτερον γιατί η δύναμή Του “εν ασθενεία τελειούται” (Β΄ Κορ. 12, 9). Η δυνατότητά μας να μην συγχέουμε τη σχετική πνευματική ωριμότητα με την τελειότητα, είναι ένα από τα πιο αδιάψευστα κριτήρια ορθοδοξίας. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος μας προβάλλει και πάλι τον Παύλο, σαν παράδειγμα εργάτη του Ευαγγελίου και ποιμένα που είχε ατέλειες και αδυναμίες, τις οποίες ομολογούσε χωρίς δισταγμούς, και τις οποίες όμως είχε με τη χάρη του Θεού την πνευματική ωριμότητα να τις χρησιμοποιεί εποικοδομητικά και γι’ αυτόν και για τους άλλους.

Φάρος, π. Φ., Κλήρος. Η ανεκπλήρωτη υπόσχεση πατρότητος, Ακρίτας, Αθήνα, 1992, σελ. 75.

Η Ιεροσύνη στον Χριστιανισμό και στις θρησκείες

Ιστορική εξέλιξη της χριστιανικής ιεροσύνης

Το μυστήριο της Ιεροσύνης συνέστησε ο Χριστός με την εκλογή των αποστόλων, που τους ανέδειξε «ψαράδες ανθρώπων» και τους έδωσε την “εξουσία” να συγχωρούν αμαρτίες (Ιωάν. 20, 23), να τελούν το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας και να διδάσκουν. Μετά τον Χριστό, οι απόστολοι όρισαν τους διαδόχους τους με χειροτονία (επίθεση των χειρών). Η Ιεροσύνη στην Ορθόδοξη Εκκλησία έχει αδιάσπαστη τη συνέχεια των

χειροτονιών. Αυτό ονομάζεται «αποστολική διαδοχή» και είναι κριτήριο της γνησιότητας της Εκκλησίας. Το μυστήριο της Ιεροσύνης και για τους τρεις βαθμούς (επίσκοπος, πρεσβύτερος, διάκονος) τελείται κατά τη διάρκεια της Θείας Λειτουργίας. Οι σχετικές ευχές ζητούν για το χειροτονούμενο τη χάρη του Θεού, ώστε να ανταποκρίνεται στην υψηλή αποστολή του, που είναι να οδηγεί τους πιστούς στη «Βασιλεία του Θεού».

Γκότσης, Χρ., Μεταλληνός, π. Γ., Φίλιας, Γ., Ορθόδοξη πίστη και λατρεία Α' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», 2011, Αθήνα, σελ. 145-147.

Ευχή χειροτονίας πρεσβυτέρου

«...αὐτός, Κύριε, καί τοῦτον, ὄν εὐδόκησας τόν τοῦ Πρεσβυτέρου ὑπεισελθεῖν βαθμόν, πλήρωσον τῆς τοῦ Ἁγίου σου Πνεύματος δωρεᾶς ἵνα γένηται ἄξιος παρεστάναι ἀμέμπτως τῷ θυσιαστηρίῳ σου, κηρύσσειν τό Εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας σου, ἱεουργεῖν τόν λόγον τῆς ἀληθείας σου, προσφέρειν σοι δῶρα καί θυσίας πνευματικές, ἀνακαινίζειν τόν λαόν σου, διά τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας».

«Εσύ, Κύριε, και αὐτόν που θέλησες να εισέλθει στο βαθμό του πρεσβυτέρου, γέμισέ τον με το χάρισμα του Αγίου σου Πνεύματος για να γίνει ἄξιος να σταθεί ἀμέμπτα στο θυσιαστήριο σου, να κηρύττει το Ευαγγέλιο της βασιλείας σου, να λειτουργεί τον λόγο της αληθείας σου, να σου προσφέρει δώρα και θυσίες πνευματικές, να ανανεώνει τον λαό σου με την αναγέννηση του βαπτίσματος».

Γκότσης, Χρ., Μεταλληνός, π. Γ., Φίλιας, Γ., Ορθόδοξη

πίστη και λατρεία Α' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαι-
δευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011,
σελ. 147.

Η χειροτονία εις πρεσβύτερον του π. Αθανασίου Γ. Β.
από τον μητροπολίτη Μόρφου κ. Νεόφυτο, Κύπρος.
Από την πύλη εκκλησιαστικών ειδήσεων «Αmen».

Ο ρόλος του ιερέα

Ο ιερέας του Ιησού δεν μπορεί να εκπληρώσει καρποφόρα το ιερατικό του έργο, αν δεν βρίσκεται πρώτα γονατισμένος, όπως ο Κύριός του, μπροστά στους ανθρώπους, σε μια στάση ταπεινώσεως και διακονίας, και αν δεν τους πλένει τα πόδια. Χωρίς αυτή την απαραίτητη προϋπόθεση το λειτούργημά του δεν θα φέρει καρπούς. Αλλά πώς είναι δυνατόν να μεταφραστεί αυτή η διάθεση της ταπεινώσεως και της διακονίας στην καθημερινή ζωή του ιερέα;

Συχνά ο ιερέας θα είναι υποχρεωμένος να αναλάβει πρωτοβουλίες, να καθοδηγήσει και να κατευθύνει. Αλλά ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις θα πρέπει να θυμάται ότι το πρωτείο που αναγνωρίζεται σε αυτόν, είναι ένα πρωτείο διακονίας. Ο ιερέυς δεν θα ζητήσει γοητεία ούτε εξουσία. Θα είναι ο ταπεινός υπηρέτης όλων. Σε οποιονδήποτε ζητάει τη βοήθειά του -ή σε οποιονδήποτε από κείνους που έχουν δικαίωμα σ' αυτή τη βοήθεια και αν ακόμα δεν τη ζητάει- ο ιερέυς πρέπει να έχει τη δύναμη να λέει: «Είμαι δικός σου. Σου ανήκω, διότι ανήκω εις τον Ιησού Χριστό. Σου αναγνωρίζω το δικαίωμα να βάλεις το χέρι σου επάνω μου και να με θεωρήσεις σαν υπηρέτη σου. Όποιος κι αν είσαι, συ που τώρα έχεις ανάγκη από μένα, μου είσαι τη στιγμή που μου μιλάς, η πιο αξιόλογη ψυχή. Έχεις δικαίωμα σε όλες μου τις δυνάμεις της απαρνήσεως και της αγάπης. Αφιερώνομαι σε σένα». Και αν ακόμα ο ιερέας δεν προφέρει αυτές τις λέξεις, θα πρέπει τουλάχιστον η στάση του να τις εκφράζει. Θα πρέπει να προχωρεί φέροντας γύρω του, ιδίως εκεί που κυριαρχούν ο εγωισμός και η διχόνοια, την ειρήνη του Χριστού, το συμφιλιωτικό έργο του Χριστού, την αγάπη του Χριστού.

Ο ιερέας θα πρέπει να είναι ήρεμος και στοργικός μπροστά σε κάθε αντίθεση. Βαθειά αφοσιωμένος στην ακεραιότητα του μηνύματος της Εκκλησίας του δεν πρέπει ν' αντιμετωπίσει ποτέ με εχθρότητα ή με περιφρόνηση τις άλλες ειλικρινείς θρησκευτικές ομολογίες. Θα ευχαριστεί τον Θεό για τις χάριτες που δίνει στις καλοπροαίρετες ψυχές, οπουδήποτε και αν βρίσκονται. Ποτέ δεν θα αντισταθεί στο κακό με κακό. Ποτέ δεν θα χρησιμοποιήσει και δεν θα συμβουλεύσει τη βία. Ο ιερέας πρώτα πρώτα χρωστάει τον εαυτό του σ' αυτούς που υποφέρουν. Δεν θα έχει κάνει τίποτα, όταν δεν θα έχει ο ίδιος «μοιραστεί» το βάρος του άλλου, όταν δεν θα έχει προσπαθήσει να σηκώσει κι αυτός αυτό το βάρος, όταν δεν έχει εισχωρήσει αληθινά στον πόνο του αδελφού του, όταν η συμπάθειά του δεν του «στοιχίζει» μερικά πράγματα και δεν τον οδηγεί σε μια συγκεκριμένη θυσία.

Ζιλλέ. Λ., Γίνε ιερέύς μου, Μτφρ. Μητρ. Αττικής Νικόδημος, Σπορά, Αθήνα, 1992, σελ. 23-28.

Ο μακαριστός παπα-Στρατής της Λέσβου κοντά στους πρόσφυγες. Φωτογραφία του UNHCR/Socrates Baltagiannis. Η δράση του παπα-Στρατή ενέπνευσε τον σκιτσογράφο-αγιογράφο John Αντόνο να σχεδιάσει το παραπάνω σκίτσο in memoriam (εις μνήμην).

Οι λαϊκοί στην Εκκλησία

Η Ορθόδοξη Εκκλησία λειτουργεί πάντα ως σώμα. Οι λαϊκοί δεν είναι οι “παρακολουθούντες” αλλά οι “συνεπιτελούντες” τα μυστήρια και κυρίως τη Θεία Ευχαριστία. Γι’ αυτό και δεν τελούνται «ατομικές» λειτουργίες των κληρικών, όπως συμβαίνει στη Δύση. Η ενότητα κλήρου και λαού φαίνεται στη λειτουργική “σύναξη”, που είναι η συναγωγή, η συνέλευση όλου του σώματος της τοπικής Εκκλησίας για την τέλεση της λατρείας. Στην πρώτη χριστιανική εποχή, ταυτίζονταν οι όροι σύναξη και εκκλησία. Σε περιόδους διωγμών, οι χριστιανοί με κίνδυνο της ζωής τους λάβαιναν μέρος στη λειτουργική σύναξη, διότι ήταν βέβαιοι για την παρουσία του Χριστού εκεί. Η απόφαση του πιστού “θα πάω στην εκκλησία” φανερώνει τη θέλησή του να συμμετάσχει μαζί με το υπόλοιπο σώμα της τοπικής Εκκλησίας στην τέλεση της Θείας Ευχαριστίας».

Γκότσης, Χρ., Μεταλληνός, π. Γ., Φίλιας, Γ., Ορθόδοξη πίστη και λατρεία Α' Γενικού Λυκείου, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής - ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Αθήνα, 2011, σελ. 114-116.

Ιεροσύνη και διάκριση των χαρισμάτων

Έτσι λοιπόν κάθε μέλος της Εκκλησίας έχει το δικό του διακόνημα, το χάρισμά του, το ειδικό λειτούργημα του. Όλα τα μέλη είναι λαϊκοί ή ιερείς –οι όροι είναι ισοδύναμοι– αλλά τα διακονήματά τους είναι διαφορετικά. Ο ένας είναι επίσκοπος, ο άλλος πρεσβύτερος, ο τρίτος διάκονος ή διακόνισσα, ένας άλλος διδάσκαλος, προφήτης, κοσμικός ή μοναχός, έγγαμος ή άγαμος, απόστολος

ή κήρυκας, θεολόγος, απλούστατα άνθρωπος προσευχόμενος. Αυτές οι λειτουργίες είναι διαφορετικές, αλλά όλες είναι κατ' ουσίαν ιερατικές, απαραίτητες οι μεν στις δε. Γιατί, μόνο όταν όλα τα μέλη εκτελούν τις λειτουργίες τους, το Σώμα παραμένει εν υγεία, η Εκκλησία μπορεί να εκδηλώνεται με πληρότητα και να εκτελεί πραγματικά το έργο της. Ως ιερέας, ο πιστός συναθροίζεται με τους αδελφούς του γύρω από το θυσιαστήριο, προσκομίζοντας τον ευχαριστιακό άρτο και οίνο, σημείο της προσφοράς ολόκληρης της ζωής. Προσέρχεται εκεί όχι ως απλός παρακολουθών, αλλά ως συμμετέχων. Διότι η λειτουργία, όρος ελληνικός, προερχόμενος εκ των λέξεων Λαός και έργον, είναι ακριβώς το έργο του Λαού. Κατ' αυτήν την έννοια ο πιστός είναι συν-λειτουργός. Και ο ένας και ο άλλος είναι εξ ίσου απαραίτητοι, διότι εάν χωρίς ιερέα δεν τελείται ευχαριστία, χωρίς την κοινότητα επίσης δεν είναι δυνατόν να τελεσθεί. Ο ιερέας είναι αντιπρόσωπος της κοινότητας και ταυτόχρονα αποτελεί πραγματικό σημείο της παρουσίας του Χριστού.

Νέλλας, Π., Βασίλειον ιεράτευμα, μελέτη επί του προβλήματος του λαϊκού στοιχείου, Σύναξη, 2002, τχ. 83, σελ. 48-60.

Ιεροσύνη των γυναικών

Απαρχής ως σήμερα, μια μακραίωνη παράδοση αποκλείει την ιεροσύνη των γυναικών. Αξίζει, ωστόσο, να επισημάνει κανείς ότι αυτός ο αποκλεισμός έγινε ανεπαίσθητως και σιωπηρώς, χωρίς δογματική θέσπιση.

Η ζωή του εκκλησιαστικού σώματος με κεφαλή τον τελετάρχη και αρχιερέα Χριστό εκφράζεται σε μια

ποικιλία χαρισμάτων με πλήρη ισοτιμία και ισότητα των μελών, όπως συμβαίνει κατά φύση σ' ένα σώμα. Η μακράιωνη παράδοση της Εκκλησίας, απέκλεισε τη γυναίκα από την ιερωσύνη, χωρίς ωστόσο να θεσπίσει, μήτε ν' αναπτύξει σχετική θεολογική διδασκαλία. Σ' αυτή τη χαρισματική κοινωνία τα μέλη διαφέρουν μόνο κατά την ιδιαιτερότητα και τη δεκτικότητα, όμως εν ουδενί κατ' ουδένα τρόπο ουδαμώς κατά την ισοτιμία και την ισότητα. Άλλωστε η εξαίρεση της γυναίκας από την ιερωσύνη διόλου δεν μείωσε μήτε μειώνει τη χαρισματική ζωή της Εκκλησίας.

Ωστόσο κανείς δεν επιτρέπεται να εφησυχάζει μπροστά σε τόσο ραγδαίες και εκρηκτικές αλλαγές των ιστορικών πραγμάτων. Τι μέλλει να πράξει η Ορθοδοξία; Εκείνο που πρέπει να κάνει η Ορθόδοξη Εκκλησία είναι να προετοιμάζεται όχι με τέτοια σαθρά και επιζήμια θεολογικά επιχειρήματα αλλά με την άρτια κοινωνική οργάνωση της ζωής της, όπου άνδρες και γυναίκες με πλήρη ισοτιμία και ισότητα να εργάζονται αναδεικνύοντας πλούσιους καρπούς χαρισματικής ζωής και καλλιεργώντας την παιδεία και τον πολιτισμό».

Ματσούκας, Ν., Η Ιερωσύνη των γυναικών ως θεολογικό και οικουμενικό πρόβλημα, στο Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός Διάλογος, Αποστολική Διακονία, Αθήνα, 2005, σελ. 122-127.

Σε συνέχεια και εφαρμογή των αποφάσεων της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθόδοξου Εκκλησίας, που πραγματοποιήθηκε από 19 έως 25 Ιουνίου 2016, στην Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης, στο Κολυμπάρι Χανίων, το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας και πάσης Αφρικής προχώρησε πρόσφατα στην απανασύσταση του αρχαίου θεσμού των διακονισσών. Διακόνισσες είχαν χειροτονήσει εξάλλου κατά τον εικοστό αιώνα ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως ο θαυματουργός, ο αείμνηστος αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος, και ο μητροπολίτης Πισιδίας (τ. μητρ. Κορέας) Σωτήριος Τράμπας.

Οι πρώτες Διακόνισσες του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας. Φωτογραφίες από το ιστολόγιο «Νυχθημερόν», 18 Φεβρουαρίου 2017.

Ιερωσύνη και θρησκείες

Η ιερωσύνη στις εξωχριστιανικές θρησκευτικές παραδόσεις διακρίνεται σε κληρονομική (αρχαίο Ισραήλ, Ινδοϊσμός, Ζωροαστρισμός, Σιντοϊσμός) και σε επαγγελματική (αρχέγονες φυλές και μεγάλοι πολιτισμοί, όπως αυτοί Ελλάδος, Ρώμης, Αιγύπτου, Μεσοποταμίας). Στην πρώτη περίπτωση, τα ιερατικά δικαιώματα και καθήκοντα ανήκουν σε ειδική οικογένεια ή φυλή. Τα τέκνα της οικογενείας εκπαιδεύονται καταλλήλως, ώστε να διαδεχθούν τον πατέρα στο ιερατικό λειτούργημα ή να αναλάβουν το λειτούργημα αυτό όταν ενηλικιωθούν. Εξυπακούεται βέβαια ότι ο γάμος στην κληρονομική ιερωσύνη είναι επιβεβλημένος, για να μη διακοπεί η κληρονομική διαδοχή. Η επαγγελματική ιερωσύνη από την άλλη μεριά, στρατολογεί τα μέλη της από το σύνολο των φερέλπιδων νέων της κοινότητας. Η ιερωσύνη αυτή έχει το πλεονέκτημα ότι μπορεί να επιλέγει αφοσιωμένους, έξυπνους και αποφασιστικούς ή ηθικούς νέους.

Στην πλειονότητα των θρησκευτικών παραδόσεων του κόσμου η εκλογιμότητα για το αξίωμα της ιερωσύνης έχει περιορισθεί στους άρρενες. Χριστιανισμός της Ορθόδοξης και Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, Ινδοϊσμός, Βουδισμός και Ταοϊσμός έχουν αποκλειστικώς έως σήμερα άρρενες ιερείς. Ο Ιουδαϊσμός επίσης έχει περιορίσει το ραββινάτο στους άρρενες.

Στις παραδόσεις των άλλων θρησκειών για την ιερωσύνη και την λατρευτική ζωή, βρίσκουμε υπαρκτό ένα τραγικό μεγαλείο της ανθρώπινης φύσης και μια δίψα του ανθρώπου προς το είναι, μια ορμή του λογικού πλάσματος προς τον δημιουργό του. Πράγματι στην ιερωσύνη και την λατρεία των διαφόρων θρησκειών του κόσμου, από τη μια μεριά βλέπουμε την εναγώνια ανα-

ζήτηση του θεού, και τον στεναγμό του ανθρώπου προς το άπειρο και αιώνιο, και από την άλλη την παρουσία του θεού μέσα στον κόσμο, γιατί ο θεός ποτέ δεν εγκατέλειψε το πλάσμα του και την δημιουργία του. Ο στεναγμός για την αλήθεια, το ιερό και το θείο, εκφράστηκε σε όλες τις εποχές από μεγάλες θρησκευτικές και ιερατικές φυσιογνωμίες και από βαθυστόχαστα πνεύματα της ανθρωπότητας».

Ζιάκας, Γ., Ιερωσύνη και λατρεία στο Ισλάμ και τις Ανατολικές θρησκείες. Ιστότοπος της Εκκλησίας της Ελλάδος (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Προσωπικές κρίσεις ως προς τις θρησκευτικές ιεραρχικές δομές

Ιεροσύνη και εκκλησιαστική διοίκηση

«Η ανεπάρκειά μας βρίσκεται στο ότι έχουμε παραμελήσει την ουσία της εκκλησιαστικής διοίκησης που δεν είναι τίποτε περισσότερο από το να διακονούμε τις ανάγκες των πιστών και να μορφώνουμε την αίσθηση της αδελφότητας. Αυτή η ανεπάρκεια, αυτή η έλλειψη κατεύθυνσης προς ένα εκκλησιαστικό στόχο έχει προκαλέσει τόσες πολλές εντάσεις και καταπιέσεις σε όλα τα κλιμάκια της εκκλησιαστικής διοίκησης, ώστε εκρήγνυνται στον τρόπο με τον οποίο αλληλοσχετίζονται.

Αν και πολλά παραδείγματα μπορούν να δείξουν πως αυτή η παράλειψη εκφράζεται σε ενοριακό επίπεδο, δύο παραδείγματα είναι ιδιαίτερα εμφανή. Το πρώτο σχετίζεται με τον τρόπο που δεχόμαστε αυτούς που έρχονται για να ορίσουν ένα μυστήριο ή να πάρουν αναγκαία πιστοποιητικά. Πόσοι από μας τους Ιερείς

προσπαθούμε να αξιοποιήσουμε αυτές τις ευκαιρίες για να γνωρισθούμε με το πρόσωπο που έρχεται στο γραφείο της ενορίας; Πόσοι από μας βλέπουμε τη συμπλήρωση της άδειας γάμου σαν ευκαιρία που μπορούμε να γνωρισθούμε με το ζευγάρι, να προσφέρουμε κάποια βασική καθοδήγηση γύρω από τα θέματα γάμου, ακόμη και να εξηγήσουμε και να συσχετίσουμε τη μυστηριακή τελετουργία με την πρακτική της καθημερινής έγγαμης ζωής; Όταν κάποιος έρχεται να κανονίσει μία βάπτιση, πόσοι από μας βρίσκουμε χρόνο να καθίσουμε με τους γονείς και να τους δώσουμε την ευκαιρία να μιλήσουν για τις εμπειρίες και τα συναισθήματα που έχουν ως γονείς; Πόσοι από μας αξιοποιούν την επισφράγιση πιστοποιητικών για τις πολύτεκνες οικογένειες για να γνωρίσουν πώς αυτά τα παιδιά αναπτύσσονται; Τελευταία, πόσοι από μας αξιοποιούν την επισφράγιση πιστοποιητικών θανάτου για να ποιμάνουν τους πενθούντες;».

Κοφινάς, π.Σ., «Ενορία: Εντάσεις και επιλογές», στο Ενορία: Προς μια νέα ανακάλυψή της, Ακρίτας, Αθήνα, 1993.

Ο Χριστός πλένει τα πόδια των μαθητών. Ψηφιδωτό του 11ου αι. στον νάρθηκα του καθολικού του Οσίου Λουκά Βοιωτίας.

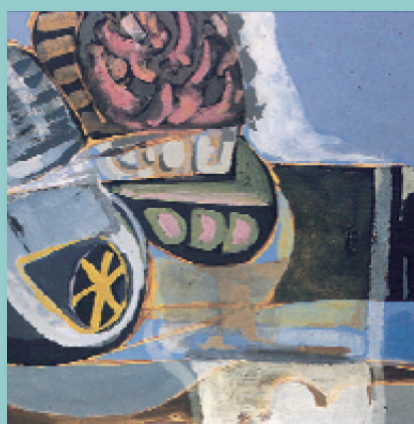
Περιεχόμενα

Θεός

Αποκάλυψη	10
Δημιουργία	27
Βίωμα	49
Λύτρωση	68
Αθεΐα	83

Θρησκεία

Ιερότητα	102
Ανταμοιβή	120
Παράδοση	134
Μύηση	144
Ιεροσύνη / ιερατείο	158

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.